

Antanas Vienuolis

J. STONYS

GYVENIMAS IR KŪRYBA

J. STONYS

Antanas Vienuolis

KAUNAS ŠVIESA 1982

83.3L7
St241

Recenzavo istorijos kandidatas B. RAGUOTIS
ir filologijos kandidatė J. ŽEKAITĖ

Stonys J.

St241 Antanas Vienuolis. — K.: Šviesa, 1982.
— 168 p., iliustr.— (Gyvenimas ir kūryba).

Bibliogr. išnašose.

Leidinyje nušviečiamas lietuvių literatūros klasiko gyvenimas, nagrinėjama kūryba, išryškinant tas jos vietas, kurias labiau akcentuojamos mokyklinėje programoje.

BBK 83.3L7

8L2

5 4306020000—117 R—82
M853(10)—82

© Leidykla „Šviesa“, 1982

IŽANGA

Be A. Vienuolio kūrybos lietuvių literatūra neturėtų tų žavių legendų, kurios ėmė garsinti jauno rašytojo talentą pačioje XX a. pradžioje, tų švelnios nuotaikos, kartais kiek jausmingų apsakymų, kurie pradėjo rodytis dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir vaizdavo inteligentijos gyvenimą; nebūtų garsiosios „Paskenduolės“; neturėtume nė romanų „Prieš dieną“, „Kryžkelės“, „Puodžiūnkiemis“, kurių kiekvienas gali būti vertinamas kaip gairė mūsų romano istorijoje. Memuariniai A. Vienuolio apsakymai sudaro ryškiausius mūsų prozos puslapius šeštajame šio amžiaus dešimtmetyje. Drama „Prieblandoje“ irgi atstovauja geriausioms mūsų literatūros tradicijoms ir kartkartėmis pasirodo mūsų teatro repertuare. A. Vienuolio apysakos „Inteligentų palata“, „Vėžys“ įėjo į mūsų prozos istoriją kaip didelio menininko kūriniai.

A. Vienuolis nugyveno ilgą kūrybingą gyvenimą — apie 50 metų jis buvo didelė lietuvių literatūros pajėga. Geriausiai jo kūriniais visada galima patikimai remtis, reprezentuojant lietuvių literatūros laimėjimus. Mūsų liaudžiai, mūsų kultūrai A. Vienuolio kūryba artima demokratiniu patosu, nuolatinio rūpinimusi socialiniais liaudies interesais, sielojimusi dėl negerovių, tauriais piliečio jausmais. A. Vienuolis visada laikėsi realistinės literatūros principų, nes jie jam atrodė geriausiai tinką reikšti tai piliečio pozicijai, kurioje nuosekliai buvo derinamas

nepakantumas kapitalistinės tikrovės blogiui, gyvenimo menkystei su gėrėjimusi šviesiais liaudies žmogaus bruožais. Realistiniu kūrybos pobūdžiu, tikėjimu visuomenine pažanga galima paaiškinti ir tą faktą, jog A. Vienuolis vienas pirmųjų iš vyresniosios kartos rašytojų įsijungė į tarybinę lietuvių literatūrą ir paliko čia savo talento vertų kūrinių.

Ši knyga skirta A. Vienuolio grožinei kūrybai nušviesti, atkreipiant dėmesį į vertingiausias jos ypatybes, ryškinant visuomeninę-estetinę rašytojo poziciją, sustojant prie jo vaizdų sistemos, stiliaus.

BIOGRAFIJOS METMENYS

A. Vienuolis — Anykščių krašto rašytojas, kaip ir A. Baranauskas, J. Biliūnas. To krašto kalba, papročiai, mąstysena atsispindi jo kūryboje; ne vienas šių vietų žmogus tapo kurio nors personažo prototipu, o ne vienas savitas Anykščių apylinkių tarmės žodis ar posakis per A. Vienuolio raštus paplito visoje Lietuvoje ir įėjo į bendrinę lietuvių kalbą. Anykščių krašto žmonių buitį, peizažas nesunkiai susekami daugelyje rašytojo vaizdų. A. Vienuolis stipriai jautė savo gimtojo krašto savitumą, žavėjosi jo grožiu, visada stengėsi tą grožį rodyti kitiems. Ne vienoje jo raštų vietoje pasakyta daug gerų žodžių apie Anykščių žmones, prasiveržia šilti rašytojo jausmai gimtosioms apylinkėms. Ir tai suprantama.

Čia jis užaugo, čia praleido didžiausią gyvenimo dalį, iš čia sėmėsi nemažai medžiagos kūrybai.

Vykstant nuo Ukmergės į Anykščius, pavažiavus geroką galą už Kavarsko, abiejose plento pusėse prasideda sodai, iš kairės ne tokie vešlūs ir įbrendę, užtat dešinėje tarsi siena dengiantys akiratį. Tai Anykščių medelynas. Likus kokiems keturiems kilometrams iki Anykščių, sodai baigiasi, ir kelias iš plento suka į dešinę, į patį medelyną. Medelyno kontora stovi tame pat Ažuožerių kaime, kuriame 1882 m. balandžio 7 d. valstiečių Žukauskų šeimoje gimė būsimasis rašytojas. Žukauskų sodybos dabar jau nebėra, gyvatore pažymėta tik vieta, kur stovėjo gimtoji rašytojo pirkia. Iš senojo Ažuožerių sodžiaus po tiek metų irgi nedaug kas liko, nors XX a. pradžios liekanų dar galima aptikti. Ažuožeriai pietų pusėje leidžiasi į Ilgio ežerėlį, kuriame „nusi-skandins“ „Paskenduolės“ Veronika. Nuo pakilumėlės, ant kurios stovi kaimas, matyti ne tik ežeras, bet ir kalvotos dirvos, už kurių dunkso miškai, susiliejętys su vešlia Šventosios pakrančių ir klonių augmenija. Tuose kloniuose yra A. Vienuolio labai mėgstamas Karalienės liūnas — Šventosios daubų, senvagių, šaltinių ir miško augalijos sukurtas savotiškas gamtos pasaulis, turintis nepakartojamo paslaptingumo ir žavumo. Kairiau už Šventosios — garsusis Puntukas, apdainuotas dar A. Baranausko.

Žukauskai Ažuožeriuose turėjo valaką žemės (apie 25 ha), gyveno pasiturimai, nors dirbti anuo metu žemės ūkyje teko daug ir sunkiai. Atliekamo pinigų sudaryti irgi buvo nelengva. Mažiau

žemės turintieji dar sunkiau versdavosi. Sunkią valstiečių buitį būsimasis rašytojas pažino nuo mažų dienų; jį A. Vienuolio kūryboje atsispindėjo labai plačiai.

Būsimojo rašytojo motina buvo A. Baranausko brolio duktė; šeimoje išryškėjo poeto, be to, dar ir vyskupo vardas buvo tariamas su ypač didele pagarba. A. Baranausko, savo dėdės, poeziją motina mokėjusi atmintinai ir, rašytojo liudijimu, kartais ją visą dainuote išdainuodavusi. Nėra abejonės, jog „Anykščių šilelio“, „Dainų dainelės“ ir kitų A. Baranausko kūrybinių posmai bus buvę pirmoji gamtos grožio, literatūros suvokimo mokykla, kurią išėjo A. Vienuolis, dar vaikas būdamas. Senovės Lietuvos vaizdai irgi turėjo patekti su A. Baranausko poezija į būsimojo beletristo sąmonę nuo mažų dienų. Su ta poezija būsimajam rašytojui turėjo ateiti ir lietuvių nacionalinių siekimų, carizmo priespaudos, kovos su carizmu atgarsiai, juo labiau, kad tragiškos 1863 m. sukilimo pasekmės šeimoje buvo skausmingai atsimenamos (motinos tėvas, vienas jo brolių buvo ištremti į Sibirą už dalyvavimą sukilime).

Antaniukas buvo jauniausias Žukauskų vaikas ir vienintelis jų sūnus. Augant vaikui, tėvai ano meto papročiu ima svajoti leisti vienintelį sūnų į mokslą, kad jis vėliau taptų kunigu. Šios svajonės ypač turėjo būti stiprios, kai giminėje buvo toks garsus dvasininkas, kaip vyskupas A. Baranauskas). Būsimasis rašytojas mokėsi namie, „daraktoriaus“ padedamas, vėliau Anykščių valsčiaus mokykloje. Tačiau tikrasis mokslas pra-

sidėjo nuo 1895 m., kai tėvas nuvežė jį į Liepojos gimnazijos pirmąją klasę.

Liepojos gimnazijoje tuo metu mokėsi ir daugiau anykštėnų, tarp jų būsimasis lietuvių literatūros klasikas J. Biliūnas, domėjęsis socializmu, naujomis gamtos mokslo idėjomis. Jis mokinius, ypač vėlesniais metais, labai veikė, padėjo susidaryti jiems pažangesnę pasaulėžiūrą, rūpinosi nacionalinio lietuvių judėjimo reikalais. A. Vienuolis taip pat priklausė slaptam jaunesniųjų moksleivių savišvietos būreliui, kurį suorganizavo ir jam vadovavo J. Biliūnas, mokiniams žinomas kaip išsilavinęs jaunuolis, atsisakęs eiti į kunigus, aiškiai nusistatęs prieš carizmo nacionalinę ir socialinę priespaudą. Liepojos gimnazijos anticarinė, pažangi atmosfera bus turėjusi įtakos A. Vienuolio pažiūroms formotis, idėjiškai apsispręsti. Ne be J. Biliūno ir kitų moksleivių įtakos būsimasis rašytojas, baigęs keturias klases, atsisakė stoti į kunigų seminariją ir, nežinodamas, kur rasti darbo, 1900 m. išvažiavo į Maskvą. Jis stoja į vaistinę mokiniu, po kelerių metų išlaiko provizoriaus (vaistinės vedėjo) padėjėjo egzaminus, tuo galutinai susiedamas savo tolesnį gyvenimą su farmacininko profesija. Iki grįždamas į Lietuvą po Spalio revoliucijos, A. Vienuolis dirbo įvairiose vaistinėse — Maskvoje, Kaliazine (dab. Kalinino srityje), be to, Kaukaze — Vladikauze (dab. Ordžonikidzėje), Tbilisyje, Železnovodske. Didelę reikšmę A. Vienuolio biografijoje ir kūryboje turėjo Kaukaze išgyventi metai. Jį nepaprastai žavėjo Kaukazo gamta, žmonės. Jis aplankė daugybę Kaukazo vietovių, išvaikščiojo

daug jo kelių, tarpukalnių, perėjų. Kaukazu A. Vienuolis nesiliovė žavėjęsis visą gyvenimą. Tuos savo jausmus jis stipriausiai išreiškė ankstyvosiose legendose. Už dalyvavimą revoliuciniame judėjime būsimasis rašytojas Kaukaze buvo suimtas (1905.I.21) ir Tbilisio Metecho tvirtovėje-kalėjime išsėdėjo apie pusantro mėnesio. Paleistas iš kalėjimo, A. Vienuolis Vladikaukaze sukuria pirmąsias legendas („Užkeiktieji vienuoliai“, „Amžinasis smuikininkas“), parašo apybraižą „Kalėjime“, aprašydamas klaikius savo išpūdžius, patirtus tvirtovės vienukėje.

1907 m. grįžęs į Maskvą, A. Vienuolis vis labiau ima išitraukti į literatūrą, nors gyvena ir verčiasi iš vaistininko darbo. Jis gilina farmacijos (vaistininkystės) žinias Maskvos universitete, įgyja provizoriaus laipsnį, kartu klauso literatūros paskaitų. Didelę įtaką jo literatūrinei kūrybai daro rusų prozos klasikai, ypač A. Čechovas. 1910--1914 m. laikotarpiu „Aušrinės“, „Vaivorykštės“ žurnaluose jis paskelbia savo geriausius anuo laiku parašytus kūrinius: legendą „Užkeiktieji vienuoliai“, apsakymus „Paskenduolė“, „Kūčių naktį“, „Aleliuja“, „Užžėlusiu taku“, „Grįžo“ ir kt. Pirmojo pasaulinio karo metais rašytojas dirba nukentėjusių nuo karo lietuvių šelpimo draugijoje Maskvoje, sukuria apsakymus „Didysis karas“, „Mirtinai sužeistas“. Tuo pat laiku užbaigia „Krymo išpūdžius“.

1918 m. grįžęs į Lietuvą, A. Vienuolis dirba „Lietuvos“ dienraščio korespondentu, kurį laiką redaguoja žurnalą „Veja“, rašo korespondencijas,

apsakymus. 1922 m. visam laikui persikelia į Anykščius, atidaro čia savo vaistinę. Atliekama nuo pagrindinio darbo laiką jis skiria literatūrai. Tuo laikotarpiu paskelbia apysakas „Inteligentų palata“, „Vėžys“, romanus „Prieš dieną“, „Kryžkelės“. 1929—1930 m. rašytojas, kaip turistas, važinėja po Vakarų Europą, išspausdina tomą tų kelionių išpūdžių „Į svetimus kraštus“. Ketvirtajame dešimtmetyje pasirodę romanai „Viešnia iš šiaurės“, „Ministeris“, kai kurie apsakymai atspindėjo rašytojo išgyventą kūrybinę krizę: sumenko vaizdu tikroviškumas, įtikinamumas, sustiprėjo sentimentalumas — visada pavojinga A. Vienuolio kūrybos tendencija.

Pirmaisiais Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje metais A. Vienuolis paskelbė apybraižą „Žeme dalija“, Kauno dramos teatras pastatė jo naują pjesę „Dauboje“ (ji vėliau perdirbta ir pavadinta „Priblandoje“). Vokiečių fašistų okupacijos metais jis parašė naujų Kaukazo legendų, pjesę „Tvirtovė“ (užbaigta po karo), romaną „Emigrantai“ (rankraštis dingęs). Pokario metais prasidėjo naujas A. Vienuolio kūrybos etapas. Žymiausi tarybiniais metais parašyti kūriniai yra apsakymas „Išduktė“, romanas „Puodžiūnkiemis“, (pirmą kartą pasirodė 1949 m. „Pergalės“ žurnale, vėlesnė redakcija — 1952 m.), minėtoji pjesė „Priblandoje“, ciklas memuariniu apsakymu, kurie 1957 m. buvo išleisti knygoje „Iš mano atsiminimų“. Šiuose kūrinuose pasireiškė geriausi A. Vienuolio kūrybos bruožai.

Pokario metais rašytojas yra kurį laiką mokytojavęs Anykščių gimnazijoje. Jis aktyviai reiškėsi

ir visuomeniniame-politiniame gyvenime, paskelbė straipsnių ir apybraižų apie pasikeitimus Lietuvoje tarybiniais metais. Nuo 1947 m. jis pastoviai buvo renkamas Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos deputatu, jautriai rūpinosi Anykščių ir jų apylinkių gyventojų reikalais, jiems atstovavo. Rašytojas daug pastangų yra dėjęs išsaugoti A. Baranausko klėtelei, kurioje kadaise buvo sukurtas lietuvių poezijos šedevras „Anykščių šilelis“, buvo toje klėtelėje įsteigto memorialinio muziejaus direktoriumi. Jis taip pat yra nemažai rūpinęsis ir kito garsaus anykštėno — J. Biliūno — vardo įamžinimu, jo atminimo vietų tvarkymu, kėlęs jo palaikų pervežimo į gimtąjį kraštą klausimą ir t. t.

Mirė A. Vienuolis 1957 m. rugpjūčio 17 d. Anykščiuose; palaidotas sodelyje prie savo namų. Buvusiuose rašytojo namuose dabar memorialinis muziejus.

LEGENDOS

Legenda — pamėgtas A. Vienuolio žanras. Juo „Paskenduolės“ autorius, galima sakyti, pradėjo savąjį kelią į literatūrą. „Užkeiktieji vienuoliai“ ir „Amžinasis smuikininkas“ seniai tapo klasikiniais mūsų prozos kūriniais ir, minint A. Vienuolio vardą, visada prisimenami kaip įvedę jauną rašytoją į lietuvių prozą, parodę savitą jo talentą. Prie legendų žanro A. Vienuolis vėliau vėl grįžo, imdamas medžiagos iš Lietuvos praeities, iš pasakojimų apie gimtųjų Anykščių apylinkes, tačiau ištikimai laikydamasis ir jaunystėje sužavėjusio

Kaukazo temų. Paskutiniu ju savo kūrybos dešimtmečiu jis vėl labiau susidomėjo legenda ir parašė naujų šio žanro kūrinių. 1957 m. išėjęs rinkinys „Padavimai ir legendos“, sudarytas paties autoriaus, teikia apibendrintą vaizdą, ką A. Vienuolis yra palikęs legendos srityje, kas būdinga meninei jo legendų sandarai.

Legenda, padavimas — literatūros žanras, išlaikęs stiprias sąsajas su tautosaka, daugeliu atvejų ištiesai atsiremiantis į jos poetiką. A. Vienuolio legendose tos sąsajos ypač aiškios, kaip ir klasikiniuose V. Krėvės to paties žanro kūriniuose, apibendrintai pavadintuose „Dainavos šalies senų žmonių padavimais“. Žinomas šiuo atveju įdomus A. Vienuolio biografijos faktas, liečiantis jo pirmąsias legendas. J. Tumas—Vaižgantas, dirbęs tuo metu (1908 m.) „Vilniaus žinių“ redakcijoje ir gavęs „Amžinojo smuikininko“ rankraštį, išreikalavo iš autoriaus garbės žodžiu patvirtinti, kad toji legenda yra originalus kūrinys, o ne vien Kaukazo tautosakinės legendos perpasakojimas — tokia artima tautosakai ji pasirodė Vaižgantui. Nėra abejonės, kad pirmosios A. Vienuolio legendos, kaip ir vėlesniosios, yra originalūs rašytojo fantazijos kūriniai, bet glaudžiai susieti su žodine kūryba, etnografija tos tautos ar krašto, iš kur autorius ima sau medžiagą pasakojimui.

Literatūrinėje legendoje ryšiai su tautosaka ne tik neslepiami, bet net atvirai demonstruojami, ir tai teikia šiam žanrui nepakartojamų bruožų. Tačiau literatūrinė legenda, paveldėdama

iš tautosakinės daugelį esminių ypatybių, kitaip jas įprasmina. Tautosakos legenda ar padavimas visada, pavyzdžiui, „aiškina“ kokio nors daikto, gamtos reiškinių atsiradimą, jo dabartinę būklę ir paprastai yra susijusi su kokia geografine vieta. Ji yra tarsi to daikto ar reiškinių istorija, bent atskiras tos istorijos epizodas. Įvykių tautosakos legenda pateikia kaip tikrai buvusį ir siūlo juo tikėti kaip tikru faktu. Literatūrinė legenda irgi išlaiko ryšį su konkrečia geografine vieta, taip pat pasakoja tos vietovės „istoriją“, tačiau niekada nesiūlo jos laikyti tikra. Tai tik poetiškas daikto ar reiškinių praeities „aiškinimas“. Ir A. Vienuolis „Amžinuoju smuikininku“ nesiūlo tikėti, kad Kistyno tarpukalnės istorijos priežastys buvo kaip tik tokios, kaip legendoje. Kiekvienas šiek tiek literatūriškai išprusęs skaitytojas, perskaitęs „Užkeiktuosius vienuolius“, irgi nepamanys, kad rašytojas atpasakojo tikrą atsitikimą, o ne sukūrė poetišką tam tikrų uolų atsiradimo istoriją. A. Vienuolio legenda „Platelių ežero paslaptis“ kiekvieną žavi ne tiksliai istorinės tikrovės atkūrimu, o poetišku pasakojimu, pasitelkus liaudies kūrybos motyvus ir stiliaus priemones, nors vaizduojama čia konkrečiai vietovė ir konkretūs istoriniai laikai (baudžiava).

Literatūrinė legenda perėmė iš tautosakos ir stebuklinius, antgamtinius pradus. Kasdieninės tikrovės vaizdą ji derina su fantastiniu. Tačiau fantastika čia vien stilistinė priemonė, ji savotiškas žaismas pagal tautosakos sukurtas taisykles. A. Vienuolio legendose tie žanriniai ypatumai gerai matyti. „Amžinajame smuikininke“ veikia

aikštinga kalnų dvasia Dzuaras, nuo kurios užgaidų priklauso kistynų tautelės likimas. Išgirdusi nuostabų keistojo smuikininko griežimą, ji užsigeidė muzikantą pasilikti visiems laikams ir dėl to užvertė tarpukalnę akmenimis, palaidodama po jais ir visus kistynus. Ir dabar naktimis tas smuikininkas išeinąs mėnesienoje griežti, o Dzuaras jo klausąsis, paridendamas retkarčiais pramogos dėlei nuo kalnų akmenis į tarpukalnes.

„Užkeiktuosiuose vienuoliuose“ antgamtinis pradas ne mažiau ryškus. Atsisakę padėti nelaimės valandą savo tautiečiams, vienuoliai prakeikiami. Jie virsta akmenimis ir amžiams nusmerkiama tasyti naktimis po kalnus prakeikto aukso maišus. Antgamtinis pradas čia ypač išpūdingai pavartotas smerkti gobšumui, egoizmui, taigi reikšti idėjoms, kurios rūpės A. Vienuoliui ir tolesnėje kūryboje, piešiant kasdieninės tikrovės blogį. Tas pradas legendoje iškyla staiga, nelaukta, tačiau konkrečiomis aplinkybėmis. Vienuoliai, išėję iš vienuolyno, nužudę pasiuntinį, atėjusį prašyti pagalbos, skuba slėpti kalnuose auksą, ir čia juos tarsi griausmas ištinka rūtūs prakeikimo žodžiai.

Kas yra tas antgamtinių jėgų įsikišimas, jeigu žiūrėsime į jį ne legendos, o kasdieninės tikrovės ir ypač pačių vienuolių savijautos požiūriu, taigi jeigu žiūrėsime į jį buitinio, psichologinio apsakymo požiūriu? Tokiu aspektu tas įsikišimas — vienuolių atsitokėjimas, suvokus, kokį baisų nusikaltimą jie padarė, atsisakydami padėti savo tautiečiams, net nužudydami pasiuntinį. Vienuoliai

sustingsta, supratę, ką jie padarė, sustingsta, išvydę, kad priešai, nesulaukę išpirkos, jau siaubia ugnimi kraštą. Toks momentinis suvokimas vienai akimirkai tarsi paverčia juos akmenimis. Jie supranta padarę nusikaltimą, kurio niekada negalės išpirkti.

Tačiau „Užkeiktieji vienuoliai“ ne psichologinis apsakymas, kur kruopščiai nagrinėjama veikėjų savijauta, o legenda, kur galimas kitoks meninis sprendimas, kur galima fantastika. Vidaus nuotaikos dalykai čia tarsi pervedami į išorinį planą, išgyvenimai (kaltės suvokimas, atsitokėjimas) pagal legendos poetinius dėsnius „verčiami“ didingu antgamtinio prakeikimo vaizdu. Legendoje pirmą kartą iškyla moralinio veikėjų atsitokėjimo, savo kaltės suvokimo tema, einanti per vėlesnius A. Vienuolio kūrinis (apsakymai „Kūčių naktį“, „Grįžo“, romanas „Prieš dieną“, apysaka „Vėžys“, „Inteligentų palata“ ir kt.), tapusi ypač būdinga rašytojo meninės problematikos dalimi. Puikų vaizdą rašytojas sukūrė legendoje, indamasis fantastikos tai temai reikšti.

Panašiai yra ir „Platelių ežero paslapyje“—vienoje geresniųjų A. Vienuolio legendų, parašytų paskutiniame gyvenimo dešimtmetyje. Čia stipriausias fantastinis motyvas — gražiosios grafaitės pražudyto tarno Gervazo šauksmas iš ežero, neduodąs ramybės gražuolei, vis skambąs jai kaip priekaištas ir pasmerkimas. Jis čia turi irgi kaltės suvokimo žymių, tačiau, kaip ir „Užkeiktuosiuose vienuoliuose“, daugiausia reiškia grafaitės nusikaltimo ir atpildo už jį prasmę.

Fantastikos A. Vienuolio legendose yra ir daugiau, nors kartais ji ir neturi tokios siužetinės reikšmės kaip minėtuose kūrinuose, tačiau šaip ji vaidina nemažą vaidmenį, formuodama legendų poetiką. Kaukazo temų legendose kartais minimas Alachas, kaip antgamtinė būtybė, kurios lėmimui turįs nusilenkti kiekvienas musulmonas ir šiaip gyvas padaras. Ar tai tasai Alachas, kurį garbina tikintis musulmonas? A. Vienuolio legendose jis tik vienas įvaizdžių Kaukazo koloritui paryškinti. Legendų pasakojimas kai kur imituoja religingo musulmono pasakojimą, mėgdžioja Korano stilių, tačiau tai tėra vien poetinės priemonės, paaiškinamos plačiu antgamtinių elementų naudojimu savo meninėms idėjoms išsakyti. Tokią pat prasmę turi ir epizodai Lietuvos temų legendose, kur veikėjų kreipiamasi į senovės dievus, kur tikima tų dievų galybe ir valia, kur įsikiša antgamtinės jėgos. Stebukliniai elementai A. Vienuolio legendoms teikia savitumo, paprastai motyvuodami jose staigius siužeto posūkius, atsitiktinumus, įvykių paslaptinę. Nesupratus fantastikos vaidmens legendų poetikoje, gali daug kas likti ne tik nesuprantama, bet pasirodyti net absurdiška.

Kitas įdomus A. Vienuolio legendų poetikos bruožas yra tas, kad dauguma jose vaizduojamų žmonių, įvykių yra kuo nors išskirtiniai, nekasdieniški. Tai, tiesą sakant, ne tik A. Vienuolio legendų ypatybė, bet ir apskritai šio žanro kūrinių. „Amžinojo smuikininko“ autorius ją irgi yra išradingai vartojęs. Skaitant A. Vienuolio legendas, nesunku pastebėti, jog čia daug kas pasižymi

kokiomis nors nepaprastomis ypatybėmis arba bent tokių įgyja klostantis įvykiams. Smuikininkas čia labai paslaptingas, nežinia, iš kur jis atėjo ir kodėl taip veržiasi ištrūkti iš tarpukalnės, nors jam daug kas siūloma, kad tik pasilikėtų. Jo griežimas toks pat nepaprastas. Kistynų tautelė buvusi laimingiausia, Alacho išrinktoji, tačiau ir likimas jai buvęs lemtas baisiausias. Zefira („Platelių ežero paslaptis“) ir Lala („Gražuolės Lalos kalnas“) — nepaprastos gražuolės. Dvalibėjus su Alibėjumi („Kruvinojo keršto uola“) pradžioje buvo didžiausi draugai, vėliau tapo nuožmiausiais priešais. Vienuoliai padarė nusikaltimą ir buvo pasmerkti („Užkeiktieji vienuoliai“) tada, kai Gruziją buvo ištikusi baisiausia nelaimė. Juo didesnė tautos nelaimė, juo baisesnis ištiko vienuolius prakeikimas. Apie ką autorius pasakotų, visa legendose paprastai turi ryškiausias spalvas, ypatybes: „Kistynų mečečių mulos buvo pagarsėję visame Kaukaze savo išmintingumu ir šventojo korano mokėjimu, kistynų vyrai — savo narsumu, miklumu ir iš pasaulų puldinėjimu, o merginos savo skaistumu: Kazbeko viršūnės sniegas temo prieš jų veido baltumą, tarpukalnės aguonų juodieji žiedai balo prieš jų akių, antakių bei kasų juodumą, ir maloniai teškančios Kistynėlės bangų ošimas nyko prieš jų kalbos ir dainų skambumą“¹.

Rašytojas, vaizduodamas tai, kas kuo ypač išsiskiria, daug kur vartoja aukščiausio laipsnio

---

¹ Vienuolis A. Padavimai ir legendos. — V., 1957. Legendos cituojamos iš šio leidinio.

apibūdinimus. Aukščiausio laipsnio ypatybės pabrėžiamos net sintaksinėje atskiro sakinio konstrukcijoje: „Grazūs ir baugūs savo paslapybe Kaukazo kalnai, bet visų gražiausia, visų baugiausia ir visų paslaptینگiausia Kistyno tarpukalnė“. „Užvis labiau sielojosi, už visas kitas marčias daugiau ašarų išliejo jauniausioji martelė, karžygio Putino žmonelė“.

Kartais ypatybės nėra visų aukščiausio laipsnio, bet tada jos gretinamos taip, kad vienos pranoiktų kitas, atskleistų savo nepaprastumą: „Ašt-rūs azerbaidžaniečių išlenkti kardai, taiklios ir nuodingos iš lankų paleistos strėlės ir iš tolo svilina amžinąja ugnimi liepsnoją deglai, bet dar aštresni atėjūnų durtuvai, dar taiklesnės jų ietys ir dar mirtingesni jų kinžalų padariniai“.

Apskritai visos ypatybės legendose grupuojamos taip, kad dėmesys kryptų į pačias ryškiausias, intensyviausias, kad kaip tik joms būtų suteikta proga kuo pilniausiai reikštis. Tokiu principu pagrįsta visa legendų vaizdų sistema, tų vaizdų tarpusavio santykiai, jų judėjimo kryptis. Jei pasitaiko kur šiaip ypatybė kasdieninis įvykis, jie paprastai išauginami vos ne iki savo galimybių ribos. Vienuoliai tik retkarčiais išeidavo į kalnus pasilinksminti. Tai būdavo eilinis jų gyvenimo epizodas, nors ir nedažnas. Legendos poetikai būdinga, jog to pasilinksmavimo epizodas, pradėtas piešti visiškai nestipriomis spalvomis, užbaigiamas vaizdais, išreiškiančiais ypač daug judesio, energijos. Amžinajame smuikininke“ tik minima, kad paslaptینگasis griežėjas vakarais išeidavęs ant uolos smuikuoti, tačiau detaliau tie smuikavimai

nevaizduojami. Ir paskutinį kartą jis išėjo lygiai taip griežti. Tačiau paskutinysis smuikavimas plačiai aprašinėjamas, nes jis kuo toliau, tuo nepaprastesnis darėsi. Ir pagaliau jis tapo toks nuostabus, jog net Dzuaras jo įsiklausė ir panoro pasilikti smuikininką. Dėl to ištiko kistynus ir baisioji nelaimė. Jei tas smuikavimas būtų buvęs kaip kiekvieną vakarą, nebūtų atsitikę nė nelaimės. Sugretinti nuostabiausias griežimas ir baisiausias nelaimė. Vaizdas legendose plėtojamas iki ribos, kad išjudintų įvykius, kad įsikištų net antgamtinės jėgos. Vadinasi, siužeto posūkius lemia įvykių, žmonių nepaprastumas, išskirtinumas.

Tai matyti ir „Užkeiktųjų vienuolių“ legendoje. Pasmertieji nebuvo kokie užkietėję gobšai, kurie nebūtų galeję atjausti savo tautiečių nelaimės. Visada jie padėdavo nelaimėje. Juk nė pasiuntinių siųsti pas juos nebūtų buvę prasmės, jeigu jie niekada nebūtų sušelpę tautiečių negandos valandą. Tačiau tautos baisiausios nelaimės atveju jiems lemtingai pagailo aukso. Kaip tik tada įvyko netikėčiausias, vienintelis tokios rūšies įvykis.

Išskirtinumo pomėgis paaikškina ne vien netikėtus legendų siužeto posūkius, ryškių ypatybių gretinimą, bet ir dažnus spalvų kontrastus. Rašytojas kuria tokią meninę sandarą, kuri daro legendas savitos poetikos kūriniais, su specifiniais vaizdų derinimo, jų plėtojimo principais. Jais daug kur paremta ir dramatinė įtampa, gyvinanti bendrą legendų veiksmą, kurianti meninę visumą. Toji įtampa susidaro, kaip tik statant greta vienos ryškios spalvos ar ypatybės kitą spalvą ar

ypatybę, vieną ryškų įvykių šalia kito. „Amžinajame smuikininke“ tokia įtampa sukurta paskutinio griežimo epizode. Muzika darėsi tokia nuostabi, jog nutilo, įsiklausė ne tik žmonės, bet ir visa gamta. Viskas čia nukreipta į smuikininką, į jo nepaprasto žavumo melodiją. Nieko čia nėra, kas būtų atskira, nesusiję su griežimu. Kiekvienas vaizdas čia sudarytas taip, kad stiprintų bendrą įtampą. Sekdamas vaizdų slinkti, skaitytojas jaučia, kad įtampa turi baigtis kažkuo nelauktu; gal maloniu, gal baisiu, tačiau vienodai stipriu įvykiu. Atomazgai pasirinktas kontrastiškas sprendimas — puikiausias smuikavimas baigiasi šiurpia kalnų griūtimi.

Panašiai dramatinė įtampa kuriama ir legendoje „Samgori dykuma“, romėnų kohortos žuvimo epizode — viename ryškiausių kūrinių vaizdų. Romėnų kariai, iškankinti ilgos kelionės dykuma, baisingiausiai ištroškę, po daugelio apgaulingų mirazų pamato tikrus ežerėlius ir susijaudinę puola prie jų, tikėdamiesi išsigelbėjimo. Tačiau čia jų laukia ne tik nusivylimas, bet ir mirtis — visi žūva apsinuodiję. Įtampa čia irgi sudaroma gretinant skirtingus pradus — didžiausią viltį su nusivylimu, žūtimi.

Kiek kitaip įtampa kuriama „Užkeiktųjų vienuolių“ prakeikimo epizode. Prašomi padėti, vienuoliai ne tik atsisako, bet ir skuba slėpti auksą. Negana to, jie dar nužudo vieną pasiuntinį. Taigi jie nusikalsta ne tik atsisakydami padėti, bet ir padarydami žmogžudystę. Dvigubas nusikaltimas čia sukuria stiprią įtampą, kurios atomazga turi tapti rūstus prakeikimas. Ankstesniuose

nagrinėtuose epizoduose atomazga paprastai kontrastiška, o čia įtampa remiasi paralelių pradų gretinimu — baisiausias nusikaltimas ir tokio pat didumo bausmė.

Draminė įtampa A. Vienuolio legendose yra vienas elementų, vienijančių vaizdus į dideles grupes. Savo kilimais ir atoslūgiais ji tarsi buria išskirtines legendos žmonių ir reiškinių ypatybes į tam tikrą sistemą, teikia jiems nuoseklumo ir bendros prasmės. Dramatizmas atsispindi ne vien atskirų epizodų kompozicijoje, bet ir minėtose sintaksinėse konstrukcijose. „Bet juo labiau pirmyn veržėsi azerbaidžaniečiai, juo narsiau juos stūmė atgal šiauriečiai“. „Kiek tik jų įsiverždavo į vidų, tiek išmesdavo gruzinai lavonų, kad būtų erčiau grumtis ankštuose bokšto tarpsieniuose“. Nesunku pastebėti, kad konstrukcijos „juo... juo“, „kiek... tiek“ čia vartojamos dramatiškai, įtampai palaikyti, sustatant priešpriešais intensyvas vienos ir kitos pusės pastangas. Taigi ir čia dramatiškai giliausiai remiasi išskirtinumo, nepaprastumo poetika.

Tačiau legendų dramatiškumas ne visur paaiškinaamas ta poetika, nors vis vien su ja susijęs. Dramatizuoja rašytojas legendų vaizdus ne tik gretindamas nepaprastas ypatybes, bet ir šiaip mėgdamas daugelyje reiškinių matyti judesį, energiją, dinamiką. Ypač tai ryšku jaunystės legendose. Gamtos vaizdai čia teikia puikių dramatinio traktavimo pavyzdžių. Štai dalis Kistynėlės — veržlaus kalnų upokšnio — aprašymo, kurį tarp kitų pavyzdinės prozos ištraukų turėjo galvoje pirmasis A. Vienuolio legendų kritikas L. Gira:

„Bet juo toliau, juo daugiau sutikdama kliūčių, pristigus kantrybės, staiga sumuša į vieną srovę visas savo jėgas ir išlenda iš po uolų baidi, įnirtusi ir galinga; išlenda, šniokšdama ir vartydama akmenis bei uolų nuolaužas, ir jau prieš nieką nebesilenkia ir nebeskiria draugų nuo priešų, o teška, šniokščia, šokinėja ir puola kiekvieną tvirtovę, kurią tik pakeliui sutinka. Bet dar iš tolo pamačiusi Darjalo tarpukalnėje su kalnais kovojantį ir ją viliojantį Tereką, apimsta ir prieš pat karalienės Tamaros bokšto griuvėsius puola į jo prieglobstį. O tas, žiauriai nudžiugęs, griebia ją į savo glėbį ir grūdasi drauge į pačią tarpukalnės ankštumą“.

Į kalnų gamtą čia žiūrima kaip į gyvas būtybes. Tai personifikacija — tendencija, būdinga visai vėlesnei A. Vienuolio kūrybai, pirmą kartą švystelėjusi jaunystės legendose. Dažnai rašytojas vaizduoja gamtą ne tik gyvą, bet ir sužmogintą — įžiūri joje žmogaus jausmų, minčių, siekimų, aistrų. Kalnų gamtos veržlumas, staigi peizažo kaita rašytojui sudaro progą brėžti plačią tarsi gyvos (kartais net fantastinės) būtybės judesio panoramą. Taip atsiranda garsiosios A. Vienuolio prozopopėjos — personifikacijos rūšis, — kai net statiški gamtos reiškiniai (nekalbant jau apie dinamiškus) tampa tarsi gyvi. Rašytojas yra palikęs nepakartojamai žavių tokio pobūdžio gamtos vaizdų, kurie visada bus atsimenami, nagrinėjant gamtos vaizdavimą lietuvių prozoje. Spalvingumas, išraiškingumas rodo didelę rašytojo gamtos meilę ir supratimą, be to, lakią fantaziją. Iš tiesų reikia stiprios vaizduotės, kad iš

peizazo elementų, kartais labai įprastų ir kasdieniškų, sudarytum judrų, besikeičiantį, net dramatiškai įtemptą jėgų susidūrimo vaizdą, kaip sudaro A. Vienuolis savo aprašymuose. Puikių prozopopėjų rašytojas yra pateikęs „Krymo išpūdžiuose“, tęsdamas čia ankstyvųjų legendų stilių. Ir vėliau jis daug kur žavi skaitytoją savo pomėgiu kurti peizažą, kuris reiškia gamtos gyvybę, judrumą ir jėgą.

Svarbus A. Vienuolio legendų bruožas — kalbos ritmika. Ji teikia vaizdams nekasdieniško pakilumo, derindamasi su bendru vaizdų nepaprastumu, spalvų ryškumu. Ji artina legendas prie tautosakos, ypač sakmių, padavimų. Iš tiesų tautosaka buvo tas didysis pavyzdys, kuriuo sekė rašytojas, kurdamas savųjų vaizdų sistemą. Iš ten atėjo ir frazės ritmika, kaip ir kiti legendų poetikos elementai, rašytojo savitai atrinkti, pritaikyti. Legendų tekstas nėra ištiesai ritmizuotas, tačiau dažname sakinyje jaučiama, jog žodžius rašytojas grupuoja, siekdamas tam tikro ritmiškumo, kaip ir V. Krėvė „Dainavos padavimuose“, kur ritmo siekimas ypač ryškus. Dėl to A. Vienuolio legendas galima iš dalies skirti prie ritminės prozos ir vertinti kaip rašytojo įnašą, turtinant lietuvių literatūros meninę išraišką.

Ritmo išpūdį A. Vienuolio legendose pirmiausia kelia periodai — ilgi sakiniai, kuriuose žodžiai dedami taip, kad susidarytų frazės bangavimas, su pakilimais ir atoslūgiais, akcentais ir pauzėmis. Atitinkamose periodų vietose kartojami (kartais su nedideliais pakeitimais) ne tik tie patys žodžiai, bet ir ištisi žodžių deriniai. Epizoduose, kur pe-

riodas eina po periodo, tokių kartojimosi atveju susidaro dar daugiau ir dar įvairesnių, ir jie toli-
na frazę nuo kasdieninės kalbos. Ritmą stiprina
dažni pasikartojimai. Neretai atskiras sakinys
pradedamas ta pačia žodžių tvarka, kaip ankstes-
nis ar dar ankstesnis. Pasikartojanti inversija
(žodžių įprastos tvarkos keitimas) leidžia justi,
kad frazės sandara beveik tapati ankstesnei.

Tokie yra būdingiausieji A. Vienuolio legen-
dų ir padavimų poetikos bruožai. Juose nesunku
įžiūrėti daug bendrų žanrinių legendos ypatybių,
tačiau drauge jie rodo ir didelį rašytojo savitumą.
Atskirose legendose jie kiekvienu atveju indivi-
dualiai pasirodo, todėl jų meninė reikšmė skirtinga.
Pačios legendos nevienodo meninio lygio ir
skirtingos problematikos. Todėl verta kiek stab-
telėti prie kai kurių atskirai ar apibūdinti jas
grupėmis.

„Užkeiktieji vienuoliai“ — stipriausioji rašyto-
jo legenda. Visuomeniškai įdomi jos tema čia iš-
reikšta didelio menininko sukurtais vaizdais, ku-
rie gali būti statomi šalia geriausių A. Vienuolio
literatūrinių vertybių. Nors tai vienas pirmųjų
rašytojo kūrinių, A. Vienuolio meninė individua-
lybė čia pasireiškė labai stipriai. Neatsitiktinai
legenda daug kuo siejasi su tolesne rašytojo kū-
ryba. Joje smerkiamas gobšumas, egoizmas. Vie-
nuoliai nepadėjo savo tautai, savo žmonėms ta-
da, kai pagalba buvo reikalingiausia. Tautos
negandos statomos greta egoizmo, prakeikimą
traktuojant kaip bausmę už pilietinės pareigos
nepaisymą. Žinant A. Vienuolio kūrybos visumą,
nesunku suvokti, jog legendoje pasirodo pirmieji

atgarsiai tų meninių problemų, kurios jaudins rašytoją ir apsakymuose apie inteligentus.

Kritinė idėja legendoje išreikšta būdingu visai A. Vienuolio kūrybai požiūriu. Užkeiktieji vienuoliai pasirodė tuo kartu gobšai, tačiau ne visada jie tokie buvo. Kaip jau sakyta, legendoje minima, kad vienuoliai visada padėdavę gruzinams, kai juos ištikdavo nelaimės, tik tą kartą nepadėjo. Tai reikšmingas bruožas, vaizduojant žmogaus elgesį: nebūdamas egoistas, žmogus gali tam tikromis aplinkybėmis juo pasirodyti ir net padaryti nusikaltimų. Vėlesnių A. Vienuolio apsakymų veikėjai (apsakyme „Kūčių naktį“ ir kt.) irgi nusižengia pareigai, išduoda savo idealus, taip pat nebūdami nusikaltėliai. Tai palyginti naujas žmogaus traktavimas ano meto lietuvių literatūroje: XIX a. pabaigos — XX a. pradžios lietuvių proza labiau buvo įpratusi socialinį blogį sieti su pastoviais neigiamais veikėjo bruožais. „Užkeiktųjų vienuolių“ legendoje toks žmogaus elgesio supratimas tik pradeda ryškėti, tačiau juo jau imama grįsti kūrinių vaizdų sandara.

Ryškiausi „Užkeiktųjų vienuolių“ vaizdai — pasilinksminimo, kalnų žiemos, nusikaltimo ir bausmės aprašymai. Pasilinksminimas — puiki kalniečių gyvenimo scena, pabrėžianti tos buities spalvingumą, kalniečių energiją, ryškinanti gyvenimo džiaugsmo, laisvės, nevaržomo jausmų išsiliejimo nuotaikas. Legendos kontekste ji tarsi gretinama su vienuolių gyvenimo uždaru, kuris slopina džiaugsmą, jausmus. Žiemos vaizdas iš dalies irgi kontrastiškas pasilinksminimo nuotakai, nors autorius į žiemos peizažą įterpia gėrėji-

mosi gamta motyvų, ryškinančių vienuolių sieloje glūdinčius taurius žmogiškus pradus. Nusikaltimo ir bausmės vaizdai — centriniai epizodai; tai kūrinio kulminacija ir jo atomazga. Pažymėtinas juose įtampos kilimas¹, kuris pagauna skaitytoją stipria natūralia tėkme, veržlumu ir eina į didingą atomazgą, puikiai naudojant legendai būdingus stebuklinius motyvus. Įdomiai įvesta gamta egoizmui pasmerkti. Mirtinai sužeisto pasiuntinio šauksmas, prakeikimas aidų aidais atsikartoja kalnuose, tarsi paskelbdamas visos gamtos, tų pačių kalnų, kuriuose vienuoliai rasdavo savo širdžiai daug grožio ir atgajos, ištarmę. Gamta čia ne tiek iškilnus veiksmo fonas, kiek žmogiškosios dramos dalyvis, vertinantis elgesį, darąs moralinių nuosprendį antvisuomeniniam poelgiui. Tokiu gamtos pateikimu žymioji A. Vienuolio legenda atspindi svarbią to meto literatūros tendenciją — traukti gamtos vaizdus į moralinių idėjų reiškimą literatūros kūrinyje, ne vien imti juos kaip veiksmo aplinkybes.

„Amžinasis smuikininkas“ — kita spalvinga A. Vienuolio jaunystės legenda, įėjusi į mūsų prozos klasiką. Viena ryškiausių jos idėjų — menininko asmens laisvės aukštinimas: paslaptینگasis smuikininkas už jokiais gėrybes nesutinka likti tarpukalnėje, veržiasi į laisvę. Jo nuostabūs griežimas paskutinį vakarą irgi gali būti laikomas tos laisvės aukštinimu — tik atsisveikindamas su savo nelaisve, smuikininkas sužavi visus savo

---

¹ Žėkaitė J. A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų. — Literatūra ir kalba. — V., 1957. — T. 2, p. 36.

muzika. Legendoje taip pat pabrėžiama meno jėga: savo griežimu smuikininkas pavergia ne tik žmones, bet ir gamtą. Griežimo epizodas — centrinis vaizdas, išplėtotas kaip dramatinė scena, kurioje žmonės ir sugyvinta gamta dalyvauja lygiomis teisėmis meno poveikiui reikšti. „Amžinasis smuikininkas“ — legenda, kurioje plačiai panaudoti paslaptingo, antgamtinių jėgų kišimosi į natūralią gamtos tvarką motyvai. Žavėjimasis Kaukazo gyventojų ir kalnų grožiu čia ypač pabrėžiamas, pabrėžiamas ir kalnų gamtos rūstumas, jos reiškinių netikėtumas. Iš jos matyti, jog Kaukazas traukė rašytoją ne tik savo panoramų platumu ir vaizdingumu, bet ir savo paslaptingu, kartais net grėsmingu grožiu.

Kitos, maždaug po 40—50 metų parašytos A. Vienuolio Kaukazo legendos nėra tokios įspūdingos, nors ir jose esama tokių pat išraiškingų vaizdų, kaip ir ankstyvosiose. „Kruvinojo keršto uola“, „Gražuolės Lalos kalnas“, „Mieganti Ararato mergelė“, „Samgori dykuma“ — legendos, kuriose irgi naudojami Kaukazo tautų folkloro motyvai, tačiau jie paprastai įkomponuoti į tu tautų istorijos chronologiją. Legendiniai epizodai, sudarantys šių kūrinių branduoli, įstatyti į istorinės raidos rėmus, iškyla tarsi tos istorijos dalis. Tokiu savo istoriškumu minėtosios legendos skiriasi nuo ankstyvųjų, kur istorinis fonas arba visai neapibrėžtas, arba vos pažymėtas. Autorius jose liečia kraujo keršto, alinuisio ištisas bendruomenes, temą („Kruvinojo keršto uola“), tautų kovos už laisvę idėjas („Mieganti Ararato mergelė“, „Samgori dykuma“), poetizuoja tautų sugyvenimą.

bendravimą, draugystę. Per visas šias legendas eina mintis apie istorinę pažangą — tai, kas trukdė tautoms laisvai gyventi, dabar, naujaisiais, tarybiniais laikais liko vien tolimos praeities prisiminimas. Šiuo požiūriu naujosios legendos iškylo kaip plati tautų istorinio kelio panorama. Nors tas panoramiškumas ne visada išeina kūriniam į naudą (jis kai kur virsta beletrizuotu istorijos atpasakojimu), tačiau jis leidžia ir kontrastiškai greinti tautos negandų ir klestėjimo laikus, derinti istorinius faktus su fantastiniais epizodais, ryškinti istorinės pažangos idėjas.

Naujosioms Kaukazo legendoms artimi to paties žanro A. Vienuolio kūriniai, parašyti lietuviškomis temomis. Tai „Anykščių padavimai“, „Platelių ežero paslaptis“, „Medvėgalio pilis“, „Naglio kalno lobiai“, „Šventavartė“. Visi jie rašytojo sukurti (ar užbaigti) paskutiniaisiais gyvenimo metais (1954—1956), tik „Anykščių padavimai“ siekia 1934 metus. Visi padavimai remiasi senosios, feodalinės Lietuvos istorija; stebukliniai jų epizodai sukomponuoti irgi apie istorijos mokslui žinomus įvykius. Rašytojo vaizduotė savaip „aiškina“ tų faktų atsiradimą, tačiau visos minimos legendos turi ryškų istorinį koloritą, pagrįstą bendriausiais praeities laikų bruožais. „Anykščių padavimų“ centras — Pabaisko mūšis (1435), „Šventavartėje“ pagrindinis įvykis Saulės mūšis (1236), kurio vietą A. Vienuolis „perkelia“ į Anykščių apylinkes (istorikai spėja jį buvus Šiaulių apylinkėse). Legendoms lietuviška tema A. Vienuoliui daugiausia medžiagos teikė lietuvių tautos kovų su kryžiuočiais ir kalavijuočiais epocha,

nusitęsusi vos ne per du šimtus metų (XIII—XV a.). Lietuvių kova dėl pajūrio, savo krašto gynimas rodomas kaip didvyriška epopėja, kurioje narsumas ir atsidavimas kovai išauga iki nepaprastų žygių, siekdamas net fantastinio masto. Duodamas fantazijai daug laisvės, rašytojas vis dėlto legendose tiksliai laikosi istorinės tikrovės, įtikinamai kuria istorinę atmosferą, būdingą atšiauriems kovų su grobikais laikams. Tuo legendos turi nemažą pažintinę reikšmę ir siekiasi su istoriniais A. Vienuolio kūriniais, rodydamos didelį rašytojo domėjimąsi gimtojo krašto praeitimi. Tačiau legendos — ne istorinio žanro kūriniai. Istorinis romanas daug duoda erdvės reikštis rašytojo vaizduotei, dar daugiau progų jai teikia legenda, padavimas. A. Vienuolis ne tik perkelia Saulės mūšį į Anykščių apylinkes, bet ir kalavijuočių pralaimėjimą „aiškina“ savo sukurtais personažais: kalavijuočiai pačių lietuvių buvę apgaulingai įvilioti į pelkes ir čia gavo galą. Legendoje veikia lietuvių kilmės kalavijuočių riteris Darbautas ir jo sesuo Vida, pagrobta kalavijuočių kaip įkaitas, turėjusi nuvesti grobikus į vieną pilį. Jų abiejų neapykanta kalavijuočiams ir pražudžiusi atėjūnus. Panaši romantiška istorija sukurta ir „Medvėgalio pilyje“ — legendoje apie didvyrišką žemaičių priešinimąsi užpuolėjams. Žemaičių vadas Žilvinas — milžiniškos jėgos karžygis. Didvyriškai žuvęs, jis tampa Baltijos dvasia — A. Vienuolis jį sutapdina su „Eglės žalčių karalienės“ personažu, palikdamas jam kovojo su pavergėjais galias — jis įkvepia mylimąją rasti būdą atkeršyti kryžiuočiams. Legendoje

„Naglio kalno lobiai“ veikia girių dvasia monas Miškinis, pamilęs žvejo dukrą ir padėjęs žemaičiams įveikti kryžiuočius. Šis personažas — fantastinis kovos prieš pavergėjus ikūnijimas: pati gamta padeda kovoti prieš grobikus. Nepaisant daugybės stebuklinių elementų, veiksmas legendoje vyksta konkrečiu istoriniu laiku — kai susijungė kryžiuočiai su kalavijuočiais, stengdamiesi iš dviejų pusių suspausti Lietuvą. Toks istorinis tikslumas būdingas visoms A. Vienuolio legendoms iš Lietuvos praeities. Apskritai A. Vienuolis gali duoti vertingų literatūros pamokų, kaip iš istorijos faktų, pasitelkus vaizduotę, galima komponuoti poetinę tikrovę, nepažeidžiant istorinės tiesos, duodant daug laisvės fantazijai, vartojant tautosakos elementus. A. Vienuolis konkretus ir vietos atžvilgiu — daugelis įvykių vyksta Anykščių apylinkėse, nors veiksmo geografija apima ir daug kitų vietovių. Piešdamas kokią vietą, rašytojas kuria spalvingą peizažą, panoramiškai aprėpdamas gamtos įvairovę. Iš tiesų lietuviškos tematikos legendų peizažas daug kur toks pat reljefingas ir įvairus, kaip ir kituose geriausiuose rašytojo kūrinuose.

Lietuviškos tematikos A. Vienuolio legendos gali būti vertinamos kaip pastangos kurti poetinę gimtojo krašto istoriją, savotišką epą, derinant jame istorinius, geografinius faktus su tautosakos ir literatūros išmone. Per jas poetiškai įprasmintomis pasidarė ne viena rašytojo gimtųjų Anykščių vieta, jų praeities detalė, per jas poetiškos išmonės drabužiais pasipuošė kitos Lietuvos vietovės, ten vykę istoriniai įvykiai. A. Vienuolis

buvo iš tų retų mūsų rašytojų, kuriems, arčiau pažinus kokią krašto vietą, vaizduotė imdavo kurti poetiškąją tos vietos istoriją ir apie tos vietos realijas formuodavo legendą ar padavimą. Kaip matėme, šiuo atžvilgiu jo vaizduotę stipriausiai žadino Palangos pajūris, Medvėgalis, Plateliai ir, žinoma, Anykščiai su savo apylinkėmis.

Legendose apie kovas su kryžiuočiais nemaža ryškių vaizdų, tačiau geriausia iš visų A. Vienuolio legendų lietuviška tematika reikia laikyti „Platelių ežero paslaptį“—kūrinį apie laikus, kai nuožmūs grafai, baronai ir kiti aukštieji ponai „savo baudžiauninkus rykštėmis plakė ir mainė juos į šunis ir daiktus“. Tai palyginti darni meninė visuma, sukomponuota apie baudžiovos laikų epizodą, pagrįstą socialinės nelygybės tema, atskleidžiant ją kasdienybės ir fantastikos motyvų deriniu. Grafaitės tarno, baudžiauninko Gervazo nusiskandinimas čia vaizduojamas kaip protestas. Tarno mirtis neduoda ramybės gražuolei grafaitei, kaip priekaištas jai nuolat vaidenasi tarno šaukimas ežere, tos blizgančios deimanto šukos, kurias ištraukė iš ežero nelaimingasis Gervazas, beviltiškai tikėdamasis grafaitės palankumo. Būdingu kontrastu čia sustatomi aikštingoji grafaitė ir išimylėjęs ją beteisis baudžiauninkas, romantiškos meilės motyvu pabrėžiama luominė nelygybė, gamta įdomiai įpinta į legendos įvykių visumą (mėnulio šviesos ribuliavimas ežere kaip grafaitės paskandintų deimanto šukų spindesys ir kt.). Savo socialiniu, psichologiniu turiniu, sklandžiu pasakojimu, spalvingų vaizdų kaita „Platelių eže-

ro paslaptis" atstovauia būdingiausioms A. Vienuolio legendoms.

Kūrybinėje A. Vienuolio biografijoje legendos ir padavimai sudaro svarbią meninio palikimo dalį. Šio žanro kūriniais rašytojas reiškė tokias pat svarbias visuomenines idėjas, kaip ir apsakymuose, romanuose. Jie davė rašytojui progos atskleisti savo meninę individualybę. Savo legendomis A. Vienuolis atsistoja šalia kitų lietuvių prozos klasikų, irgi mėgusių savitą legendų poetiką (V. Krėvės, Vaižganto).

APSAKYMAI

Su pirmosiomis legendomis spaudoje ėmė rodytis ir A. Vienuolio apsakymai (daugiausia jaunimo žurnale „Aušrinė“, 1910—1914). Per ilgus literatūrinio darbo metus rašytojas sukūrė didelį apsakymų pluoštą, tapdamas vienu įžymiausių lietuvių novelistų pirmojoje XX a. pusėje. Tame pluošte yra gana skirtingo lygio kūrinių, tačiau čia randama ir nemaža tikrų lietuvių apsakymo šedevrų. A. Vienuolio apsakymai labai saviti, išskiriantys rašytoją iš kitų lietuvių prozos atstovų ir savo tematika, ir menine išraiška. Jie atstovauja realizmo metodui, kaip ir visa rašytojo kūryba.

Apsakymai — svarbi A. Vienuolio meninio palikimo dalis, nors ne kiekvienu laiktarpiu jie yra svarbiausi rašytojo kūryboje. Ankstyvaisiais kūrybos metais (iki 1917 m.) jie — pagrindinė rašytojo kūrybos sritis. Juos rašydamas, A. Vienuolis formavo savo literatūrinius įgūdžius, stilių,

susirado savo problematiką. Reikšmingiausių tų metų apsakymai — „Grižo“, „Aleliuja“ (vėlesnė redakcija pavadinta „Jurginės“), „Kūčių naktį“, „Už žėlusiu taku“, „Paskenduolė“, „Didysis karas“, „Pati“ ir kt. Ne viename jų galima atsekti svarbiausias mūsų prozos raidos linkmes. Antruoju kūrybos laikotarpiu (1917—1940) žymiausia jo kūrybos dalis — apysakos, romanai. Tačiau ir tuo laikotarpiu parašyta gerų smulkiojo prozos žanro kūrinių — „Ažuolas“, „Auka“, „Redaktorius laimė“, „Pacientė“, „Už jūrų marių“, „Brazilijon!..“ ir kt. 1937 m. rašytojas išleidžia net apsakymų rinkinį „Nemigo naktys“, rodantį nuolatinį A. Vienuolio potraukį pamėgtai kūrybos formai. Pokario metais A. Vienuolis į tarybinę literatūrą irgi įsijungė apsakymais. Nors romanas „Puodžiūnkėmis“ čia iškyla kaip stambiausias rašytojo laimėjimas, „Išdukterė“ yra irgi svarbus meninis laikotarpio rezultatas, priklausęs smulkiosios prozos žanrui (kritikoje šis kūrinys paprastai vadinamas apysaka). Ji tarsi pakopa į plačią „Puodžiūnkiemio“ tikrovės analizę. Pokario metų A. Vienuolio apsakymus (ir šiaip rašytojo kūrybą) vainikuoja memuariniai kūriniai, kurių rinkinys „Iš mano atsiminimų“ išėjo prieš pat rašytojo mirtį. A. Vienuolio talentas juose iškyla ypač ryškiai ir kartu šviežiai.

Apsakymuose, kaip ir visoje kūryboje, A. Vienuolis kėlė visuomenines problemas, sielojosi dėl socialinio blogio, kritikavo kapitalistinio gyvenimo ydas, kartu džiaugdamsis veikėjų gerumo, nuoširdumo valandėlėmis. Stipria menine individualybe, pilietiniu patosu padvelkė į skaitytoją

jau pirmieji A. Vienuolio apsakymai. Jų (kaip ir daugelio vėlesniųjų) veikėjai — daugiausia inteligentinių profesijų žmonės. Anksčiau mūsų literatūroje daugiausia vyravo valstietijos problemos, o A. Vienuolis savo apsakymais daug padarė, kad ir inteligentijos gyvenimas išlietu į lietuvių prozą.

Inteligentijos gyvenimo vaizdais A. Vienuolis atspindėjo politinės reakcijos, išsigalėjusios po 1905—1907 m. revoliucijos, laikotarpio nuotaikas. Pralaimėjus šiai buržuazinei-demokratinėi revoliucijai, išivyraavus persekiojimų, teroro ir nusivylimo atmosferai, buržuazinėje inteligentijoje sustiprėjo apolitiškumo, miesčioniškumo tendencijos. Dauguma ryškesniųjų A. Vienuolio apsakymų veikėjų vaizduojami kažkada turėję didelių visuomeninių siekimų, tačiau seniai nusivylę, praradę ankstesnius demokratinius idealus, atitolę nuo visuomeninio gyvenimo, liaudies interesų. Daugumas jų dvasine būseną vienaip ar kitaip atspindi visuomeninę, idėjinę to mėto Lietuvos ir Rusijos situaciją.

Savo apsakymuose A. Vienuolis iškėlė bendrų inteligentijos, kaip visuomenės grupės, problemų, reikšmingų ne tik porevoliucinės reakcijos metams. Inteligentijos ir liaudies problema A. Vienuoliui labiausiai rūpėjo ankstyvuosiuose apsakymuose. Žmogaus ir liaudies santykių tema, kaip matėme, savitai pasirodė jau „Užkeiktųjų vienuolių“ legendoje — vienuolių atsisakymas padėti tautiečiams vaizduojamas kaip nusikaltimas tautai, liaudžiai. Pareigos liaudžiai motyvas skamba dažname A. Vienuolio apsakyme kaip svarbus

visuomeninis, moralinis reikalavimas, keliamas veikėjams, vertinant jų poelgius, bendrą jų gyvenimo prasmingumą. Patys veikėjai neretai tokią pareigą suvokia kaip pagrindinį savo vertės mas-tą. Tokia savijauta ryški apsakymuose „Pati“, „Grįžo“, „Kūčių naktį“ ir kt. Apsakymo „Pati“ veikėjas Atkočaitis laiko savo gyvenimą nepavykusi-u todėl, jog negalėjo įvykdyti savo pažadų gimtajam kaimui, kad neatliks pareigos, kurią sau iškėlė, dar eidamas mokslus. Apsakymo kulminaciją sudaro patetiška scena, kurioje vaizduojama, kaip veikėjas bėga iš gimtojo kaimo, pamatęs, kiek iš jo laukta ir kaip jis apvylė artimuosius, kai pasidavė miesčioniškam gyvenimui ir užmiršo savo pažadus. Mintis apie skolą liaudžiai persekioja jį visą gyvenimą.

Ta pati mintis neduoda ramybės ir apsakymo „Grįžo“ veikėjui Januliui paskutiniuosimis jo gyvenimo valandomis. Jaunystėje svajojęs daug darbuotis, daug padaryti artimųjų labui, Janulis po daugelio metų grįžta į tėviškę, nieko nepadaręs, iššvaistęs savo jėgas. Apgriuvusios tėvų sodybos fone nepagydomos ligos kankinamam veikėjui visa aplinka tolydžio primena apviltus tėvų lūkesčius. Atsakomybės motyvas čia, kaip ir apsakyme „Pati“, pastoviai, net primygtinai kartojamas ir sudaro svarbiausią idėjinę vaizdų jungtį.

Savitai tas pats motyvas skamba viename geriausių ankstyvųjų A. Vienuolio kūrybinių — apsakyme „Kūčių naktį“. Vaistinės darbuotojas Gudelis išvaro pavojingai susižeidusį vaikina iš vaistinės, nesuteikęs jam būtiniausios pagalbos, o be

jos jaunuoliui gresia greita mirtis. Šis apsakymas vaizduoja konkretų medicinos darbuotojų praktikos atvejį, tačiau kitų A. Vienuolio kūrinių fone nesunku pajusti, jog autoriui apsakymas susiformavo iš tos pačios problematikos, kuri tada jam ypač rūpėjo, t. y. pastoviai mąstant apie inteligentijos santykius su liaudimi, laikant pareigą liaudžiai svarbiausiu inteligentijos vertinimo kriterijumi.

Be to, ankstyvuosiuose A. Vienuolio apsakymuose eina mintis apie reikalą būti arti liaudies, gyventi jos interesais, jausmais. Artumas paprastiems žmonėms suprantamas kaip dvasinio turtingumo, gyvenimo pilnumo šaltinis. Tokia gyvenimo samprata juntama daugelyje A. Vienuolio kūrinių, bet subtiliausiai ji išryškėja ankstyvojo kūrybos laikotarpio apsakyme „Aleliuja“ („Jurginė“). Garsus daktaras mokslininkas senatvėje prisimena vieną praeities epizodą ir pajunta, kad jis niekada nėra buvęs toks laimingas, neišgyvenęs tokio dvasios pakilimo, kaip tą tolimą vaikystės rytą, kai kartu su paprastais žmonėmis jautė bendrą šventės nuotaiką. Bendravimas su kaimo žmonėmis čia parodytas kaip gilus išgyvenimas, kaip laimė, kurios jis nepatyrė nei siekdamas mokslinių laipsnių, nei įgijęs savo kolegų pripažinimą. Atitolęs nuo kaimo, nebegyvendamas paprastų žmonių jausmais, daktaras pasijunta vienišas, nereikalingas. Vaizdingu palyginimu toji jausena apibūdinta apsakymo pabaigoje: „Ir pasijuto daktaras vienas esąs, taip toli nuo liaudies atskirtas, kaip tas miško paukštis, kurį mažą išmė

iš lizdo ir, pakirpę sparnus, prie namų prijunkė¹. Artumas liaudžiai apsakyme poetizuojamas kaip didelė vertybė, praturtinant žmogaus vidinį pasaulį, nepakeičiama niekuo kitu. A. Vienuolis aukština liaudį, kaip ir ankstesnieji mūsų demokratiniai rašytojai, ieškoję paprastuose žmonėse pastovios atramos.

Pareigos, artumo paprastam žmogui idėjos A. Vienuolio ankstyvuosiuose kūriniuose sudaro reikšmingiausią jų turinio dalį, suartindamos juos su visa demokratine lietuvių literatūros tradicija. Kaip ir V. Kudirka, Žemaitė, G. Petkevičaitė-Bitė, J. Biliūnas ir kiti rašytojai, A. Vienuolis iš inteligentijos reikalauja atsidavimo liaudies interesams, bendro visuomeninio aktyvumo. Drauge jis tęsia ir buržuazinės inteligentijos sumiesčionėjimo kritiką, pradėtą mūsų demokratinės literatūros pradininkų, smerkdamas tuos, kurie užmiršta visuomeninius idealus. Toks kriticizmas A. Vienuolio reiškiamas labai savitai. Ankstyvųjų jo apsakymų veikėjai nėra kokie užkietėję nusikaltėliai ar bejausmiai žmonės, kuriems liaudies reikalai, visuomeniniai idealai, žmonių sielvartai visai nerūpėtų. Jie vaizduojami tokiais momentais, kai, susidėjęs aplinkybėms, jų sieloje atgyja ankstesni idealai, pareigos jausmas. Veikėjai paprastai graužiasi, apgaili nebuvę tokie, kokie svajoto būti, kokius juos norėjo matyti tėvai, artimieji.

Vaizduodamas svarbiausius savo herojus sielojimosi valandą, A. Vienuolis plačiai leidžiasi į

---

¹ Vienuolis A. Raštai. — V., 1953. Toliau A. Vienuolis cituojamas iš šio raštų leidinio.

jų vidaus pasaulį. Išgyvenimai, prisiminimai, mintys sudaro svarbiausią A. Vienuolio apsakymų dalį; įvykių čia nedaug, ir tie patys, iš šalies žiūrint, nežymūs. Būdingas šiuo požiūriu minėtasis apsakymas „Grįžo“. Janulio atvykimas į stotį, iš čia kelionė vežimu į tėviškę, vaikštinėjimas po apleistą sodybą — tokie svarbiausi apsakymo įvykiai, tačiau jie tik karkasas, apie kurį komponuojami platūs veikėjo savijautos vaizdai. Autoriui daugiausia rūpi ne patys įvykiai, bet tai, ką veikėjas jautė, ką prisiminė, apmąstė, kas apskritai dėjosi jo širdyje, tuščiai praleidus visą gyvenimą. Didelę tragediją koncentruoja autorius Janulio nakties išgyvenimuose, sunkią vidaus dramą atskleidžia veikėjo sieloje. Gamta, aplinka vaizduojama tiek, kiek ji žadina veikėjo emocijas, kelia prisiminimus.

Tai psichologinio apsakymo tipas. Savo ankstyvaisiais apsakymais A. Vienuolis plėtojo tas psichologinės analizės tradicijas, kurias rado lietuvių prozoje sukurtas J. Biliūno, Šatrijos Raganos ir kitų XX a. pradžios rašytojų ir kurias tuo pat metu tęsė V. Krėvė („Bobulės vargai“, „Galvažudys“, „Šarūnas“), I. Šeinius („Kuprelis“, „Vasaros vaisės). Gilindamasis į veikėjų psichologiją, A. Vienuolis yra užčiuopęs įdomių ir subtilių išgyvenimų ir jų detalia analize grindęs esmingiausias savo apsakymų vietas. Pavyzdžiui, apsakymo „Aleliuja“ („Jurginės“) kulminacija pagrįsta nepaprastai trumpu, tiesiog momentiniu išgyvenimu, kurį patyrė žmogus, prisiminęs tolimos vaikystės epizodą. Tai tiesiog sielos virptelėjimas, susidūrus

praeičiai su dabartimi, tai nelyginant blyksnis, švystelėjęs veikėjo sieloje ir tuoj užgesęs.

Dažnai vaizduodamas graužaties situaciją, A. Vienuolis labai įsijaučia į veikėjų sielvartus. Jo pasakojimas apskritai jausmingas, užjaučiantis savo veikėją. Tas įsijautimas leido smulkiai sekti kiekvieną vidaus pasaulio krustelėjimą, tačiau jis kai kur virto perdėtai jausmingu, neretai ašaringu išgyvenimų traktavimu. Rašytojas kai kur tarsi sutampa su veikėju, prarasdamas objektyvesnę požiūrį į jį. Sentimentalumas buvo viena A. Vienuolio prozos ydų, kurią nurodė jau pirmieji rašytojo kūrybos vertintojai (L. Gira). Vėlesnėje savo prozoje perėjęs į objektyvesnę vaizdavimą, jis daug kur įveikė šią savo silpnybę.

* * *

Ankstyvuosiuose apsakymuose A. Vienuolis lietė ir dvasininkijos gyvenimą. „Paskutinė vieta“, „Užžėlusiu taku“ iš kitų rašytojo apsakymų išsiskiria antiklerikaliniu nusistatymu. Juose A. Vienuolis savitai pasižiūrėjo į dvasininkijos luomą, kritiškai vertindamas jo gyvenimo normas.

Antiklerikalinė tendencija lietuvių literatūroje iki A. Vienuolio daugiausia reiškė dvarininkijos gobšumo, savanaudiškumo kritiką (Žemaitė, J. Biliūnas, J. Gurauskis). Visiškai neliesdamas tų dalykų, A. Vienuolis pažvelgė į dvasininkijos atstovus kaip žmones, jų vidaus pasaulyje atskleidė dramatišką kovą tarp žmogiškumo pradų ir

luomo varžtų¹. Luomo reikalavimai trukdo reikštis natūraliems žmogaus polinkiams, užgniaužia ir iškreipia jame meilės jausmus — tokia pagrindinė šių A. Vienuolio apsakymų mintis. Rašytojas piešia savo veikėjus dvasininkus, išgyvenančius skaudžią vidinę dramą. Apsakyme „Paskutinė vietelė“ vaizduojamas senas kunigas, kuris patyrė didelę nuoskaudą dėl to, kad leido savyje reikštis natūraliems jausmams. Jausmingi kunigo išgyvenimai turi parodyti, kokie svetimi žmogaus prigimčiai yra reikalavimai, uždedami žmogui, stojančiam į dvasininkijos luomą.

Polemiškas bei kritiškas ir kitas tos pat temos apsakymas „Užžėlusiu taku“, į kurį, kaip ir anksčiau, sudėta nemažai minčių, jausmų, autoriaus išgyventų nuo tada, kai reikėjo griežtai rinktis gyvenimo kelią, baigus Liepojoje 4 klases, — eiti į kunigų seminariją, gaunant tėvų paramą, ar pasukti į pasaulietinę profesiją, užsitraukiant artimųjų nemalonę. Jauno kunigo Maldučio išgyvenimuose sutelkta visa apsakymo problematika. Jaunasis kunigas, grįžęs į tėviškę ir sutikęs savo buvusią mylimąją, skaudžiai pajunta, kad tarp jų niekada negalės atsinaujinti tie nuoširdūs santykiai, kurie siejo juos anksčiau. Tapdamas kunigu, jis jaučiasi apvylęs merginą, jaučiasi kaltas, negalėdamas suteikti jai laimės. Apskritai, bendraudamas su žmonėmis, Maldutis junta negalįs būti toks natūralus ir paprastas, kaip anksčiau,

---

¹ Žėkaitė J. A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų. — Literatūra ir kalba. — V., 1957. — T. 2, p. 70.

kai jo nevaržė sutana. Naujoji Maldučio padėtis daro santykius su žmonėmis kažkokius dirbtinius. Jaunasis kunigas gerai suvokia, kad pasirinko netinkamą gyvenimo kelią, tačiau neturi valios pasukti atgal, nors ir jaučia, jog ateityje jo laukia moralinis smukimas.

„Užžėlusiu taku“ geresnis kūrinys už „Paskutinę vietelę“, nors ir jame yra „nuogų“ samprotavimų, nepakankamai įkomponuotų į meninę visumą. Apsakyme A. Vienuoliui gerai pavyko parodyti, kokią vidaus įtampą išgyvena Maldutis, tapęs kunigu ir bendraudamas su gerai jam pažįstamais, artimais žmonėmis. Grauzaties, nepasitenkinimo nuotaikos čia nupieštos su tuo pačiu įsijautimu, kaip ir kituose rašytojo apsakymuose.

Dvasininkijos luomo kritika A. Vienuolio apsakymuose humanistinė; ji akcentuoja žmogaus natūralių jausmų, nuoširdžių siekimų varžymą, žalojimą, taip pat kelią žmogaus moralinio smukimo temą. Tuo požiūriu šie apsakymai pradėjo liesti problematiką, kurią po poros dešimtmečių daug plačiau nagrinės V. Mykolaitis-Putinas romane „Altorių šešėly“.

Garsusis A. Vienuolio apsakymas „Paskenduolė“ iš dalies priklauso antiklerikaliniams kūriniams. Nelemtas kunigijos vaidmuo Veronikos dramoje atskleistas plačiame kaimo gyvenimo kontekste kaip vienas veiksnių, lėmusių tragediją. „Paskenduolė“ pasižymi ypač atidžia ir plačia socialinių, moralinių, psichologinių aplinkybių analize. Ji, tiesą sakant, pirmasis A. Vienuolio kūrinys, kur taip plačiai vaizduojamas kaimas, taip išsamiai apibūdinama jo atmosfera. Šiuo kūriniu

A. Vienuolio prozoje prasideda kapitalistinio kaimo negerovių kritika, nusitęsusi vėliau per romanus „Prieš dieną“, „Puodžiunkiemi“, išskylanči apsakymuose, ateinanti iki memuarinių kūrinių.

„Paskenduolė“ — ryškus kūrinys, su būdinga klasikiniam realizmui problematika. Joje įvairiapusiškai analizuojamas žlugdomasis nežmoniškos aplinkos poveikis žmogui. Veronikos mirtis apsakyme — kaltinimas kaimo visuomenei, kuri pasirodė nepaprastai žiauri į nelaimę patekusiai merginai. Apsakymo tendencijos smagaly s nukreiptas prieš dorovinius prietarus, katalikų bažnyčios palaikomas pažiūras į netekėjusią motiną. Veronika — tų prietarų auka. Jei ne fanatiškas jų laikymasis, Veronikos nebūtų ištikęs toks skaudus likimas, jai nebūtų reikėję iškęsti tų kančių, kurios padarė jos gyvenimą neįmanomą. Svarbiausi tų pažiūrų gynėjai — klebonas (išpažinties scenoje) ir davalta Juozapienė — apsakyme vaizduojami neigiamomis spalvomis kaip didžiausi Veronikos tragedijos kaltininkai. Jų šiurkštus fanatizmas duoda laisvas rankas kaimo gyvenime slypėjusiam bukam, gal ne visai ir sąmoningam žiaurumui — bernų tyčiojimas iš Veronikos geriausiai parodo tą tamsią jėgą, kartais vadinamą kaimo idiotizmu, kurios Veronika taip bijojo ir kuri prislėgė ją savo nepakeliama našta. Abejingumo, žiaurumo Veronika patiria daug kartų — tarsi savo „bėda“ ji būtų padariusi didžiausią skriaudą tiems žmonėms, kuriems anksčiau ji buvo tokia reikalinga. Nežmoniškumas — štai didysis autoriaus kaltinimas fanatiškai kaimo

bendruomenei, kuriai galiausiai tenka atsakomybė už Veronikos likimą.

Veronika — samdinė, taigi ant pačios žemiausios socialinių laiptų pakopos stovintis žmogus. Tas momentas dar pasunkino jos padėtį, leido abejingumui ir žiaurumui dar stipriau reikštis. Socialinės padėties motyvas „Paskenduolėje“ aiškus, nors autorius jis ir neakcentuotas. Tarybinė literatūros kritika (K. Korsakas) atkreipė į jį dėmesį, praplėsdama šio apsakymo supratimą.

„Paskenduolė“ — labai dramatiškas kūrinys, su aštraus skausmo, beviltiškos raudos protrūkiais, žiauriomis buities scenomis. Tačiau bendras jo išpūdis neprislegia skaitytojo, nors ir verčia liūdnai mąstyti apie nelaimingą šalį, „kur taip daug meldžiamasi ir tiek daug ašarų liejama“. „Paskenduolė“ poetišką, pakilią daro Veronikos paveikslas, nupieštas patraukliausiomis spalvomis, įkūnijant jame gražiausius liaudies žmogaus bruožus. Ji — geltonkasė kaimo mergelė, mokanti daugybę dainų, savo guvumu pralenkianti visas kaimo merginas, grožiu ir žavumu patraukianti visų akis. Be jos kaimas negalėdavęs išsiversti jokia proga. Ji visiems buvusi reikalinga, visur jos pilna. Veronika, nors ir samdinė, neeilinis kaimo bendruomenės narys. Išskirtinių spalvų pomėgis, atsispindėjęs ankstyvosiose legendose, juntamas ir „Paskenduolėje“. Veronikos išskirtinumą svarbu tureti galvoje, aiškinantis jos tragedijos psichologines prielaidas. Visu kuo išsiskirdama iš kaimo aplinkos, Veronika turėjo daug stip-

riau justi savo nelaimę, negu tomis pat sąlygomis ją būtų išgyvenusi eilinė mergina. Išskirtinumas leidžia autoriui atitinkamu intensyvumu vaizduoti ir kaimo bendruomenės negailestingumą.

Veroniką autorius poetizuoja, tačiau tai ne tuščias idealizavimas, neparemtas psichologinėmis charakterio ypatybėmis, neatskleistas konkrečiomis socialinėmis sąlygomis. Šiame karakteryje nėra ir deklaratyvumo, kuris prasikiša veikėjų paveiksluose, kai autoriaus norima išsakyti savo pažiūras. Deklaratyvumo neišvengė nė pats A. Vienuolis kai kuriuose savo apsakymuose („Užžėlusiu taku“, „Pati“, „Mirtinai sužeistas“ ir kt.). Veronikos savijauta, poelgiai įtikinamai išplaukia iš situacijos, iš charakterio duomenų. Ir jos mirtis kaip protestas¹ nėra autoriaus „prievartos“ dalykas, norint savo meninei tendencijai suteikti didžiausio ryškumo. Ji — logiškas tęsinys visų tų scenų, kuriose skaitytojas mato Veroniką ir kaimo bendruomenę veikiant, reiškiant savo įsitikinimus. Veronikos mirtis — merginos atsitiesimas po visų nuoskaudų, smūgių. Mirties epizode ankstesnis išskirtinumas autoriaus vėl atgaivinamas, suteikiant merginos paveikslui pirmąjį žavumą, patrauklumą. Rugių lauku ežero link einanti Veronika — tai ta pati mergina, kuri pranoko visus kaime grožiu, guvumu. Ištikus nelaimei, ją buvo bandoma palaužti, tačiau ji vėl pakilo virš negailestingos aplinkos. Protesto poetizavimas teikia apsakymui ryškaus visuomeninio patoso.

---

¹ Žėkaitė J. A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų. — Literatūra ir kalba. — V., 1957. — T. 2, p. 90.

Natūralūs Veronikos protesto motyvai — paniekinimas, atstūmimas. Paskutinę naktį ji skaudžiai verkė „jau ne savo bėdos, ne gėdos ir ne sumušta esanti, tik verkė, kad tie visi artimi geri žmonės, visi dėdės, tetulės, draugės, lipšnūs berneliai, kuriems ji taip rūpėjo, kurie taip ją mylėjo, dabar ją taip skaudžiai išjuokė, nužemino ir kaip nenaudėlę ar kokią išgamą amžinai išstūmė iš savo tarpo“. Taigi į Veronikos protestą rašytojas deda ne kokius abstrakčius dalykus, o visada žmogaus asmenybę giliai liečiančius pažeminimą, įžeidimą. Jie daro visuomeninę apsakymo tendenciją labai žmogišką, humanišką ir drauge, turint galvoje Veronikos charakterį, šie motyvai tvirtai atsiremia į jos individualybę. Tik užimdama išskirtinę padėtį kaime, Veronika taip skaudžiai galėjo pajusti atstūmimą, paniekinimą, jog nerado kitos išeities, kaip tik nusižudyti ir tuo pareikšti savo impulsyvų protestą.

„Paskenduolės“ vaizdai labai reljefingi, daug kur nudažyti užuojautos spalvomis, tačiau niekur nėra graudulingumo, sentimentalumo. Savo išraiškumu, psichologiniu tikrumu, humanistiniu patosu „Paskenduolė“ priklauso prie klasikinių mūsų literatūros kūrinių. Savo įtaiga šis kūrinys yra patraukęs kitų menų dėmesį ir jų išraiškos priemonėmis stengtasi perteikti poetinį jo turinį. „Paskenduolė“ buvo inscenuota LTSR Akademi-niame dramos teatre (1956 m., A. Liobytės ir K. Kymantaitės inscenizacija), jos motyvais parašyta opera (kompozitorius V. Baumilas) ir pastatyta Kauno muzikiniame teatre (1958).

A. Vienuolis priklauso tipui rašytojų, kurie greitai reaguodavo į politinius įvykius, socialinius pasikeitimus, atspindėdami juos savo kūryboje. Literatūrinio darbo pradžioje į 1905 m. revoliucijos įvykius jis atsiliepė apybraiža „Kalėjime“: parodė revoliucijos malšintojų žiaurumą ir ypač raiškiai pavaizdavo kalinio išgyvenimus kalėjimo vienutėje. „Kalėjime“—vienas geresnių kūrinių lietuvių prozoje, vaizduojančių revoliucijos metų nuotaikas, atspindinčių autoriaus prietarimą revoliucijai, demokratizmą.

Atsiliepė A. Vienuolis ir į Pirmojo pasaulinio karo įvykius, savo kūryboje atskleidė šio katastrofiško Europos istorijos laikotarpio nuotaikas. Karo atžvilgiu rašytojas laikėsi pacifistinių pažiūrų, traktavo imperialistinį karą kaip baisią žmonijos nelaimę, beprasmiškas žmonių žudynes, kaip pasityčiojimą iš anksčiau skelbtų tolerantiškumo, sugyvenimo, šviesios ateities vilčių. Apsakyme „Mirtinai sužeistas“ parodyta šovinizmo banga, kuri persirito kariaujančių valstybių visuomenėje, kurstydamą neapykantą, žiaurumą, išniekindama visus ankstesnius žmonių bendravimo idealus. Studentas Balys, tikėjęs kilniomis žmonijos idėjomis, negali pakelti tokio smūgio ir išeina iš proto — tokia apsakymo pabaiga. Karas pasityčiojo iš tikėjimo žmogaus protu ir jo galimybėmis — tokios idėjos keliamos apsakyme „Karžygy“, vaizduojančiame daugiausia kariškius fronto apkasuose. Tiek apsakyme „Mirtinai sužeistas“, tiek „Karžygyje“ daug diskusijų,

ginčių, samprotavimų, stengiantis suvokti karą plačiu sociologiniu, filosofiniu požiūriu, tačiau, deja, samprotavimus autoriui nelabai pavyko meniškai įkomponuoti į kūrinį. Iš karo tematikos kūrinį geriau pasisekė „Didysis karas“ — apie lietuvių valstiečių mobilizavimą į frontą, jų vargus apkausoje, beprasmišką žuvimą, tačiau ir čia A. Vienuolis retai pasiekia savo geriausių vaizdų lygį. Apskritai karo meto apsakymai įdomūs daugiau kaip A. Vienuolio demokratinių, nors ir pacifistinių, įsitikinimų išraiška, o ne kaip vaizdų visuma. Reikia pasakyti, jog pacifistinius įsitikinimus rašytojas reikš ir vėliau, vaizduodamas karą — kovas su pilsudskininkais, net piešdamas Vasario ir Spalio revoliucijos įvykius Rusijoje.

Antruoju kūrybos laikotarpiu (1917—1940) A. Vienuolis yra išspaudinęs gana daug smulkiosios prozos kūrinį. Didžioji jų dalis pasirodė periodinėje spaudoje, kai kurie pateko į rašytojo raštų rinkinius. Tuo pačiu metu jis skelbė ir nemaža feljetonų. Tačiau nei apsakymai, nei feljetonai nesudaro A. Vienuolio to meto svarbiausios kūrybos dalies — didžiausieji rašytojo laimėjimai romanuose ir apysakose. Tačiau ir šiuo metu sukurta brandžių apsakymų, kuriuose tęsiamos ankstesnės realizmo tradicijos, atsiliepiama į laiko problemas. Jie įneša savitų bruožų į tuometinio lietuvių apsakymo visumą.

Lietuvių literatūros istorijoje 1917—1940 m. laikotarpis pasižymėjo įvairiais modernizmo reiškiniais. Apsakymas taip pat patyrė modernizmo poveikį (J. Savickio, P. Tarulio, iš dalies P. Cvir-

kos apsakymai). A. Vienuolio netraukė modernių srovių poetikos naujovės. „Paskenduolės“ autorius liko ištikimas anksčiau susiformavusiems realistinio vaizdavimo įgūdžiams, nors tai nereikia, kad jo kūryba sustingo, nesikeitė. Ji pastebimai plėtojosi, tačiau drauge išlaikė tvirtas sąsajas su ankstesniais demokratiniais idealais, realistišku žmogaus traktavimu.

Politinės rašytojo pažiūros tuo metu buvo gana sudėtingos. Sutikęs Vasario revoliuciją, carizmo žlugimą kaip svarbų istorinį įvykį, A. Vienuolis nesuprato Spalio revoliucijos. Pacifistines idėjas taikydamas ir socialistinei revoliucijai, jis ir proletariato kovą vertino kaip broližudišką karą. A. Vienuolis tikėjo, susikūrusią buržuazinę Lietuvos valstybę išspręsiant pagrindines socialines liaudies gyvenimo problemas, būsiant ją kultūrinės pažangos organizatore. Tai pažiūros, kurių laikėsi dauguma ano meto liberaliosios lietuvių inteligentijos atstovų, seniai svajojusių apie carizmo žlugimą, lietuvių liaudies išsivadavimą iš nacionalinės priespaudos, tikėjusių visuomenine pažanga. Dėl tokių pažiūrų rašytojas vėliau turėjo patirti didelių nusivylimų. A. Vienuolis buvo labai jautrus socialinei neteisybei, artumą liaudžiai, darbą jos labui ir toliau laikė prasmingo inteligentijos gyvenimo pagrindu, prieš miesčionišką menkystę statydamas romantiškus idealo, kovos už laisvę, lygybę šūkius. Tokie įsitikinimai poetiškai išreikšti laikotarpio pradžioje parašytuose apsakymuose „Auka“, „Ažuolas“ ir kt. „Auka“—tai pasakojimas apie daktarą, be galo

atsidavusį savo profesijai, su didžiausiu rūpestingumu dirbantį liaudies labui, besirūpinantį kultūros reikalais. Jis miršta, užsikrėtęs per neatsargumą liga, nuo kurios stengėsi išgydyti savo vargingus pacientus. Apsakyme nesunku susekti tas pačias idėjas, kuriomis vadovavosi rašytojas anksčiau, vaizduodamas inteligentiją, tik čia jos ikūnytos teigiamu poveikslu. Apsakymo vaizdai įtikinami, tai ne tuščias svarbių idėjų deklaravimas. Daktaro ligos, klijedėjimo, mirties epizodai gana ryškūs; sėkmingai pasinaudota ir fantastikos elementais. „Ažuolas“ — alegorinis kūrinys, gamtos vaizdais irgi reiškiantis artimas rašytojo širdžiai idėjas. Supoetintas, personifikuotas miško augalijos pasaulis čia ištiesai primena visuomenę su socialine nelygybe, silpnųjų priespauda. Jaunojo Ažuolo poveikslu autorius skelbia veržimosi į laisvę, lygybės siekimo, nesavanaudiškumo idėjas, kurios ir šiaip buvo juntamos A. Vienuolio kūryboje. Kovos už tas idėjas poetizavimas daro A. Vienuolio alegoriją patrauklią, artina ją prie tokių kūrinių, kaip J. Bilūno „Laimės žiburys“, daro giminą romantinei poezijai. Gamta A. Vienuoliui visada siejosi su tuo, kas gražu, kilnu, todėl ir gamtos įvaizdžių pasirinkimas teigiamoms idėjoms reikšti „Ažuole“, turint galvoje visą rašytojo poetinę sistemą, atrodo dėsningas reiškinys.

Apsakymų, kur poetizuojamos idėjos, panašios į „Ažuolo“ ir „Aukos“ idėjas, A. Vienuolio sukurta tuo metu ir daugiau. Vis dėlto vyraujanti jo apsakymų tendencija daug kur ne poetizuo-

janti, o neigianti, kartais skambanti griežtu pasipiktinimu, kartais humoristiškai ironiška, o nereitai kriticizmas reiškiamas tarsi skatinant skaitytoją susimąstyti, pačiam įvertinti kapitalistinės tikrovės blogio reiškinius, rasti jų priežastis. „Redaktorius laimė“ — liūdnokai ironiškas pasakojimas apie tai, kaip, visas jėgas atidavęs leidžiamam literatūros žurnalui, redaktorius pagaliau pasijuto biznierių apgautas ir apvogtas. Iš redaktorius nesavanaudiškumo, atsidavimo literatūrai buvo pasityčiota — tokia kūrinio išvada, A. Vienuolio su prislopintu pasipiktinimu išsakyta apsakymo vaizdais. Piktinimosi nemaža „Pirmuosiuose bandymuose“, vaizduojant buržuazinės valdžios persekiojamus pažangius mokytojus, reakcingą atmosferą švietimo sistemoje. „Bermontininkai“ atkuria šiurpią kaizerinės okupacijos metų atmosferą, parodo okupantų siautėjimą Lietuvoje. Apakymas pasižymi dramatiška intonacija, vaizduojant niekuo dėtų valstiečių sušaudymą. „Seni draugai“ — kūrinys, artimas A. Vienuolio feljetonams, su gerai sukomponuota situacija moralinei menkystei, egoizmui parodyti.

Šie keli apsakymai rodo, jog naujojo kūrybos periodo pradžioje A. Vienuolis bandė įvairias pasakojimo intonacijas ir temas, ieškojo tinkamiausių traktavimo formų ir medžiagos. Turint galvoje tokį įvairumą, ankstyvieji rašytojo apsakymai atrodo pastovesnės, vieningesnės problematikos ir intonacijos. Meniniu lygiu daugumas jų nepakyla virš tokių to meto A. Vienuolio kūrinių, kaip „Inteligentų palata“, „Vėžys“, „Prieš dieną“,

tačiau įneša naujovių į bendrą rašytojo kūrybinį diapazoną. Juose užčiuopta ir problematikos, kuria rašytojas domėjosi vėliau ir kuri sudaro reikšmingesnių rinkinio „Nemigo naktys“ apsakymų turinį.

„Nemigo naktys“ (1937) sudarytos iš periodikoje spausdintų kūrinių, todėl rinkinyje atsispindi ir rašytojo išgyventa kūrybinė krizė ir kartu jaučiama realistinio braižo jėga. Iš reikšmingesnių jo kūrinių pažymėtini: „Pacientė“, „Už jūrų marių“, „Šipuliai“, „Kūmutės“, „Brazilijon!..“ ir kt. Iš jų matyti, kad A. Vienuolis visada buvo stiprus menininkas, keldamas moralės problemas, vaizduodamas intymius jausmus ir santykius, smerkdamas čia įsigalėjusį blogį. „Pacientėje“ išraiškingsiai pavaizduotas daktaras, kurio visas gyvenimas paremtas veidmainyste. Pašalinių akimis žiūrint, jis garbus ir sąžiningas, o iš tikrųjų didžiausias apsimetėlis. Apsimestinio ir tikrojo elgesio gretinimas — pagrindinė kūrinio situacija. Apsakymo vaizdai santūrūs, be melodramatizmo ir graudenimo, nors čia vaizduojama ir skaudžių gyvenimo faktų. Tokio pat pobūdžio ir „Šipuliai“, vaizduojantys šeimyninio gyvenimo nesėkmę — žlugimą vilčių susikurti prasmingą šeimos santykių atmosferą. Apsakymo veikėjas, primenantis kiek ankstesniųjų autoriaus apsakymų žmones, skaudžiai išgyvena žmonos neištikimybę, jausdamas, kad miesčioniškas gyvenimas griaua jo šeimą. Todėl jis kaltina ne tiek žmoną, kiek aplinką dėl savo gyvenimo nesėkmės. Miesčioniška menkystė smerkiama ne vien šiame apsakyme. Ši dar iš ankstyvųjų kūrybos metų atsinešta te-

ma liečiama ir „Kūmutėse“. Miesčioniškumą A. Vienuolis daugiausia smerkė, vaizduodamas skaudžius veikėjo pergyvenimus, o šiame apsakyme jis imasi tragikomiškos intonacijos — veikėjo nesėkmė skaudi, tačiau skaitytojui ji kelia ir šypsena. Tragikomišku miesčioniškos buities vaizdavimu šis apsakymas gana įdomus — iš jo matyti, kad feljetonisto įgūdžiai A. Vienuoliui nepraėjo veltui. Jie praturtino įprastinį „rimtą“, kartais tragišką medžiagos traktavimą.

Šeimos irimas, dorovinė menkystė — ir apsakymo „Už jūrų marių“ tema. Tik čia ji imama platesniu visuomeniniu akipločiu. Vaizduojami jame pirmieji buržuazinės Lietuvos valstybės metai, piešiamas „veikėjas“, kuris taip godžiai stengėsi naudotis valstybinės vietos teikiamomis progomis praturtėti, jog greitai, gelbėdamasis nuo teismo ir kalėjimo, turėjo bėgti už jūrų marių. Apsakyme rašytojas grįžta prie medžiagos, kurią maždaug prieš 10 metų nagrinėjo romane „Prieš dieną“. Čia jis tarsi reziuumuoja daugelį momentų, kuriuos lietė romane. Rašytojas vykusiai vartoja veikėjo pasipasakojimo formą, kurios imdavosi gana retai (šiaip jis daugiausia pasakoja trečiuoju asmeniu).

Tarp stipriausiųjų rinkinio „Nemigo naktys“ apsakymų yra du vaizdeliai, bendru pavadinimu „Braziljon!..“, kuriuose piešiamos paskutinės dienos ir valandos valstiečių, emigruojančių iš Lietuvos į svetimas šalis, tikintis ten geresnio gyvenimo. Rašytojas palietė juose skaudžią socialinę ano meto mūsų krašto opą, paprastai grožinėje literatūroje traktuotą tragiškai, apgailint tuos,

kurie išsirengė, dažniausiai sunkaus gyvenimo verčiami, ieškoti laimės užjūriuose. A. Vienuolio pasakojimo intonacija irgi skausminga, tačiau ne ašaringa. Apskritai vaizdeliai padvelkia į skaitytoją tuo, kas būdinga geriausiems A. Vienuolio kūriniams — nuoširdumu, jautrumu žmogaus skausmui, psichologine tiesa, saikinga užuojauta, paprasto žmogaus poetizavimu, nenukrypstant į deklaratyvią idealizaciją. Vaizdeliai neabejotinai atsiradę iš medžiagos, kurią rašytojas rinko romanui „Emigrantai“. Poetišku liaudies žmonių traktavimu jie primena vėlesnius rašytojo atsiminimų ciklo kūrinius.

1917—1940 m. apsakymai tik papildo bendrą A. Vienuolio kūrybos balansą; pokario, tarybiniais metais parašytieji užima daug svaresnę vietą. Iš to žanro kūrinių galima paminėti „Ledai lūžta“, „Geležinė ašis“, vaizduojančius kolūkių kūrimosi metus ir konfliktus, taip pat apsakymą „Muzikos pamokos“, nagrinėjantį kapitalistinio turto kaupimo psichologiją. Plačiai nagrinėjant A. Vienuolio kūrybą, jie minėtini ne vienu atžvilgiu, vis dėlto ne jie lemia pagrindinius rašytojo apsakymo bruožus. Kai tik bandoma atrinkti tai, kas reikšmingiausia A. Vienuolio tarybinių metų palikime, dėmesio centre atsiduria „Išdukterė“ ir ypač garsieji memuariniai kūriniai.

„Išdukterė“ (1946)— apsakymas, kuriuo A. Vienuolis įsijungė į pokario metų tarybinę lietuvių prozą. Jame kryžiuojasi tendencijos, atėjusios iš ankstesnės rašytojo patirties, su meniniais siekimais, padiktuotais socialistinio realizmo, tarybinės literatūros estetikos. Apsakyme nemaža

momentų, kurie vėlesniuose rašytojo kūrinuose bus labiau išplėtoti. Pirmiausia žmogaus išnaudojimo tema. Nė viename ankstesniame rašytojo kūrinyje ji taip neakcentuota, kaip „Išduktėrėje“. Visa Nastutės tragiško likimo istorija — išnaudojimo istorija. Ji išskirtinė savo žiaurumu, tačiau gyvenimiška, įtikima. Nastutė paimama iš prieglaudos tik tam, kad nemokamai, vien už valgį ir drabužį, dirbtų Žarckams, pavaduodama jų vaikus. Apie kokį labdaringumą, užuojautą ar panašius žmogiškus Žarckų jausmus apsakyme nėra nė kalbos. Tiesa, pradžioje Žarckai lyg ketina mergaitę įduktinti, tačiau tas ketinimas ilgainiui, aišku, pamiršamas. Nastutė auga Žarckų šeimoje iš žąsioganės į piemenę, iš piemenės į pusmergę ir mergą, atlikdama visus jai skiriamus darbus, tarsi būtų šeimos narys. Tuo tarpu jos padėtis prasčiau, beteisiškesnė ir už eilinio samdinio. Iš tikrųjų toji padėtis ne tik išskirtinė, bet ir dviprasmiška: Nastutė nei šeimos narys, nei samdinė; ji užima kažkokią tarpinę padėtį, neturėdama nei vieno, nei kito teisių. Užtat pareigos jai kliūva abiejų. Į ją pirmiausia krypsta Žarckų akys, kai jų vaikai negali ar nenori eiti prie darbo ar tėvai nori juos palepinti. Ir tą nelemtą rytą, kai ji sušalo keldama linus, o vėliau susirgo ir apkurto, ir tada ji buvo išsiūsta į lauką todėl, jog Žarckai gailėjo savo vaikų — nenorėjo anksti kelti šaltą rudens rytą.

Tačiau tai, kad Nastutė daug dirbo, nėra svarbiausias dalykas, dėl kurio būtų galima kaltinti šeiminkus. Ir patys Žarckai sunkiai dirbo, ir savo vaikus vertė. Ne pagrindinis kaltinimas ir tai,

kad jie susargdino Nastutę, išvarę šaltu oru į lauką. Žarckų didžiausias nusikaltimas tas, kad jie sumanė pasinaudoti mergaitės liga ir nelaimė savanaudiškais tikslais — nutarė jos negydyti, kad galėtų invalidę padaryti nuolatinio ūkio priedu, turtų gausintoju. Tai egoistinis neveiklumas, ir kokią baisią jis turi prasmę! Apsakymas nukreiptas prieš išnaudojimo nežmoniškumą, žmogaus pavertimą beteisiu darbo įrankiu. Apsakyme aprašytas išskirtinis savo žiaurumu faktas, bet rašytojo jis apibendrintas kaip tipiškas, būdingas. Tai kraštutinė išnaudotojiškos Žarckų psichologijos apraiška, tačiau ji dėsninga, subrendusi gobšumo atmosferoje.

„Išduktė“ — demaskuojantis kūrinys. Rašytojo stengiamasi kuo raiškiau atskleisti buržuazinio kaimo tikrovės žiaurumą, atgrasumą, kuriant net drastiškus epizodus. Tiesa, vaizduodamas kasdieninį Žarckų elgesį su Nastute, rašytojas rodo, kad šeiminkai ne kartą į ją kreipiasi švelniai, užjaučiamai. Tačiau tie bruožai savotiškas kontrastas parodyti Žarckų nežmoniškumui tada, kai reikia susirūpinti išduktė, kad toji neliktų luošą visam amžiui. O tuo lemiamu momentu jie pasirodė itin žiaurūs egoistai, todėl ir anas švelnumas gali būti suprantamas kaip kontrastiškų spalvų potėpis pabrėžti pagrindiniams kūrinio motyvams. Rašytojo čia pasinaudota ankstesne savo patirtimi, kai vaizduojamą tikrovę kritikuodavo, gretindamas tų pačių veikėjų elgesį skirtingais momentais, susiklosčius naujoms aplinkybėms („Paskenduolė“, „Seni draugai“, „Prieš dieną“).

Demaskuojamo pobūdžio „Išduktėje“ yra sce-

na, kur Žarckus išsako savo mintis dėl Nastutės luošumo, rengdamasis sekmadienį melstis. Didžiausio moralinio nusikaltimo ir maldos gretinimas turi pabrėžti tą nežmonišką psichologinę atmosferą, kurioje keistai derinasi skirtingiausi poelgiai, ketinimai, viską lemiant gobšumui, savanaudiškumui. Pirmą kartą panašus derinys rašytojo buvo atrastas vaizduojant tokį pat šiurkštų Gerulavičių pasaulį („Prieš dieną“); jį A. Vienuolis panaudojo ir „Puodžiūnkiemyje“ tai pačiai psichologijai ryškinti. Reikia pasakyti, kad tarybinių metų kūrinuose A. Vienuolis tokius sugretinimus labiau akcentuoja, jais grįsdamas veikėjų charakteristikas.

Nors „Išduktėrėje“ nemaža išskirtinių momentų, bendras tikrovės vaizdas įtikinamas, meniškai motyvuotas.

Per ilgus savo kūrybos metus rašytojas naudojo du būdus kriticismui reikšti. Vienas — tiesiai vaizduoti savo veikėjų poelgius, smerkti jų ketinimus, gyvenimo būdą. Antrasis — rodyti, kaip patys veikėjai tam tikru momentu suvokia negerai gyvenę ir elgęsi. Šiuos abu seniai realistinės literatūros praktikuotus būdus A. Vienuolis yra naudojęs daugiau ar mažiau sėkmingai, kartais vienam teikdamas pirmenybę, kartais kitam, o dažnai abu derindamas. „Išduktėrėje“ jis irgi derina abu. Išnaudojimo, gobšumo atmosfera čia pirmiausia analizuojama, vaizduojant Žarckų šeimos gyvenimą, tarpusavio santykius, vertinant jų siekimus, poelgius. Tačiau kūrinio pabaigoje pasižiūrima nauju požiūriu — pačiam Žarckui leista suvokti savo nugyvento gyvenimo beprasmybę.

Gulėdamas mirties patale, visų savo vaikų (tokių pat gobšų, kaip ir jis kadaise) paliktas, tik vienos Nastutės slaugomas, jis supranta ne taip gyvenęs, kaip galėjo gyventi. Tokią būseną vaizduodamas, A. Vienuolis sukūrė puikių vaizdų, labai būdingų rašytojo stiliui, kur pasireiškė geriausi jo talento bruožai. Nuo pat pirmųjų apsakymų („Grižo“ ir kt.) jis piešė liūdnius išgyvenimus, kurdamas atitinkamą foną (dažniausiai nakties peizažą), savi-tai įjungdamas gamtą į veikėjo apmąstymų tēk-mę. Ir senojo Žarckaus paskutinė naktis nupiešta tokiu pat meniniu užmoju. Tačiau toks vaizdavimas nereiškia, kad autorius jam viską atleidžia. Ankstesniuose kūriniuose A. Vienuolis panašiais atvejais kartais lyg susvyruodavo dėl savo veikėjo, „Išduktėrėje“ išlaikytas palyginti nuoseklus socialinis požiūris. Sunkūs apmąstymai nesumažina Žarckaus kaltės; jų vaizdais tik pastiprinama gobšumo kritika.

Svarbi idėjinė prasmė „Išduktėrėje“ teikiama Nastutės išėjimui iš Žarckų namų. Jį A. Vienuolis parodo jei ne kaip sąmoningą protestą, tai bent kaip padarytos jai skriaudos, savo padėties suvo-kimą. Tai dar vienas kriticizmo atvejis apsakyme, tikriausiai atspindintis rašytojo pastangas perimti tarybinės literatūros patyrimą — ieškoti darbo žmogaus sąmonėjimo požymių. Protestą A. Vie-nuolis yra vaizdavęs ir anksčiau. Ryškiausiai iki kalbamojo apsakymo protestas buvo iškilęs „Pa-skenduolėje“. „Išduktėrėje“ jis labai pabrėžtas, kaip ir kiti socialinę kritiką reiškiantys momen-tai. Be to, jis paskutinis akcentas tragiškoje su-luošinto žmogaus istorijoje, reiškiantis posūkį

veikėjo sąmonėje, užbaigiantis kritinį buožiškumo įvertinimą. Tačiau rašytojas patyrė nemaža sunkumą, ieškodamas sąmonės posūkio išraiškos Nastutės charakteryje. Žinomos bent dvi apsakymo pabaigos, kur rašytojo bandyta aptarti Nastutės išėjimo iš Žarckų prasmę. Apskritai Nastutės išėjimą iš Žarckų (paskutiniame variante) negalima laikyti pasisekusių apsakymo epizodu. Jis daugiau vertintinas kaip bandymas, ne rezultatas. Šiaip „Išduktė“ gali būti statoma tarp geriausių A. Vienuolio kūrinų. Ryškiais vaizdais, aštria socialine kapitalistinio kaimo kritika ji yra tarsi įžanga į „Puodžiūnkiemio“ meninį pasaulį.

Memuariniai kūriniai. Jie rašyti paskutiniajame A. Vienuolio gyvenimo dešimtmetyje (1950—1957), atsigręžus į tolimus vaikystės, paauglio metus. Dauguma jų — didelės vertės kūriniai. Įprasta paskutinius kokio menininko kūrinius, išreikšiančius jo talento dydį, vadinti gulgės giesme. A. Vienuolio atveju ši metafora visiškai tinka jo memuriniams apsakymams. Patys ryškieji jų — „Samdinė Alena“, „Mano krikšto tėvo kumeliukas“, „Pavainikė“, „Arkliavagio duktė“, „Astronomas Šmukštaras“, „Gediminaitė ir muzikas“. Visi atsiminimų ciklo kūriniai, suprantama, duoda daug medžiagos rašytojo asmenybei, jo biografijai pažinti (šiuo požiūriu ypač įdomūs „Susitikimai Kaukaze“, „Iš mano atsiminimų apie A. Baranauską“), tačiau daugumos jų reikšmę, aišku, lemia ne biografiniai faktai ir detalės, o meninio vaizdavimo jėga, kuri trykšta iš jų epizodų, prilygdama patiems stipriausiems rašytojo kūriniais. Atsiminimų ciklo kūriniai neabejotinai yra svarbi dalis

indėlio, kuri į lietuvių literatūrą įnešė A. Vienuolis. Pasirodę XX a. šeštojo dešimtmečio metais, jie sudaro ryškiausias to laiko lietuvių prozos viršūnes.

Visuose juose pateikiama plati ir reljefinga kaimo buities panorama. Tai XIX a. pabaigos — XX a. pradžios kaimas su savo gerais ir atstumiančiais bruožais, nepakartojamais charakteriais, žmonių likimais, savo tragedijomis ir dramomis, savo tamsumu ir talentais, savo žmoniškumu, atjautimu, o kartais ir savo žiaurumu, net bukumu. Didelis laiko tarpas, skyręs autorių nuo vaizduojamų įvykių, mokėjimas suprasti ano meto buitį leido A. Vienuoliui pasižiūrėti į kaimą skirtingais požiūriais, parodyti didžiulę tos buities apraiškų psichologijos įvairovę. Tai sunkaus darbo, rūpesčių, kartais ir socialinės nelygybės alinamas kaimas, tačiau jame būta ir poezijos, nepakartojamo žavesio, socialinio prasmingumo, prasimušančio pro nuobodžią kasdienybę. Ne viename ankstesniame kūrinyje A. Vienuolis yra vaizdavęs kaimą, kreipdamas dėmesį čia į vienokius, čia į kitokius reiškinius. Memuariniai kūriniai tarsi apibendrina A. Vienuolio pastangas atskleisti kaimo buities visumą, neturint tikslo vien ją smerkti ar aukštinti. Romanuose „Prieš dieną“, iš dalies „Puodžiūnkiemyje“, kai kuriuose apsakymuose („Paskenduolėje“, „Išdukterėje“ ir kt.) rašytojas daugiausia smerkė kaimą dėl socialinės neteisybės, tamsumo, jo vaizdą daugiausia kūrė iš socialinių priešingybių, vaizdavo skirtingų sluoksnių santykius. Memuariniuose apsakymuose visa tai irgi galima rasti, nors panašūs socialiniai reiškiniai čia

dažnai neakcentuojami, netirštinamas jų vaizdas. Bet kokius reiškinius jis stengiasi pateikti natūralaus dydžio ir su plačiu socialiniu kontekstu. Rašytojui daugiausia rūpi gyvenimo įvairovė, kaimo buities sudėtingumas. Todėl ir kai kurios temos, anksčiau rašytojo liestos, čia pasirodo įgijusios naujų traktavimo atspalvių. Tokia yra turtinės nelygybės tema, memuarinių kūrinių grupėje stipriausiai išreikšta „Samdinėje Alenoje“.

Vienas svarbiausių epizodų šiame A. Vienuolio šedevre yra maža berniuko — būsimąjo rašytojo — išgyvenamas „atradimas“, kad įprastoje kaimo buityje vyrauja didžiulė nelygybė: „Tą vakarą man pirmą kartą pasirodė, kad gyvenimas toli gražu nėra visiems vienodai teisingas, sklandus ir vienodai geras, kaip kad aš dar visai neseniai galvojau ir nemačiau nei skriaudėjų, nei skriaudžiamųjų.“

Ir Papiervis, ir mano tėvas, ir kiti dėdės ir tetulės tą vakarą pasirodė man lyg ką apgrobę ar neteisingai pasisavinę ir dabar, besislėpdami už kerčių ir kamarų, bijo, kad kas jiems to grobio neatimtų ar bent nepriekaištautų dėl daromos savo artimui skriaudos.“

Tai tiesioginiai rašytojo apibendrinimai, išsakyti, vaizduojant vaiko suvokimą. Jie išreiškia bendriausią socialinę įvykių prasmę, tačiau konkrečių vaizdų visumoje socialinės nelygybės tema čia skamba kiek kitaip negu ankstesnėje A. Vienuolio prozoje. Socialinės skriaudos ir išnaudojimo samdinės Alenos likime negalima taip tiesiogiai įžiūrėti, kaip romanuose „Prieš dieną“, „Puodžiūnkiemyje“ ar „Išdukerėje“. Dėl Alenos mir-

ties ir viso jos likimo negalima kaltinti šeimininkų ar kaimo bendruomenės narių. Teisybė, niekas nepasirūpino Alenai parvežti gydytojo, ligonės slaugyti neturėjo laiko nei Papievio šeima, nei kaimynai. Tačiau ar tai būtų galėję išgelbėti Aleną jos sunkioje ligoje? Ir vis dėlto jie kalti dėl samdinės likimo, tačiau kalti daug bendresne prasme negu „Puodžiūnkiemio“, „Išduktėrės“, ar net „Paskenduolės“ veikėjai. Apie tai ir užsimenama epizode, kur apibūdinama kaimo reakcija į Alenos likimą, jos tėvo nedalią: kaimo žmonės jaučia tam tikrą atsakomybę dėl įvykusios nelaimės. „Samdinėje Alenoje“ rašytojas daugiau kreipia dėmesio į visuomenės, kurioje įvyko aprašytoji tragedija, sandarą negu į atskirų asmenų ar visos kaimo bendruomenės kaltę. Teisybė, kūrinio pabaigoje rašytojas apibūdina Aleną kaip „žmogaus tamsybės ir aklo godulio auką“, tačiau didžiausias dėmesys jame kreipiamas į tai, kaip turtinė nelygybė kaime yra atsiliepusi žmonių požiūriui vienas į kitą. Jei kaimas negalėjo išgelbėti Alenos sunkią ligos valandą, tai jis galėjo parodyti jai tokią pat atidą ir pagarbą, kaip ir kuriam kitam kaimo bendruomenės nariui. Per visus ligos, mirties, laidotuvių vaizdus rašytojas pastoviai daro užuominas, kad Alena buvo visai kitaip traktuojama, negu panašiomis aplinkybėmis būtų buvęs traktuojamas kuris nors kitas, turtingesnis kaimo žmogus. Turtinės nelygybės tema „Samdinėje Alenoje“ reiškiamą ne išnaudojimo, skriaudos vaizdais, o daugiau autoriaus širdgėla dėl to, kad nelygybė ano meto kaime darkė natūralius žmonių santykius. Alena buvo dosniai gamtos apdovano-

ta daugeliu puikių ypatybių, tačiau samdinės padėtis ją nustūmė į nepilnaverčių bendruomenės narių vietą.

„Samdinė Alena“ — apsakymas, su kuriuo baigiasi patys stiprieji socialinės nelygybės akcentai A. Vienuolio kūryboje. Autorius čia daug ką lyg ir sumuoja, vaizduodamas tikrovę labiau apibendrintai. Vien minėtas kaltės jautimas teikia visam tragiškam įvykiui platesnę prasmę. Ankstesniuose A. Vienuolio kūrinuose pabrėžiama asmeninė veikėjų kaltė, o šiame memuariniame kūrinyje tas jautimas bendresnis — nebūdami tiesiog kalti, žmonės vis dėlto jaučiasi dalyvaują toje socialinėje neteisybėje, kuria remiasi kaimo butis.

Toks apibendrinimo lygis ne atsitiktinis. Pati socialinė nelygybė vaizduojama naujame kontekste, atsižvelgiant į naują buties pusę. Ji vaizduojama, pabrėžiant kaimo gyvenimo sunkumą. Ano meto kaimas neturėjo daug to, ką atnešė naujesnieji laikai, kas palengvino žmonių butį — tokia apsakymo potekstė. Tuo požiūriu autorius tolydžio žvelgia į kaimą. Alenos tragedijoje tas požiūris irgi ne kartą išeina į paviršių. Savaime aišku, kad šių dienų medicinos pagalba būtų galėjusi daug padėti tuometinio kaimo tragedijose; ir samdinės Alenos atveju ji galėjo viską pakreipti kitaip. Tačiau ne ji čia viską lėmė; medicinos pagalbos stoka tik dalis tų sąlygų, kuriomis galėjo atsitikti tai, kas vaizduojama apsakyme. Ji tik dalelė tos buties, kur kasdieną daug ir sunkiai dirbama, kur įnirtingai kovojama dėl duonos kąsnio, geresnės vaikų ateities, kur alinantys, skubūs ūkio darbai prislopina ir artimo nelaimės atjautimą

ir švelnesnį žodį. Alenos liga ir mirtis kaip tik vaizduojama tokios buities fone — visi skuba, visi išvargę, visi susirūpinę darbais, nuo kurių ateityje pareis jų pragyvenimas. Mažai kas slaugo Aleną, nes niekas neturi laiko; net mirties valandą prie jos lovos niekas nebudi, nes budėtojos, išvargusios per dieną, kietai įmigo. Tas pats ir per budynes. „Paskutinį vakarą neilgai prie velionės meldėsi ir giedorkos; ir jos visos buvo išvargusios, o rytojaus dieną vėl turėjo keltis anksti rytą ir eiti prie darbo. Pagiedojusios keletą giesmių ir „Amžiną atilsį“, užgesino žvakę ir išsiskirstė į namus.“

Tokiomis aplinkybėmis savitai iškyla ir Alenos šeimininkų paveikslai. Autorius juos vaizduoja apskritai nepalankiai — jie juodnugariai, egoistai, kuriems mažai kas rūpi išskyrus savo ūkį ir vaikų lepinimą; atsilyginimas su samdiniais ir šiaip darbininkais tuo charakteringu prastų taukų dubeniu apibūdina juos kaip šykštuolius savanaudžius. Vis dėlto tokiems šeimininkams nesuverčiama kaltė dėl samdinės likimo, jie traktuojami bendrame sunkios kaimo buities fone. Jie tokie pat darbo jaučiai, kaip ir kiti kaimo bendruomenės nariai.

Toks traktavimas „Samdinėje Alenoje“ — naujas atspalvis A. Vienuolio kūryboje, nagrinėjant socialines problemas. Plėsdamas požiūrį, jis leidžia pamatyti naujų, įvairesnių tikrovės faktų, atsispindinčių žmogaus likime.

Sunkios buities motyvai „Samdinėje Alenoje“ naujai atspindi ne kartą A. Vienuolio vaizduotus turtinės nelygybės reiškinius. Sunki buities našta

alina visą kaimą be išimties, net turtingesnius, bet ypač ji slegia mažai pasiturinčius. Išraiškiausiai tai parodyta epizodiniame Alenos tėvo paveiksle. Vienas dramatiškiausių „Samdinės Alenos“ vaizdų — tėvo budėjimas naktį prie pašarvoto dukters lavono. Didelį įspūdį daro šis tragizmo kupinas epizodas, kuriame išryškėja ir A. Vienuolio mokėjimas plastiškai piešti buitės sceną ir įdėti į ją daug gilios užuojautos vargo žmogui, nenukrypstant į ašaringumą. Nors ir labai sunkią valandą, po alinančių dienos darbų tėvas negali įveikti nuovargio ir užsnūsta. Jis prabunda ir krūpteli išsigandęs, kad užsnūdo tokią valandą, kai „jam nuodėmė miegoti, o reikia budėti“. Tačiau netrukus ir vėl jį priveikia nuovargis. Šioje scenoje, kaip ir kituose „Samdinės Alenos“ vaizduose, ryškėja liūdna autoriaus mintis, jos sunkus kaimo gyvenimas slopino ir žlugdė natūralius žmogaus norus, paprasčiausias jo jausmų apraiškas. Toks suvokimas kartais iškyla atvira širdgėla: „O už langų, trumpos birželio mėnesio nakties mėnesienoje, varlės kvarkė, kurkliai kurkliukai kurkė, Sturtupy lakštingalos suokė ir lyg kas verkė ir negalėjo liūdno žmogaus likimo išverkti“.

Ne vienu atžvilgiu charakteringas kitas ryškus A. Vienuolio memuarinis kūrinys — „Mano krikšto tėvo kumeliukas“. Iš to įspūdingo apsakymo gerai matyti, kas daugiausia rūpi autoriui senojo kaimo buityje. Jis rodo, jog autoriui ne tiek svarbu smerkti ar teisinti kaimo gyvenimą, o pirmiausia jį rodyti tarsi iš vidaus, įsigilinus į valstiečių rūpesčius, nagrinėti to gyvenimo psicho-

logiją. Apsakyme aprašytas retas valstiečių buities atvejis: vilkui sudraskius kumeliuką, krikštátėvis taip sielvartauja dėl nelaimės, kad apsirgęs miršta. Prisirišimas prie gyvulio čia toks stiprus, jog net mirties valandą krikšto tėvas prašo žmoną įdėti jam į karstą kumeliuko odą. Tačiau toks jausmų kompleksas apsakyme neatrado kaip kažkokia sunkiai suprantama keistenybė, psichologinė egzotika. Jame atsispindi nepaprastas valstiečio prisirišimas prie ūkio, žemės, prie viso to, kas sunkiai savo rankomis, kasdieniniu prakaitu užgyventa, uždirbta. Krikštátėvio elgesys iš tiesų gerokai keistas, net kaimynams jo sielojimasis dėl sudraskyto kumeliuko atrodo per daug didelis. Jį buvo galima traktuoti įvairiai; ir A. Vienuolis jį nesunkiai galėjo pavaizduoti kaip ligą, nenormalumą ir pan. Tačiau autorius krikštátėvio elgesį traktuoja kaip natūralią valstiečio psichologijos apraišką, kurioje nesunkiai užčiuopiamas ryšys su kasdienine valstiečio buitimi. Sunkios buities antspaudas žymi visą krikštátėvio tragediją. Neatsitiktinai jai pagrįsti autorius ilgokai pasakoja apie nelengvą krikštátėvio kelią į gaspadorius: iš našlaičio, užaugusio svetimuose namuose, krikštátėvis, tik susidėjus palankioms aplinkybėms, tampa savarankišku ūkininku. Svarbiausia tų aplinkybių — vedybos su turtinga nuotaka. Apsakyme vėl susiduriame su vedybomis dėl turto, dėl materialinio išskaičiavimo — taigi su tema, kuri lietuvų literatūron atėjo su Žemaite ir kurią savaip nagrinėjo pats A. Vienuolis, tradiciškai smerkdamas tokius sandėrius. Krikštátėviui buvo reika-

linga nuotaka, kuri su kraičiu gautų ir pakinkytą vežimą: kitaip jaunikis nesitikėjo tapti savarankišku ūkininku. Ir jis dėl to apvilia savo ankstesnę sužadėtinę — atsisako ją vesti, kai tik jam priperša turtingesnę.

Apsakyme aprašytas klasiškas vedybų, kur viską lemia turtas, materialiniai sumetimai, atvejis, tačiau autorius neskuba smerkti. Gal dėl to, kad kūrinyje vaizduojami artimi žmonės, gal todėl, kad lietuvių literatūroje (ir paties A. Vienuolio ankstesnėje prozoje) toji tema buvo daugybę kartu svarstyta? Šiaip ar taip, rašytojui svarbiau suprasti motyvus ir bendrą ano meto valstiečio psichologiją. Toks rašytojo nusistatymas ypač ryškėja iš autorinio komentaro, apibūdinant krikštatevio vedybas: „Taip į viską tais laikais valstiečių žiūrėta ir samprotauta. Matyt, ir mano tėvai, be materialinių išskaičiavimų, kitokio supratimo apie gyvenimo laimę bei garbę neturėjo, nors, tiesą pasakius, mano tėvas vedęs motiną visai be jokio kraičio, net ir be pakinkyto arklio, o vien iš padabonės, nors ir pats buvęs neturtingas. O gal vedė ir dėl to, kad motinos tėvo brolis, Antanas Baranauskas, jau buvo išišventęs į kunigus ir gyvenęs Kaune.“

Būdingas šiame samprotavime primygtinis tiesos ieškojimas, ypač pabaigoje — rašytojas po vieno motyvo kelia kitą, nurodydamas ir kitokią aiškinimo galimybę. Vienas dalykas čia bendras — viską sieti su ano meto valstiečio buitimi, interesais, jo psichologija, pateikti natūralią reiškinių visumą. Socialiniai-moraliniai A. Vienuolio vertinimai memuariniuose kūriniuose aiškūs,

gerai pagrįsti. Niekur rašytojas nevaizduoja gyvenimo abejingai, visur juntama tvirta, protinga autoriaus pozicija, pagrįsta jo demokratizmu, tačiau mažiausiai čia juntamas moralizavimas, pamokslavimas ir panašūs santykiai su savo herojais, nors tie herojai ir būtų kai kada aiškiai smerktini. Tame pat apsakyme apie krikšto tėvą rašytojas plačiai pasakoja ir apie dviejų brolių nesantaiką, apie jų padarytą skriaudą seseriai, visą amžių dėl jų gobšumo likusiai senmerge, namų pastumdėle. „Pavainikėje“ — kitame apsakyme — yra žiaurių šeimyninių scenų, nupieštų ryškiomis spalvomis. „Arkliavagio dukteryje“ vagies kankinimo epizodas irgi reljefingai rodo įgėrusių kaimiečių nuožmumą. Apskritai daugelyje atsiminimų žmonių tamsumas, žiaurus elgesys, net bukumas rodomas kaip neatskiriama kaimo buities dalis, tačiau A. Vienuolis visa tai vaizduoja ne moralizuodamas ir tirštindamas spalvas, o stengdamasis kurti įvairiapusį buities paveikslą. Įsijautimas į epochos žmonių interesus, pastangos suprasti individualų kiekvieno žmogaus likimą padėjo autoriui rasti tokių regėjimo taškų, iš kurių žiūrint į žmogų darytūsi aiški to žmogaus sandara. Net arkliavagis Pečiūra, viso kaimo ir apylinkės atstumtasis, rašytojo traktuojamas taip, kad galima būtų justti ir to žmogaus tragediją, nelaimę, o ne vien matyti, kaip jis buvo kaimo bendruomenės pasmerktas. Jaunojo Pečiūros siautėjimas „Pavainikėje“ irgi pateiktas taip, kad skaitytojas ne tik matytų to neramuolio kerštą ir ūmumą, bet ir skausmą kenčiančio žmogaus savijautą. Vertinga memuarinių kūrinių ypatybė yra

ta, kad A. Vienuolis, vaizduodamas praeities kaimo konfliktus ir žmones, neskuba stoti į vieno ar kito pusę. Ankstesniuose savo kūrinuose jis daug greičiau, o ne sykį ir iš karto buvo linkęs sutapti su kuriuo veikėju. Atsiminimuose jis plačiausiai parodė savo ilgamečius įgūdžius analizuoti įvairialypius elgesio motyvus, matyti žmoguje skirtingus bruožus.

Atsiminimuose A. Vienuolio sukurta ištisa žmonių portretų galerija. Prisimenant kurį tolimų laikų žmogų, autoriui paprastai rūpi to žmogaus likimas, jo vieta, elgesys praeities kaimo sąlygomis. Daugiausia tai rašytojo gimtinės (Ažuožeriu) ar apylinkių žmonės, kaimo bendruomenės nariai, vieni turėję didelį svorį toje bendruomenėje, kiti mažesni, dar kiti visai nereikšmingą. Rašytojas pasakoja, kaip jie nugyveno savo amžių, kaip vieniems labiau pasisekė, kitiems likimas buvo ne toks palankus. Kai kas sulaukė ilgo amžiaus, kiti anksti žuvo, nepakėlę gyvenimo sąlygų, kartais atsitiktinai, net beprasmiškai. Daugiausia tai valstiečiai, tačiau yra ir kitų sluoksnių atstovų. Kūrinyje „Gediminaitė ir muzikas“ pasakojama apie likimą dvarininkaitės, kuriai tėvai, luominėmis tradicijomis vadovaudamiesi, neleido tekėti už nekilmingo jaunikaičio, nors tas ne vienu atžvilgiu buvo pranašesnis už daugelį kilmingųjų. Kaip ir dažname atsiminimų ciklo kūrinyje, šiame apsakyme autoriui rūpi žmogaus drama, kilusi iš stiprių jausmų konflikto su luominiais prietarais. Mintis apie suardytą žmogaus gyvenimą eina per visą apsakymą. Apsakyme spalvingai nupieštas

studento Liogės paveikslas, atspindintis ano meto mūsų inteligentijos kelius ir kryžkeles.

Iš kitų paveikslų atsiminimuose išsiskiria Onutės Pečiūraitės paveikslas, nušviečiantis arkliaavagio dramą užuojautos, žmogiško supratimo šviesa. Atsiminimai apie A. Baranauską teikia svarbių detalių iš įžymaus mūsų poeto gyvenimo, tačiau jie įdomūs ir savo reljefingais vaizdais, kuriuose atskleisti likimai žmonių, perėjusių per 1863 m. sukilimo, persekiojimų ir tremties į Sibirą negandas. Pats A. Baranauskas bandyta parodyti kaip tragiška anų laikų figūra, patyrusi socialinių prietarų, istorinių sukrėtimų žlugdomą poveikį. Ir „Anykščių šilelio“ autorių vaizduojant, A. Vienuoliui rūpi žmogaus likimo tragizmas ano meto aplinkybėmis.

Šitaip kurtas ir Šmukštaro paveikslas. Tai vienas ryškiausių A. Vienuolio paveikslų apskritai. Jame gerai matyti autoriaus požiūris į to meto liaudies gyvenimą. Žmogaus polinkiai, jo galimybės ir gyvenimo sąlygų barjerai — šiame apsakyme nuolat brėžiamas kontrastas. Turėdamas nepaprastai stiprų polinkį tyrinėti gamtos reiškinius, perprasti pasaulio sąrangą, Šmukštaras, aišku, kitomis sąlygomis būtų galėjęs tapti labai naudingu žmogumi. Tačiau to meto kaime jis tik keistuolis, kai kam ne tik nesuprantamas, bet ir pavojingas „nuodnikas“. Prastas jis ir ūkininkas, nes jam rūpi visai kiti dalykai, ne ūkis. Detalizuodamas Šmukštaro paveikslą, rašytojas pabrėžia mintį apie liaudies talentingumą, jos interesų įvairumą ir kartu apgaili žmones, kurie negalėjo ano meto sąlygomis savęs pilnai išreikšti.

Šmukštaro gyvenimas pavaizduotas reljefinomis kaimo buities scenomis. Tai bendra ir daugeliui kitų atsiminimų. Tačiau, šį paveikslą vertinant, reikėtų pažymėti, kad kaimo astronomo autorius neiškelia virš visų, o sieja su bendra kaimo psichologija. Nors rašytojui Šmukštaras atstovauja ypač vertingoms mūsų liaudies ypatybėms, jis toks pat kaimo žmogus, kaip ir jo kaimynai. Tik noras pažinti gamtą jį skiria nuo kitų, šiaip jis eilinis kaimo bendruomenės narys, turintis panašių prietarų, kaip ir kiti kaimo žmonės. Jis prietaringai deda seną pinigėlį į gandrą, kad greičiau atviliotų gandrų, ir už tai vėliau kaimynų apkaltinamas burtais. Ir dėl jo likimo nėra kalta kaimo bendruomenė. Nors autorius vienoje vietoje kategoriškai pareiškia, kad Šmukštarą pražudė ažuožeriečių tamsumas, vis dėlto apsakymo prasmė daugiau kreipia į socialinių sąlygų visumą, o ne tiesiogiai kaimą kaltina.

Su „Astronomu Šmukštaru“ memuariniuose apsakymuose ryškiau iškyla liaudies talentų, dvasinio turtingumo tema, įvairiais pavidalais pereinanti per visus be išimties paskutiniuosius A. Vienuolio kūrinis. Ne kartą atsiminimuose A. Vienuolis rašo apie žmones, išėjusius iš giliausio kaimo, tačiau vėliau savo gabumais prasimušusius visuomenėje. Rašytojas tam paliustruoti bus turėjęs daugybę pavyzdžių, A. Barauskas čia bus buvęs vienas ryškiausių visapusiško talentingumo atvejų. A. Vienuolis ne kartą rašo apie žmones, vienaip ar kitaip išsiskyrusius savo gabumais iš kaimo vidutinybės. Keistuolis kaimo astronomas yra ryškiausias tokių

žmonių atstovas. Tačiau ne tik tokio pobūdžio vertybės domina rašytoją. Vaizduojant neįvairią, vienodą kaimo buitį, A. Vienuoliui dar dažniau rūpi moralinė žmonių vertė. Žmogus, nepasižymėjęs jokiais išskirtiniais gabumais, tačiau dorai, darbščiai nugyvenęs savo amžių, kartais nešęs sunkią artimųjų primestą kasdieninių darbų našta, A. Vienuolio vaizduojamas kaip prasmingai nugyvenęs savo gyvenimą žmogus, vertas pagarbos ir paminėjimo. Socialinio prasmingumo idėja gaubia dažną memuarinių apsakymų vaizdą, dažną kaimo žmogaus paveikslą, teikdama jam šilumos, etinio patoso. Rašytojas kartais sielvartauja negalėjęs suprasti savo aplinkos žmonių širdies gerumo, jų vertingumo (žr. apie krikšto motiną apsakyme „Mano krikšto tėvo kumeliukas“ ir kt.). Keldami moralinį liaudies atstovų vertingumą ir talentingumą, A. Vienuolio memuariniai apsakymai daug kuo primena Vaižganto „Dėdes ir dėdienes“, kur kaimas irgi vaizduojamas panašiu nusiteikimu, irgi lygiai taip pat žymint socialinių sąlygų barjerus, neleidusius žmonėms išreikšti savęs.

Kaip ir Vaižgantui, A. Vienuoliui rūpi atskleisti kaimo žmonių dvasinę kultūrą. Nesudėtingose, bet kartu sunkios buities scenose rašytojas rodo tarpusavio santykių žmoniškumą, mokėjimą bendrauti, linksmintis, džiaugtis. Liaudies žmonėse jis įžiūri tokių vidaus kultūros momentų, kurie verčia visai kitaip vertinti tolimos praeities kaimo vadinamąją tamsumą, nekultūringumą: „Ne iš knygų, ne iš rašto aš sužinojau apie Strazdelio, Vaičičiaus, Vienažindžio dainas, o iš kaimo mergaičių lūpų. Vėliau jas taip pamėgau, kad be

susijaudinimo negalėjau jomis gėrėtis. O ir šian-
dien jos primena man mano jaunystę, primena
mūsų šaunų jaunimą, senius gaspadorius, kai jie,
ramiai sau pypkiaudami, klausydavosi dainų. Ne
madoj buvo kortos, girtuoklystė. Nežinota chuli-
ganizmo“.

Tai ne praeities kaimo idealizavimas. Tokios
vietos tik paryškina tendencijas, kuriomis vado-
vavosi autorius, rašydamas daugelį savo atsimini-
mų. A. Vienuolis kūrė memuarus tokiu savo am-
žiaus ir iš viso savo dvasinės raidos etapu,
kai jam rūpėjo susekti vertybes, kurias atsinešė
lietuvių liaudis iš praeities. Memuariniuose kūri-
niuose jis iš tiesų daug kur rašo apie vertybes,
o ne apie kaimo tamsumą ir pan. Ir tos vertybės
tuo ryškiau suspindi, kai jos pasirodo ne abstrak-
čiai idealizuojamos, atitrauktos nuo socialinių, is-
torinių sąlygų konteksto, o prasimuša iš konkre-
čios buities, kurioje netrūksta nei žiaurumo, nei
kivirčių, nei socialinės nelygybės, nei kitų neiš-
vengiamų sunkios kovos dėl būvio pasekmių.

Buržuazinio kaimo tamsumo A. Vienuolis yra
nemažai rodęs savo ankstesnėje prozoje; ypač
tuo pasižymi romanas „Prieš dieną“. Memuariniai
kūriniai buities vaizdavimu skiriasi nuo ankstes-
nių kaimo tematikos kūrinų tuo, kad vertybiniai
aspektai rašytojui daug daugiau rūpi negu bet
kada anksčiau.

Dvasinę kaimo kultūrą A. Vienuolis dažnai ro-
do, vaizduodamas žmonių reakciją į tuos blogio
reiškinius, kurie buvo būdingi ano meto kaimui.
Toji reakcija dažniausiai būna palanki kuriam ne-
laimės ištiktam, likimo nuskriaustam ar morališkai

sužalotam žmogui. Tai dažniausiai užuojauta, tačiau ji visada būna skirtinga. Kaimo žmonės gailisi arkliavagio, tačiau, bijodami jo keršto, balsuoja už jo amžiną ištrėmimą. Daug gilaus atjautimo parodyta minėtuoju Onutės Pečiūraitės paveikslu. Rašytojo tėvas ir motina irgi dažnai rodomi kaip žmonės, jautriai suvokią savo kaimynų nelaimes, norintys palengvinti nelaimingųjų kančias. Tai matyti ne tik „Arkliavagio dukteryje“, bet ir „Pavainikėje“, atsiminimuose apie A. Baranauską ir kt. Ironiškai A. Vienuolis rašo apie bobų liežuvavimus, kišimąsi ne į savo reikalus, nelaimėn patekusio „kaulelių narstymą“, tačiau kiekvienas užuojautos pasireiškimas, kaimo žmonių pastangos suprasti nelaimingojo likimą traktuojamos kaip moralinė vertybė, atspindinti kaimo buitį. Iš viso dauguma kaimo žmonių vaizduojami ne kaip abejingi dramų liudininkai, bet kaip žmonės, jautriai suvokiantys skaudžią blogio prasmę, suprantantys net jo neišvengiamumą to laiko sąlygomis. Nepaprastai ryškus, šiuo požiūriu gana charakteringas „Samdinės Alenos“ vaizdas, atskleidžiantis savitą kaimo žmonių reakciją į Alenos tėvo skausmą. Kaimo žmonės stebi vakaro prieblandoje senyvą suvargusį žmogų, plaunantį vežėčias savo dukters laidotuvėms, ir išgyvena sudėtingą dvasinę būseną. Ne paprastas smalsumas verčia juos žvelgti į vakaro žaroje vos įžiūrimą žmogų, įsibridusį į kūdrą. Čia ir gailės, užuojauta, čia ir neišreiškiamas savo bejėgiškumo supratimas, čia ir savo kaltės jautimas. Kad ir koks painus būtų jausminis kompleksas, autoriaus nužymėtas šiame klasikinio ryškumo vaizde, rodo

jis ne abejingumą, nusigrežimą nuo žmogaus nelaimės, o pastangas įsijausti į kito žmogaus padėtį, suprasti savo santykį su to žmogaus nelaime, suvokti net savo kaltę. Kituose atsiminimų ciklo kūriniuose tokia reakcija dar dažnesnė; ji įneša naujų atspalvių į kaimo traktavimą A. Vienuolio kūryboje.

Ji įdomi ne vien socialine prasme, ne vien kaip kaimo charakteristikos dalis, bet ir psichologinės analizės požiūriu. Memuariniai apsakymai iš kitų A. Vienuolio kūrinių išsiskiria ir tuo, kad čia autorius plačiai piešia kolektyvinį reagavimą į kokius nors įvykius. Ir anksčiau kai kur rašytojas yra tai daręs, tačiau memuaruose prie tokių psichologinių reiškinių dažniau sustojama. Gal pats vaizdavimo objektas — kaimo bendruomenė kaip visuma — kreipė rašytoją į kolektyvinės psichologijos reiškinius? Šiaip ar taip, kaimo bendruomenė daug kur veikia kaip vienas kolektyvas, nors jos nariai kartais reiškia skirtingas, net prieštaringas nuotaikas.

A. Vienuolio atsiminimai įdomūs bendru kaimo vaizdavimu, nepakartojamais žmonių likimais, žmogiškų vertybių akcentavimu. Tačiau iš kitų kūrinių juos skiria ir platus autoriaus (pasakotojo) paveikslas, išskylantis iš kūrinių visumos. Atsiminimai priklauso autobiografiniam prozos žanrui, kur autorius visada save vienaip ar kitaip vaizduoja. A. Vienuolio memuariniuose kūriniuose autoriaus (pasakotojo) vaidmuo labai didelis. Ne viską rašytojas piešia kaip įvykių dalyvis, liudininkas. Daug ką jis perteikia įprastiniu pasakojimu, būdingu realistinei klasikinei prozai —

iš šalies, tarsi stebėtojo požiūriu. Tačiau daug čia ir autoriaus tiesioginio dalyvavimo, liudinin-ko teisėmis grindžiamo tikroviškumo. Įdomiausios tokio pobūdžio vietos — vaiko akimis pamatytos, suvoktos ir išgyventos scenos. Daugelis jų priklauso prie geriausių rašytojo prozos epizodų. Vaiko ar paauglio suvokimą, jausmus rašytojas specialiai daro vaizdavimo objektu, norėdamas išreikšti kokią rūpinimą kaimo buities ypatybę. „Saminėje Alenoje“ tai gilus, vaikiškai tyras ir naivus Antanuko simpatijos jausmas Alenai, ryškiamas per visą kūrinį ir teikiantis vaizdams nepakartojamo žavumo. Vaiko jausmais išgyventa eilinė kaimo istorija čia virsta didele socialine tragedija. Vaiko jausmai laidotuvių išvakarėse, vėliau stebint laidotuvių vežimą sudaro tą vaizdavimo židinį, per kurį skaitytojui leidžiama just socialinės dramos didumą. Vienus vaiko jausmus rašytojas piešia rimtai, įsijausdamas į juos, kitus — humoristiškai, tuo pajvairindamas pasakojimo intonaciją, kuri dažniausiai verčia susimąstyti dėl nelengvo žmogaus likimo ano meto kaime. Savo prozoje A. Vienuolis visada mėgo ir humorą. Ir atsiminimuose tam savo polinkiui leido kada ne kada reikštis. Iš tolimos perspektyvos žiūrint, rašytoją linksmi nuteikia vaiko ar paauglio gudravimai ar svarstymai. Paauglys Antanukas taip moko savo konkurentą rusiškai skaityti, kad tas nieko nesuprastų ir neišmoktų, o neišmokęs rusų kalbos, atsisakytų savo sumanymo važiuoti su Onute Pečiūraite į Peterburgą („Arkliavagio duktė“). O štai mažojo „kavalieriaus“ mintys: „Jei nebūtų tokia gėda, galvojau

į ją žiūrėdamas per balanų kūlį, įsimylėčiau ir
aš. O ji buvo graži, gražesnė už visas iki šiol
mano matytas kaimo mergas."

Įdomių scenų A. Vienuolio sukurta aprašant
savo, dar jauno gimnazisto, kelionę ir viešnagę
pas A. Baranauską. Vaiko pasaulis tiek čia, tiek
kituose atsiminimuose pateiktas didelio patyrimo,
gilios gyvenimo išminties požiūriu, todėl jis toks
pat prasmingas, kaip ir kiti kaimo buities vaiz-
dai. Rašytojui jis savitas regėjimo taškas žvelgti
į aplinką. Iš viso vaiko vidaus pasauliui atsimi-
nimuose priklauso didelis vaidmuo kuriant XIX a.
pabaigos — XX a. pradžios lietuviško kaimo pa-
veikslą.

Memuariniai kūriniai užbaigia A. Vienuolio
kūrybos kelią, kartu išryškindami tai, kas rašy-
tojui buvo būdinga, kas jį labiausiai jaudino, ko-
kią meninių priemonių sistemą jis buvo susikū-
ręs per savo literatūrinio darbo metus. Jie rodo,
jog rašytojui visada rūpėjo liaudies gyvenimo rei-
kalai, socialinės sąlygos, jog jis jaudinosi dėl so-
cialinių negerovių, bet kartu žavėjosi moralinė-
mis liaudies žmonių vertybėmis. Liaudies tema
A. Vienuolio kūryboje viena pagrindinių. Todėl
visiškai suprantama, kodėl nuo pat ankstyvųjų
apsakymų jis ir inteligentijos atstovus daugiau-
sia vaizduoja turėdamas galvoje liaudies intere-
sus. Net ir pirmosiose legendose jis kelia žmo-
gaus atsakomybės liaudžiai idėjas. Liaudies tema
memuariniuose apsakymuose užbaigiama įvairia-
lypės buities vaizdais, derinant sodrų kasdieny-
bės piešinį su išvalgia vidaus analize. Dramatiz-
mas ir tragizmas čia eina kartu su lyrizmu,

o atitinkamai situacijai susidarius, pasirodo ir humoristinio traktavimo.

A. Vienuolis, kaip apsakymų kūrėjas, visada įeis į bet kokią lietuvių apsakymo antologiją, atstovaujančią geriausiems to žanro kūriniais. Šalia Žemaitės, J. Biliūno, Vaižganto, V. Krėvės, P. Cvirkos, jis pastoviai bus minimas kaip savitas realistinės prozos atstovas mūsų literatūroje.

APYSAKOS

„Inteligentų palata“, „Vėžys“— pirmieji stambesni A. Vienuolio kūriniai, parašyti grįžus iš Rusijos į Lietuvą, pergyvenus ten Pirmojo pasaulinio karo metus, carizmo žlugimą. Spalio socialistinę revoliuciją. Abu jie didesnės apimties negu bet kuris kitas iki tol pasirodęs rašytojo kūrinys. Apysakos artimos savo turiniu — abi vaizduoja lietuvių liaudžiai priešišku socialinių sluoksnių žlugimą: „Inteligentų palata“— carizmo biurokratų krachą, „Vėžys“— feodalinės dvarininkijos išnykimą Lietuvoje. Būdingas joms stiprus apibendrinimo užmojis — piešti ne buities kasdienybę, o apibūdinti istorinius, socialinius procesus, išreikšti bendrą nusistatymą carizmo ir dvarininkijos atžvilgiu. Kai kuriems meniniams elementams čia suteikiama simbolinė prasmė: „Vėžyje“— ligos įvaizdis, kaip dvarininkijos žlugimo metafora, „Inteligentų palatoje“— žiaurumas, kaip būdingiausia carizmo ypatybė. Savo istoriniu, filosofiniu užmoju A. Vienuolio apysakos reiškia svarbią to laiko lietuvių literatūros ten-

denciją — apibendrinti ilgus istorinius Lietuvos gyvenimo tarpsnius, tendenciją, atsispindėjusią ne viename to laiko kūrinyje — Vaižganto „Dėdėse ir dėdienėse“, „Pragiedruliuose“, Šatrijos Raganos apysakoje „Sename dvare“ ir kt. A. Vienuolis jose, plėsdamas savo kūrybos problematiką, domisi istorijos raidos, istorinių įvykių poveikio, vidinės socialinių sluoksnių degradacijos klausimais. Savo ryškiais istorizmo principais „Inteligentų palata“ ir „Vėžys“ sudaro svarbią gairę lietuvių prozoje. Į stilistinę A. Vienuolio kūrybos raidą apysakos irgi atnešė naujų dalykų, plėtė ankstesnius vaizdavimo įgūdžius.

„Inteligentų palata“ (1922). Apysakoje vaizduojama psichiatrinė ligoninė. Ryškiausi kūrinio veikėjai — nepagydomi tos ligoninės gyventojai. Jie čia pateko įvairiais keliais, tačiau daugelio jų likimą lėmė įvykiai, prasidėję Pirmajame pasauliniame kare ir baigęsi revoliucijų laikotarpiu, išgriovusiu senąją imperijų sistemą Europoje. Pasaulinis karas ir revoliuciniai įvykiai plačiausiai atspindimi apysakoje, nors šiaip socialinės tikrovės poveikis čia daug plačiau aprėpiamas, vaizduojant nelaimingųjų kelią į psichiatrinę ligoninę. Rašytojas apysakoje nedažnai vaizduoja savo veikėjus kaip ligonius, tačiau vaizduoja taip, kad už maniakiškų jų veiksmų gerai matyti jų praeitis, gyvenimo būdas ir juos sužlugdžiusios sąlygos. Rašytojas daugiausia ir domisi jų praeitimi, jų ligos socialinėmis aplinkybėmis. Tamošiūnaitė, Dragūnaitė, „plienikas“ atsidūrė ligoninėje kaip karo aukos. (A. Vienuolis apysakoje grįžta prie karo aukų temos, pradėtos nagrinėti apsakymuose

„Mirtinai sužeistas“, „Karžygys“ ir kt.) Nors jie ir gyvi žmonės, tačiau žuvę visuomenei, artimiesiems, nes iš jų likęs vien žmogiškasis pavidalas, dvasia nepagydomai sužalota. Kiekvieno jų likimas galėjo tapti atskiro kūrinio išeities tašku — tiek daug medžiagos čia numanu buvus, tačiau jų gyvenimas papasakotas palyginti konspektyviai, nesigilinant į detales. Daugiausia vietos apysakoje skirta caro žandarui Žuravliovui ir buvusiam generolui Lisicinui. Šalia jų plačiai piešiamas tragiškas dvaro kambarinės Verutės likimas; juo dar sykį savo kūryboje rašytojas kartoja socialinių aplinkybių aukos temą. Verutės likimas susietas su žandaro Žuravliovo istorija, siekiant čia bendro carizmo tikrovės apibūdinimo. Apskritai apysakos medžiaga daugiausia komponuojama apie Verutės ir Žuravliovo paveikslus, prijungiant prie jų buvusio generolo ir kitų ligoninės gyventojų likimo istorijas, be to, kai kuriuose epizoduose sustojant prie daktaro Kalvaičio — ligoninės gydytojo — portreto.

Verutė „Inteligentų palatoje“ priklauso prie tų paveikslų, kuriuos A. Vienuolis paprastai piešia giliai įsijausdamas į žmogaus tragediją. Švelnumas ir užuojauta — pagrindiniai paveikslo tonai, naudojami saikingai ir taikliai, parodyti gyvenimo sąlygų sužaloto ir palaužto žmogaus likimui. Vaizduodamas Verutę, A. Vienuolis nepaprastai tiksliai suvokė charakterio ir aplinkybių sąveiką, lėmusią visą dvaro kambarinės dramą. Žiaurus žandaro elgesys išvarė Verutę iš proto, tačiau jos ligos užuomazgų glūdėta pačioje jos psichinėje sandaroje. Verutė iš pat pradžių rodo-

mà kaip gyvenimo aplinkybių, auklėjimo sužalotas žmogus, su labai jautria, tiesiog liguista psichika. Ji pavainikė, auklėta didžiausio paklusnumo, nusizeminimo ir pamaldumo atmosferoje, niekada neturėjusi artimesnio žmogaus, nejautusi artimųjų meilės ir šilumos. Dvare, būdama kambarine, ji tarsi vertinama ir mylima, tačiau iš tos meilės „buvo Verutei tiek, kiek iš mėnulio šviesos. Tik tą saulė gaivina ir šildo, kas po jos spinduliais išaugęs.“ Piešdamas šį charakterį, A. Vienuolis, kaip ir daugelis realistų panašiais atvejais, kelia auklėjimo, charakterio formavimosi problemą, tuo grįsdamas vėlesnę dramą.

Palaužto žmogaus psichika pasireiškia iš karto, kai tik Verutė patenka į jai neįprastą, tačiau šiaip niekuo ypatinga nepasižyminčias aplinkybę. Nebūdama kalta dėl grafo meilinimosi jai, nieko nežinodama apie dingusią grafaitės apyrankę, ji ima dėl tų dalykų save kaltinti, kankintis. Nuo čia tikriausiai ir prasideda jos liga. Nors ji niekuo dėta, ji bijosi būti įtarta vagystėmis, ir ta baimė ją varo iš proto. Ji pradeda baimingai rausti, kai tik kas ima kalbėti apie pavogimus, o vėliau ir visai be priežasties, vien iš baimės, kad neparaustų ir tuo neduotų tariamos progos būti įtartai. Verutė pati jaučia einanti iš galvos, tačiau nieko negali padaryti.

Verutės charakteriu A. Vienuolis atskleidė nepaprastai savitą, nors ir liguistą psichinę struktūrą. Dvaro kambarinės liga — psichiatrijos dalykas, tačiau jame autoriaus išžiūrėta svarbių socialinio gyvenimo bruožų. Verutės charakteryje sunaikinti (gal visai nesusiformavę?) menkiausi

žmogiško savarankiškumo pradai. Ji taip užguita, kad visiškai nemoka skirti nei savo, nei kitų žmonių teisių. Bet koks nepalankumas jai sukelia didžiausios graužaties, skausmo. Užguitumas jos psichologijoje tiesiog ribojasi su liga, nenormalumu. Palankesnėmis aplinkybėmis tokios sandaros žmogus galėjo išlikti ir vegetuoti. Tačiau susidariusiomis sąlygomis Verutė negalėjo nepalūžti. Dvaro atmosfera, iš pažiūros lyg ir padori bei atjaučianti, bet iš esmės šalta ir egoistiška, be to, žandaro Žuravliovo žiaurumas — buvo tos sąlygos, kuriomis Verutė, turėdama iš prigimties trapią ir gyvenimo palaužtą sielą, atsidūrė nepagydomųjų palatoje.

Verutės paveikslu apibendrinami svarbūs socialiniai dėsningumai, parodytas žlugdomasis nepalankių sąlygų poveikis žmogui. Rašytojo tai padaryta, pirmiausia pasiremiant savuoju psichologinės analizės patyrimu. Įspūdingai apysakoje pavaizduoti Verutės išgyvenimai, jos nerimas, baimė, jos liguistos savijautos svyravimai. Verutės paveikslą iš viso galima vertinti kaip rašytojo žingsnį, plečiant vidaus pasaulio analizę. Tai vienas pačių ryškiųjų psichologizmo priemonėmis sukurtų paveikslų rašytojo prozoje. Tokio pat ryškumo, nors ir kitokiomis spalvomis pateiktas, yra Žuravliovo paveikslas.

Žandaro Žuravliovo ir buvusio generolo Lisicino paveikslais A. Vienuolio apibūdinta carinės santvarkos psichologija. Iš viso „Inteligentų palata“, matyt, sumanyta ir kaip carizmo tikrovės apibendrinimas. Apysaka prasideda sakiniu apie caro žandarų bėgimą iš Šalajų miestelio, paliekant

čia „du savo kultūros paminklus, du architektūros šedevrus — kalėjimą ir cerkvę“. Carizmo atributų — kalėjimo ir cerkvės kaip kultūros paminklų — minėjimas čia aiškiai satyriškas ir duoda toną tos santvarkos gynėjams Žuravliovui su Lisicinu apibūdinti. Jų traktavimas visai kitoks, nors jie tos pačios palatos ligoniai, kaip ir Verutė, „plienikas“... Kiti ligoniai piešiami su užuojauta, ar bent neutraliai, o Lisiciniui ir Žuravliovui A. Vienuolis nepalankus. Pirmiausia tai pasirodo buvusio generolo portrete. Nedažnai A. Vienuolis yra detaliau piešęs veikėjų išorę, tačiau jei kur ilgiau prie jos sustodavo, tai paprastai pasiekdavo didelio meninio efekto, tiek ją palankiai atsiliepdamas apie veikėją (Verutės išorės aprašymas), tiek kurdamas neigiamą charakteristiką (Jono Puodžiūno portretas). Buvusio generolo pavyzos aprašymas priklauso prie ryškiausių tokios rūšies apibūdinimų A. Vienuolio prozoje. „Veidas generolo reiškia tiek, kiek ir gorilos, kai ši soti ir nesuerzinta“ — tai išorinio portreto branduolys, nustatantis toną vėlesniems charakterio duomenims. Nesėkmingas kariavimas (generolas nėra laimėjęs kokio mūšio), jo supratimas apie Rusijos imperijos tautas, elgesys su kareiviais — visa tai tik papildymas tos charakteristikos, kuri buvo nubrėžta išorės portrete. Lisicino paveiksle nupieštas ryškus carinio kareivos atvaizdas, kuriame parodytas carizmui būdingas Rusijos tautų nacionalinių teisių ignoravimas, bendras bukumas ir pagaliau žiaurumas.

Panašiai piešiamas ir Žuravliovas. Lisicinas daugiausia apibūdinamas aprašymu, o žandaras —

pasakojant tragišką Verutės likimą. Daug kur jis statomas šalia liguistai jautrios dvaro kambarinės, tuo paryškinant žandaro šiurkštumą, atgrasumą. Vaizduodamas nelemtą žandaro meiliniąsi Verutei, A. Vienuolis vartoja leitmotyvą žandarui apibūdinti. Tai klastinga žandaro šypsena, kuri visus aplinkinius labai nemaloniai nuteikia, varžo, o jautriajai kambarinei tiesiog siaubą kelia. Kaip palyginimas su gorila duoda toną Lisicino charakteriui, taip toji klastinga šypsena, ne vieną kartą minima vaizduojant Žuravliovą, yra tarsi įvadas į bukos ir tamsios prigimties žandaro apibūdinimą. Toji prigimtis atsiskleidžia, keršijant dvaro kambarinei už tariamą įžeidimą.

Įdomus siužetinis „Intelligentų palatos“ vingis yra tas, kad apysakos pabaigoje autorius suveda generolą ir žandarą (abu buvusius) į vieną sceną ir leidžia jiems veikti. Tai, be abejo, autoriaus noras išryškinti abiejų carizmo tarnų charakteristiką. Ką bendra įžiūri A. Vienuolis Žuravliove ir Lisicine, kai šie jau tampa nepagydomais ligoniais, suirus jų ginamai santvarkai? Baigiamojoje kūrinio scenoje rašytojas pabrėžia du dalykus: pirma, neapykantą nerusų tautybės žmonėms, kuri buvo būdinga carizmui; antra, žiaurumą, kuriuo abu carizmo tarnai pasižymėjo dar sveiki būdami. Tačiau šie bruožai pateikiami naujame kontekste, darant aliuzijas į carinę santvarką kaip į bepročių siautėjimą. Tas aliuzijas A. Vienuolis daro aprašydamas carizmo tarnų veido išraišką: „Jų abiejų akys žėrėjo kažkokiu nežmonišku žiaurumu ir nei vienas, nei antras nebuvo panašūs į pamišėlius“. Vadinasi, nežmoniškas žiaurumas

daro juos panašius į normalius, sveikus carizmo gynėjus, gražina jiems įprastą psichinį pavidalą. Jau anksčiau apysakoje rašytojas buvo daręs užuominų apie žandaro žiaurumą, kaip apie nesveikų jo nervų reiškinį. Kūrinio pabaigoje, suvedus Žuravliovą ir Lisiciną, žiaurumo, beprotybės ir carinės santvarkos įvaizdžiai susiejami, nurodant jų giminingumą.

Lisicino ir Žuravliovo likimai apysakoje atspindi carizmo žlugimą, atskleidžiant istorinių įvykių poveikį. Rodomi du skirtingi to poveikio atvejai. Generolą Lisiciną pasaulinis karas, Vasario ir Spalio revoliucijos sužlugdo greitai, pakirsdamos visas jo egzistavimo sąlygas. Rašytojas generolo kelią į inteligentų palatą vaizduoja trumpai, tačiau tai visiškai įtikina, kad buvusio generolo kelias ir negalėjo būti kitoks. Žuravliovo kelias į ligoninę vaizduojamas kitaip. Tai daugiau vidinio žlugimo istorija, todėl ji sudėtingesnė, detaliau apibūdinta. Rašytojas čia pasinaudoja ankstesniuose apsakymuose plačiai nagrinėta situacija — piešti graužatį, sielvartavimą, moralinio atgimimo pastangas. Žuravliovas, žlugus carizmui, grįžta į Lietuvą, į tą miestelį, kur buvo tarnavęs žandaru. Naujomis aplinkybėmis supratęs savo kalbę, jis nori pradėti naujai gyventi, atlyginti skriaudas. Tačiau jo atgimimo pastangos tokios keistos, jog visi pradeda jį įtarti esant nepilno proto — Žuravliovas rengiasi vesti savo žiaurumo auką, nepagydomą ligonę Verutę. Visuose savo kūriniuose A. Vienuolis palankiai vertina veikėjų moralinio atgimimo pastangas, daug ką jiems atleisdamas dėl praeities. Tačiau panašios Žurav-

liovo pastangos ne tik pakiliau nevaizduojamos, bet, atvirksčiai, jos piešiamos kaip psichinio nenormalumo požymis, kaip žlugimo pradžia. Iš tiesų Žuravliovas netrukus atsiduria palatoje. Tokiu siužetiniu posūkiu autorius ne tik pabrėžia istorinių įvykių poveikį, ne tik carinių biurokratų nesugebėjimą prisitaikyti gyventi naujomis sąlygomis, bet ir rengia bei stiprina aliuzijas (kurias išreikš apysakos pabaigoje), jog tarp carizmo gynėjų normalaus elgesio ir beprotybės esama vidinio bendrumo.

„Inteligentų palata“— vienas griežčiausių carizmo vertinimų lietuvių prozoje. Carizmo smerkimas, pirmą sykį lietuvių literatūroje pasirodęs su V. Kudirkos kruglodurovais ir padleckojaais, ne kartą iškilęs Žemaitės, Vaižganto kūrinuose, A. Vienuolio apysakoje įgyja naujų apibendrinančių bruožų. Žiaurumas ir beprotybė iš individualių elgesio ir psichikos ypatybių plotmės pakeičiami į simbolinę kaip ryškiausi santvarkos požymiai. Tačiau pats kūrinys realistinis: jo vaizdų sistema ištiesai remiasi buitine, kasdienine žmonių bendravimo medžiaga. Žuravliovo žlugimas paivaizduotas kaip individualus buities epizodas konkrečiomis laiko ir vietos aplinkybėmis. „Inteligentų palata“ yra kūrinys, iš kurio gerai matyti, kaip A. Vienuolio prozoje plečiasi įgūdžiai vaizduoti kasdieninę buitį, savo apibendrinimus remti sodria kasdienybės medžiaga. To laiko lietuvių literatūroje jis yra vienas originaliausių kūrinių tiek savo medžiaga, tiek menine sandara.

„Vėžys“ (1925). Tai išpūdinga feodalinės dvarininkijos žlugimo Lietuvoje panorama, nors ir

nupiešta palyginti nedideliame kūrinyje (puslapių skaičiumi šiek tiek viršijančiame stambesnius apsakymus). Apysakoje apibendrinti tipiški feodalinės dvarininkijos nuosmūčio reiškiniai, pastebimi Lietuvoje nuo XIX a. antrosios pusės, o XX a. pradžioje tapę ypač akivaizdūs. Apysakos išeities taškas — vienos feodalų šeimos pasakutiniojo palikuonio liga, mirtis, laidotuvės. Kūrinys retrospektyvinis — rašytojas eina į tolimą Put-Putarleckių (buvusių Putrių) šeimos praeitį ir seka jos istoriją, pasibaigiančią visišku tos šeimos išnykimu. Retrospektyviškumas čia puikiai išnaudotas reikšti požiūriui į feodalinę dvarininkiją, rodyti tipiškiems socialiniams tos dvarininkijos bruožams. Apibendrinamoji apysakos tendencija ypač ryški, tačiau pats kūrinys niekur nevirsta schema, iliustruojančia istorinius procesus; jis visur išlaiko būtiną realistiniam stiliui konkretumą, nors ligos įvaizdis čia pakeltas iki simbolio (liga ir kaip vidinio feodalų žlugimo ženklas), nors ir kiti vaizdai čia pakylėti virš savo buitinės prasmės. A. Vienuolio kūrinys sumuoja ne vieną ankstesnio lietuvių realizmo tendenciją vaizduoti feodalinę dvarininkiją, jos santykius su lietuvių liaudimi. Simboliškumas daug kur išreiškia tą sumuojantį apysakos pobūdį: kur daugelis ankstesnių realistų matė vien buitines reiškinis, A. Vienuolis įžiūri šiame kūrinyje visuotinesnių dvarininkijos gyvenimo dėsningumą.

Dvaro žlugimas A. Vienuolio vaizduojamas kaip procesas, prasidėjęs labai seniai ir pamažu griovęs dvarininkiją iš vidaus. Ir istorinių įvykių poveikis ne kartą pažymimas, tačiau vidinio irimo

linija apysakoje vyrauja. Ji iš esmės ir skiria A. Vienuolio apysaką iš kitų panašios tematikos kūrinių, skiria ją iš Žemaitės, Lazdynų Pelėdos — ryškiausių antidvarininkiškos krypties lietuvių klasikų apsakymų, atspindėjusių bendrą dvarininkijos degradaciją. Vidinis irimas A. Vienuolio siejamas su bendra visuomenine dvarininkijos pozicija. Kaip ir daugelis klasikinės lietuvių literatūros kūrinių, A. Vienuolio apysaka nepaprastai ryškiai apibūdina dvarininkijos santykius su lietuvių liaudimi. Šiuo požiūriu „Vėžyje“ pulsuoja A. Vienuolio kūrybos pradžioje pasirodžiusios socialinės, estetinės idėjos — artumas liaudžiai, aukojimasis jos labui.

Nors A. Vienuolis aprėpia kelių šimtmečių dvaro raidos kelią, tačiau apysakoje ilgiau sustojama tik ties dviem laikotarpiais — dvaro klestėjimu ir jo žlugimu. Ryškiai vaizduojamas dvaras, pasiekęs savo gerovės viršūnę. Dvarininkės Barbaros, jos sūnaus Marijono, marčios Kristinos paveikslai čia kiekvienas savaip atskleidžia dvaro atmosferą, jo psichologiją, santykius su baudžiauninkais — lietuvių valstiečiais. Apysakoje piešiamas Put-Putarleckių šeimos vidaus konfliktas, tačiau jis taip atskleistas, jog galų gale charakterizuoja dvaro santykius su valstiečiais. Žiauriosios Barbaros paveikslas įkūnija visą dvaro nežmoniškumą baudžiauninkams. Dvaras laiko baudžiauninkus tik darbiniais gyvuliais, nepripažindamas jiems jokių teisių. Į tokią nusistovėjusią dvaro tvarką grafiene Kristina pasižiūri kitomis akimis. Atitekėjusi iš tolimos Bosnijos už Barbaros sūnaus Marijono, Kristina, jautri ir gailestin-

ga, bando kitaip vertinti lietuvius baudžiauninkus — susidomi jų gyvenimu, bando palengvinti jų buitį labdarybe. Jai svetimos ilgametės Put-Putarleckių dvaro tradicijos, ji stengiasi vertinti baudžiauninkus kaip žmones, turinčius savitą kalbą, kultūrą, bando užstoti juos. Dėl tokių nusiteikimų jaunoji grafienė užsitraukia nuožmią anytos neapykantą; Barbora negali pakesti marčios, drįstančios griauti, jos žodžiais tariant, šventas dvaro tradicijas. Jaunosios grafienės labdaringumas svetimas ir jos vyrui grafui Marijonui, išauklėtam pagal visas dvaro tradicijas. Jis ima bodėtis savo žmona, kuri daugiau domisi baudžiauninkais, o ne dvaro pramogomis. Pradėjęs flirtą su sau artimesnių pažiūrų moterimi, jis greitai visai išvyksta, palikęs Kristiną priešiškoje dvaro aplinkoje. Grafienės Kristinos tragiškame likime išryškėja visas dvaro priešiskumas lietuvių liaudžiai. Dvaras tiek prisigėręs neapykantos liaudžiai, jog sunaikina ir savo luomo, net šeimos narį, drįsusį kitaip elgtis su baudžiauninkais. Dvaro vidaus konfliktas A. Vienuolio pavaizduotas glaustai, tačiau įtikinamai, spalvingai. Jis atskleidžia tiek bendrą klasinį feodalinio dvaro priešiskumą lietuvių liaudžiai, tiek nacionalinį.

Dvaro priešiskumas liaudžiai realistinėje lietuvių literatūroje buvo ne sykį analizuotas dar iki A. Vienuolio apysakos. „Vėžys“ išsiskiria tuo, jog čia pirmą kartą lietuvių prozoje į feodalinį dvarą atidžiai pasižiūrėta ir nacionaliniu požiūriu. Put-Putarleckiai ne tik išnaudoja valstiečius, bet ir pilni neapykantos baudžiauninkų kalbai, menui, kultūrai. Kai jaunoji grafienė sumano

statyti bažnytelę, kurios stilius būtų paremtas lietuvių liaudies daile, užkietėję dvaro tradicijų gynėjai deda visas pastangas, kad neleistų tokiam nematytam projektui tapti realybe. Dvaras griežčiausiai atmets ir nedrąsius bandymus įsileisti baudžiauninkų kalbą į savo aplinką. A. Vienuolis praplėtė mūsų prozoje socialinę dvaro charakteristiką, parodydamas, kaip bendras dvaro svetimumas lietuvių liaudžiai reiškėsi ir atviru tautiniu priešišku. Kristinos paveikslu apysakoje parodyta, jog tik žmonės, kuriems buvo svetimos feodalinio dvaro tradicijos, galėjo pamatyti tikrąją baudžiauninkų meno savitumą ir vertę.

Grafienė Kristina — išskirtinis žmogus dvaro aplinkoje. Jai svetimi ūkiniai dvaro rūpesčiai, tiek pat svetimos dvaro pažiūros į baudžiauninkus. Ji — buvusi vienuolė, jai rūpi tik labdarybė. Kristinos paveikslas kontrastu įkomponuotas į dvaro vaizdą ir turi ypač didelę reikšmę apysakos vaizdų sistemoje. Jis plačiai atskleidžia, kas buvo dvaras lietuvių liaudžiai, kas sudarė jo žlugimo prielaidas. Kristinos portretas tapomas šiltomis, poetiškais spalvomis ir priklauso prie tų A. Vienuolio paveikslų, į kuriuos autorius visada įdėdavo daug švelnaus jausmo, nuoširdumo, tačiau kartu sugebėdavo išvengti sentimentalumo. Įdomiai „tapybiškai“ šis paveikslas įvedamas į apysaką — blausioje ryto pieblandoje slaugytojas pakelia žvakę prie portreto ir prieš paskutiniojo Put-Putarleckio akis iškyla švelnūs Kristinos vaizdo kontūrai. Vėliau jie plėtojami dvaro vidaus konflikto scenose. Nors Kristinos paveiksle juntama stipri poetinio tendencija, pats charakteris išlieka iti-

kimas tiek socialiniu, tiek psichologiniu turiniu. Jos likimas — tai likimas jautraus, geraširdžio žmogaus, patekusio į svetimą atmosferą ir žuvusio, neatlaikius priešiškumo.

Grafo Marijono charakteriu apysakoje pradeda dvaro žlugimo linija. Barbora stengiasi palaikyti dvare tvarką, sekdamą kiekvieną baudžiauninkų žingsnį ir imdamasi žiauriausių priemonių, o Marijonui dvaro reikalai visai nerūpi. Baudžiauninkų krauju ir prakaitu sukrautus turtus Marijonas švaisto nerūpestingai, stengdamasis iš jų išgauti kuo daugiau malonumų, tačiau nesirūpinamas ir nemokėdamas jų didinti. Tai parazitujančio dvaro atmosferoje susidaręs charakteris. Jo būdo bruožuose, elgesyje nesunku susekti atitrūkimą nuo kasdieninio darbo, rūpesčių. Tai reiškė laipsnišką dvaro irimą iš vidaus, sustiprėjusi vėlesnėse dvarininkų kartose.

Stabtelėjęs prie Marijono charakterio, A. Vienuolis tolesniuose vaizduose plačiau nupiešia degraduojančio dvaro atstovų. Kaip charakteriai, jie autoriui mažai terūpi, juose paprastai nurodomi vien smukimo požymiai. Marijono charakteryje atsispindėję smukimo pradai vėlesniais istorijos etapais dar labiau ryškėja, artindami feodalinį dvarą prie visiško kracho. Dvarą griovė karai, sukilimai ir kiti istoriniai įvykiai, tačiau jis pats iš vidaus buvo pasmerktas žlugti, riedėjo didėjančios degradacijos nuokalne — tokia A. Vienuolio socialinė, istorinė koncepcija, kuria grindžiami apysakos vaizdai. Vidine irimo linija „Vėžys“ išsiskiria iš daugelio panašios tematikos kūrinų lietuvių literatūroje.

Apysakos vaizdai kai kur iškilnūs, panorami-
niai — autorius, tarsi atsitraukęs dideliu atstumu,
stebi kokį įvykį. Iš ryškiausių tokio pobūdžio
vaizdų — scena vienuolyne, kur būsimoji gra-
fienė Kristina atsisako vienuolės įžadų, taip pat
Kristinos laidotuvės. Tai spalvingi tapybiniai pa-
veiksmai, kur prasiskleidžia A. Vienuolio menas
piešti platų įvykio vaizdą. Tokiu pat stiliumi pa-
vaizduotos ir paskutiniojo grafo laidotuvės. Tai
ne nusigyvenusio dvarininkėlio laidotuvės, tai
dvaro galutinio žlugimo apibendrinimas. Buitinis
vaizdas čia pakeltas iki simbolinės prasmės, at-
skiros detalės siejamos su visa dvarininkijos pra-
eitimi, jos socialine charakteristika. Religinio lai-
dotuvių ritualo elementai, giesmių (senųjų psal-
mių) žodžiai čia skamba ir perkeltine prasme: jie
parinkti taip, kad pabrėžtų dvarininkijos ir liau-
dies santykius, liaudies pergale, engėjų žlugimą.
Laidotuvių vaizde įdomiai suskamba liaudies te-
ma,ėjusi per visą kūrinį kaip svarbiausias idė-
jinis motyvas. Valstiečiai iš tolo stebi negausią
laidotuvių procesiją ir mini tuos, kurie engė jų
tėvus ir protėvius, mito jų darbu ir drauge nie-
kino jų kalbą, kultūrą, nelaikė jų žmonėmis. Tai
dialogas ar dialogo nuotrupos, reiškiančios ne at-
skirų žmonių individualią nuomonę, o bendrą, ko-
lektyvinių lietuvių liaudies, kaip visumos, nusista-
tymą. Panašų apibendrinantį pobūdį turi ir kiti
laidotuvių panoramos elementai, jie taip pat reiškia
liaudies požiūrį. Iš ilgos dvaro ir liaudies ko-
vos nugalėtoja išėjo liaudis — tokia apysakos
prasmė, ypač pabrėžiama baigiamuosiuose vaiz-
duose. Dvarininkijos priešiškus liaudžiai pažy-

mimas ir bendros žmogiškos gyvenimo prasmės požiūriu: iš paskutiniųjų vaizdų apysaka iškyla kaip pasakojimas „apie kitados išdidžius grafus, kurie nepaliko pėdsako, kad žmonės buvo“.

Apysaka „Vėžys“ (kartu su „Inteligentų palata“) į A. Vienuolio kūrybą atnešė istorinės raidos problemų. Vidinis dvaro žlugimas čia vaizduojamas kaip istorinis procesas, nulemtas dvaro santykių su liaudimi. Žlugimo koncepcija pasižymi giliu istorizmu — priešiškus liaudžiai, dvaro parazitiškumas ir vidinis irimas įtikinamai parodyti kaip natūraliai tarpusavyje susiję reiškiniai. Tokiu istorizmu A. Vienuolis įnešė nemažą naujumo į lietuvių literatūrą.

ROMANAI

A. Vienuolis priklauso prie įžymiausių lietuvių romanistų, be to, prie pirmųjų lietuviško romano kūrėjų. Iš viso jis išleido penkis šio žanro kūrinius: „Prieš dieną“, „Kryžkelės“, „Viešnia iš šiaurės“, „Ministeris“, „Puodžiūnkiemis“. Vieno romano rankraštis („Emigrantai“) dingo per karą; iš spausdinto fragmento galima spręsti, jog tai būtų buvęs gana stiprus kūrinys. Šiaip romanai nelygios literatūrinės vertės. „Prieš dieną“, „Kryžkelės“, „Puodžiūnkiemis“ lietuvių romano istorijoje yra svarbios meninės gairės, o „Viešnioje iš šiaurės“, „Ministryje“ nedaug tėra vaizdų, kurie rodytų ryškiausius A. Vienuolio talento bruožus. „Viešnia iš šiaurės“ — labai sentimentalus, ašaringas romanas, pasakojantis apie Italijon

patekusios lietuvaiteš likimą. „Ministryje“ viską gadina nevykusiai naudojama fantastika. Abu šie romanai daugiau atskleidžia tai, kas A. Vienuolio kūryboje buvo silpna, kas rašytojui mažai tevyko vaizduoti. Užtat kiti šio žanro kūriniai turi daug vertingų ypatybių, atitinkančių rašytojo literatūrinį pajėgumą.

„Prieš dieną“ (1925). Šis romanas parašytas maždaug tuo pačiu metu, kaip ir apysakos „Intelligentų palata“, „Vėžys“, tačiau savo pobūdžiu gerokai skiriasi. Apysakose, kaip minėta, daugiausia domimasi istoriniu įvykių poveikiu lietuvių liaudžiai, istorinės raidos problemomis. Romane „Prieš dieną“ rašytojas atsideda kasdieninei buičiai analizuoti, nors čia jis irgi atspindi tuos pačius istorinius įvykius, kaip ir apysakose — Pirmąją pasaulinį karą, revoliucijas, buržuazinės Lietuvos valstybės susikūrimą ir t. t. Kasdieninis gyvenimas su savo materialine aplinka, šeimos, kaimynų santykiai, dorovinės problemos sudaro romano pagrindą. Su šiuo romanu į A. Vienuolio kūrybą pirmą kartą plūstelėjo didelis buitės srautas, dažniausiai išskeldamas tai, kas toje buityje atgrasu, žema. Kaimo buitis pateikta maždaug tuo pačiu aspektu, kaip Žemaitės, Lazdynų Pelėdos kūryboje. Valdininkijos gyvenimo vaizduose buitės kasdienybė irgi vyrauja. Romanas plačiai analizuoja socialinio blogio reiškinius, rašytojo pamatytus Lietuvos gyvenime per pirmuosius du XX a. dešimtmečius. Tai kaimo gyventojų nesantaika, pavydas, kivirčiai, tamsumas, tai valdininkijos kyšininkavimas, suktybės, visuotinis girtavimas, pagaliau pastovus turto godulys, sudarkęs

natūralų žmonių bendravimą. „Prieš dieną“— būdingas buitinis, socialinis romanas, ano meto prozoje tarsi atgaivinantis XIX a. pabaigos — XX a. pradžios lietuvių realizmo problematiką ir stilistiką. Rašytojas labai kritiškas tai buičiai, nors kokių šviesių tikrovės pradų, kaip atsvaros, nepajėgė įtikimiau pastatyti prieš blogį. Tamsiu buities koloritu romanas išsiskiria iš visos A. Vienuolio kūrybos. Bendras jo išpūdis slegiantis, niūrus.

Romano centre — Gerulavičių šeima, atskiri jos nariai, kiekvienas pavaizduotas kasdieninės buities aplinkybėmis. Gerulavičiai — kaimo turčiai, pasižymintys grobuoniška, buožiška psichologija, nors iš romano ir nematyti, kad jie būtų išnaudoję savo kaimynus, naudojęsi samdinių darbu ar pan. Iš viso romane rašytojui išnaudojimo faktai dar nerūpi. Užtat neteisybė, skriauda, žmogaus niekinimas vien dėl to, kad jis neturtingas ir panašūs reiškiniai čia vaizduojami labai plačiai. Gerulavičių paveikslais romane daugiausia ir parodomos tos gausios socialinio blogio apraiškos, atsiradusios iš turtinės nelygybės, iš siekimo pralobti, iškilti virš kitų. Tėvas ir motina Gerulavičiai, jų sūnūs Alfonsas ir Edvardas yra ryškiausi romano charakteriai, atspindį įvairias gyvenimo sritis, tačiau perteikiantys tą pačią psichologiją, tą patį elgesio, moralės tipą. Ne visi jie yra pakankamai motyvuoti, tačiau visuose matyti rašytojo pastangos išreikšti tipiškus buržuazinės tikrovės bruožus, apibūdinti ano meto kaimą, valdininkiją.

Alfonsas atstovauja tai buržuazinės valdininkijos daliai, kuri, susikūrus buržuazinės Lietuvos valstybei, atėjo į valdžią ir skubėjo naudotis užimama vieta savo egoistiniams tikslams pasiekti. Kaip matyti iš daugelio detalių, šiuo charakteriu autoriaus norėta apibendrinti visus tuos neigiamus reiškinius, kuriuos jis ižiūrėjo naujoje valdininkijoje. A. Vienuolis, kaip rodo daugelis jo kūrinių, ypač vertino žmogaus atsidavimą visuomenės reikalams, nesavanaudišką darbą visuomenės, liaudies labui. Alfonsas Gerulavičius — visiška tokių idealų priešingybė. Tai labai sutirštintų spalvų paveikslas, nors jis daro įtikinamą gyvo žmogaus, ne įsikūnijusių blogybių išpūdį. Gerulavičius bandė prisiplakti prie visų valdžių, kurios gyvavo Lietuvoje didelių socialinių perversmų laikotarpiu, kuri pradėjo Pirmojo pasaulinio karo negandos. Jis padėjo vokiečiams okupantams plėsti žmones, sėkmingai pasidarbuodamas net ten, kur okupantams nesisekdavo. Egoistinių siekimų jis neatsisakė valdant bet kuriai valdžiai, tačiau savo svajones jis įgyvendino „prie lietuvių“. „Ko troško ir ko siekė jis prie okupantų, pasiekė tik jiems pasitraukus. Ir pasiekė taip lengvai ir greit, jog nereikėjo ir velniui dūšios parduoti.“ Gerulavičius — perėjūnas, įsitaisęs administracijos aparate ir godžiai naudojėsis valdžia. Perėjūno charakteristika daug ką paaškina Gerulavičiaus elgesyje: valdžios teikiama vieta — dar viena jam palanki proga savo gobšumui patenkinti. Gerulavičius — menkas valdininkėlis, tik valsčiaus raštininkas, tačiau jo „veikla“ labai plati.

Būdingiausia Alfonso charakteryje (ir visame romane)— sukčiavimo, kyšininkavimo, moralinio palaidumo reiškiniai. Iš buitės scenų, paties Gerulavičiaus ir jo sėbrų kalbų A. Vienuolis kuria valdininkijos gyvenimo atmosferą, kur apgaidinėjimas, mulkinimas, pinigų traukimas iš interesantų tapę įprasčiausiais dalykais, tiesiog kasdienybe — valstiečiai net neišsivaizduoja galį sutvarkyti kad ir mažiausią reikalą be šimtinės, dviejų. Romane įkomponuota ilga šlėktelių Sadukevičių apgaidinėjimo istorija, kurioje Alfonsas Gerulavičius rodo ypač didelio sukčiaus apsukrumą. Pati istorija nėra stipriau meniškai pagrįsta (joje esama pigoko šaržo), tačiau bendrai atmosferai apibūdinti ji teikia nemaža medžiagos. Kvailoki šlėktelės kreipiasi į Gerulavičių tik todėl, kad yra įsitikinę, jog už gerą kyšį teisme galima pareikšti net ir labai abejotinas pretenzijas ir laimėti bylą. Ši istorija remia romano daromas užuominas, kad Lietuvoje kyšininkaujama visuotinai, kad korupcija yra apėmusi visą valstybės aparatą, išsiplėtusi net iki pačių valdžios viršūnių. Tas užuominas A. Vienuolis atviriausiai išsako paties Alfonso Gerulavičiaus lūpomis. Kyšius imti Gerulavičiui savaime suprantamas dalykas. Kyšius imk, tik padaryk, — sako jis tėvui, girto atvirumo pagautas. Vadinasi, galima paimti kyšį ir už jį nepadaryti. Taigi visuotinio kyšininkavimo atmosferoje čia tarsi susidarę savi moralumo principai, pagal kuriuos bandoma brėžti keisto teisingumo linija. Romane išties yra scenų, kur Gerulavičius rodo tokį „teisingumą“ — iš savo sėbrų reikalauja, kad jie padarytų savo klientams tai, kas

suderėta. Kyšininkavimo atmosferai atskleisti sukurta gerų scenų, kur valsčiaus raštininkas ima pinigus iš savo klientų. Tačiau toji atmosfera apibūdinama ne tik panašiomis scenomis, bet ir epizodu, kur Gerulavičius neima kyšio. Tokios netiesioginės charakteristikos prasmę turi epizodas, vaizduojantis, kaip nedrąsus žmogelis ištisia raštininkui šimtinę, kaip priedą prie savo nuolankaus prašymo. Scena vyksta tuo laiku, kai raštininkas jau nutaręs pakeisti savo elgesį, ir jis atvirai pasisako kyšių neimąs. Būdinga yra to bevardžio kliento reakcija: „Žmogelis nustebo, bet rankos su šimtaine neatitraukė“. Žmogelio nusteimas kartu su ištiesta šimtaine — greta sustatyti dalykai — rodo, kokia atmosfera supa valdininkėlių darbą. Žmogelis negali susigaudyti, kas galėjo nutikti, kad valsčiuje atsisakoma to, kas buvo savaime suprantama.

Korupcijai apibūdinti ne mažesnės reikšmės turi Alfonso savijauta, ypač epizode, kai tėvas pirmą kartą vežasi raštininką namo. Alfonsas, nors ir sakosi imąs kyšius, bet jaučiasi nė kiek ne blogesnis už daugelį kitų. Visi imą kyšius; esą net tokių, kurie norėtų vogti, bet nemoka. Tačiau įdomiausia tai, kad jis nemano esąs kokia išimtis ne vien savo valsčiuje, bet ir visame valdininkijos luome. Čia A. Vienuolis vėl daro užuominas į aukštuosius valdininkijos sluoksnius. Jau Sadukevičių mulkinimo istorijoje, kaip sakyta, yra tokių užuominų. Rašytojas tą mintį pareiškia tarsi prabėgomis, pasakydamas ją išgėrusio ir dėl to plepaus Alfonso žodžiais apie valdžios viršūnes, kurias irgi galima už pinigus nupirkti.

Alfonso Gerulavičiaus atviras siejimas su plačiais ano meto valdininkijos sluoksniais prikišamai rodo, jog ši paveikslą rašytojas kūrė kaip tipiškų reiškinių apibendrinimą. Tačiau romane jis nurodė ir to apibendrinimo ribas. Ten, kur primygtinai daromos aliuzijos apie aukštųjų sluoksnių parsidavėliškumą, ten pat pabrėžiama, kad yra „Lietuvoj žmonių, kurių už jokus pinigus nepapirksi“; jais ir laikosi Lietuva. Tai atspindi ano meto visuomenines, politines A. Vienuolio pažiūras: rašytojas dėjo nepagrįstai dideles viltis į susikūrusią buržuazinę Lietuvos valstybę, nors ir matė jos valdžios aparate daug savanaudiškumo ir šiaip blogybių.

Alfonso Gerulavičiaus charakteris, kaip sakytą, sukurtas, tirštinant socialinių blogybių vaizdą. Plačiausiai apibūdinęs Gerulavičių kaip kyšininką, gobšuolį, A. Vienuolis rodo jį ir kaip žmones terorizuojantį valdininką. Scena, kai raštininkas sulaiko keliu einantį valstietį ir pareikalauja iš jo paso, gąsdindamas suėmimu, priklauso prie ryškesnių romano vaizdų ir rodo rašytojo piktinimąsi biurokratijos savivale. Kyšininkavimas ir savivalė iškyla kaip tarpusavyje susiję reiškiniai. Gerulavičius kartu vaizduojamas ir kaip šiaip visiškai smukęs žmogus: jo santykiai su Marija Jakovlevna ciniški ir rodo visišką dorovinį pakrikimą.

Valdininkijos tema romane „Prieš dieną“ jungiama su ano meto kaimo problematika. Apskritai kaimui čia tenka didžiausioji ir pati stiprioji vaizdų dalis. Romane A. Vienuolis pirmą kartą savo kūryboje tiek dėmesio skyrė kaimo proble-

inoms, kaip tik čia užčiuopdamas ne vieną savo apibendrinimų, kuriais pasinaudojo ir vėlesniuose kūriniuose („Išduktė“, „Puodžiūnkiemis“). Kaimo gyvenimas vaizduojamas su tokiu pat kritiškumu, kaip ir valdininkijos butis — jame ne mažiau blogio negu kitose gyvenimo srityse. Kaimo ir valdininkijos vaizdai šiuo atveju paralelūs: ir vienur, ir kitur vyrauja daugelis tų pačių elgesio normų, siekių.

Romane „Prieš dieną“ A. Vienuolis pabrėžtinai parodė, kaip giliai ano meto kaime įsišaknijęs pinigų, turto troškimas, turtinė nelygybė, kaip tai smarkiai žaloja žmonių santykius. A. Vienuolis, kaip ir XIX a. realistai klasikai, įsitikinęs, kad pinigų kėlimas gyvenime į pirmą vietą yra svarbiausias socialinio blogio šaltinis. Plačiai romane pavaizduota Stašenių šeimos tragedija galiausiai atsiremia į tokį gyvenimo supratimą. Stašenių nelaimės kaltininkai — turčiai Gerulavičiai, viską matuojantys pinigų, turto mastu. Jie nė į kalbas nenori leisti, kad jų sūnaus suvedžiota Stašenytė galėtų tapti jų marčia, nes mergaitė neturtinga, bekraitė. Ilgoje bylinėjimosi istorijoje nugali Gerulavičiai, pajėgę papirkti teismą ir pakreipti bylą savo naudai dėl nesantuokinio kūdikio išlaikymo. Stašeniai visiškai sužlugdomi, nes jie neturtingi, negali atsispirti turtingesniųjų galiai. Romane jautriai vaizduojamas Stašenių šeimos sužlugdymas kaip didžiulė neteisybė, atsiradusi pinigų, turto pasigviešusioje visuomenėje.

Stašenių istorija vyksta prieš Pirmąjį pasaulinį karą, carizmo laikais. Tačiau ir vėlesnį periodą vaizduodamas, A. Vienuolis pastoviai ryškina

materialinės naudos, turto troškimo psichologiją ano meto kaime. Šeimos gyvenimas jam ir toliau labiausiai rūpi. Kito Gerulavičių sūnaus — Edvardo — vedybų istorija vaizduojama kaip išstis turtinis sandėris, kuriame nėra vietos jaunųjų simpatijai, draugystei — viską lemia pinigai. Edvardas atsisako savo ankstesnės sužadėtinės, kai tik brolis nurodo turtingesnę nuotaką, ir jo vedybos virsta malūno perstatymo sandėriu. Pasigviešimas pinigų dalko šeimos narių santykius, iškreipia jų žmogišką pavidalą. Brolių Edvardo ir Alfonso santykius autorius vienoje vietoje taip apibūdina: „Apskritai jie niekuomet nesikalbėdavo kaip broliai, ir ką turėdavo vienas — pavydėdavo kitas“. Iš tiesų tik vieną sykį romane tematome juos draugiškai kalbantis, tačiau romano problematikai būdinga tai, kad ir tas vienintelis kartas liečia pinigus, turtą ir iš esmės tėra sandėris (Alfonsas siūlo turtingesnę nuotaką, norėdamas pats vesti ankstesnę Edvardo sužadėtinę).

Tėvų ir vaikų santykiai Gerulavičių šeimoje taip pat persisukę tuo pačiu gobšumu. Tėvas Gerulavičius turi ir šeimos despoto bruožų — jis išvarė Alfonsą kadaise iš namų, kai tas neįstojo į kunigų seminariją — „išėjo šunims šėko pjauti“. Tačiau tas išvaymas rodo tėvą turėjus daugiau materialinių negu moralinių ar religinių sumetimų — jis paprasčiausiai reiškė įniršį dėl žlugusių svajonių turėti turtingą sūnų. Kad taip iš tikrųjų buvo, matyti iš vėlesnio Gerulavičių elgesio, kai jie mielai tą patį sūnų parsiveža į namus, kai jis tampa galingu raštininku, nors apylinkėje jau

plačiai skamba gandas apie Alfonsą kaip kyšininką ir šiaip morališkai smukusį žmogų.

Įdomių psichologinių bruožų parodyta motinos santykiuose su savo sūnumi. Juose matyti tikrų meilės savo vaikui požymių, tačiau motiniški jausmai čia irgi sužaloti, iškreipti. Pamačiusi Alfonso rankose didelius pluoštus pinigų, ji baiminasi dėl sūnaus likimo, karštai meldžiasi, kad tie pinigai jam išeitų į gera, nors ir aiškiai žino juos esant nešvariai uždirbtus. Tame pat epizode A. Vienuolis toliau tirština spalvas, ryškindamas Gerulavičienėje keistą gobšumo ir motiniškų jausmų samplaiką, ir piešia dar tamsesnę vaizdą: ką tik meldusis už Alfonsą, motina kartu su jaunesniu sūnumi paslapčiomis krausto Alfonso kišenės ir pasiima pluoštą šimtinių, kuriomis ir šiaip anksčiau jau buvo apdovanota. Tai ne atsitiktinis epizodas romane, pabrėžtinai reiškias gobšumo psichologiją tėvų ir vaikų santykiuose. Išraiškiningai tokius santykius rodo epizodas, kur Alfonsas atiduoda motinai saugoti pinigus, baimindamasis, kad ją staiga gali suimti. Atiduoti lengvai atiduoda, tačiau pavojus praeina, ir Alfonsui parūpsta šimtines susigražinti. Pirmoji mintis, atėjusi jam į galvą — motina neatiduos pinigų. Tačiau, žinodamas motinos būdą, Alfonsas greitai randa išeitį — pasiunčia pas motiną savo seserį su apgaulingu pažadu — tegu greičiau ateina, dar daugiau pinigų duosiąs. Ir motina atskuba pas sūnų (ir iš tiesų labai nenoromis gražina pinigus). Taigi sūnus paprasčiausiai griebiasi melo, kad atgautų pinigus, ir niekam nešauna į galvą mintis apie galimą ižeidimą, nepagarbą ir pan.

Tai kasdieniniai įprasti santykiai, tačiau jie netekę bet kokio taurumo, apnešti visuotinio gobšumo apnašomis.

Turto, pinigų kultą A. Vienuolis atskleidžia ir kitais romano personažais. Gerulavičiai tik reljefingiau išreiškia tai, kas būdinga ir šlėktelėms Sadukevičiams, kaimynams Gliaudeliams ir šiaip trečiaeiliams romano veikėjams. Turto godėjimasis uždeda ryškiausią žymę tam tamsiam moralinio skurdo pasauliui, kurio apraiškas taip išsamiai fiksavo A. Vienuolis savo romane. Tas godulys, kaip matyti, svarbiausia blogybių priežastis, tačiau blogio ir moralinės tamsos pasaulis čia atrodo platesnis, negu siekia pinigų įtaka. Romane rašytojas sukūrė apibendrintą moralinio bukumo, žmonių dorovinio tamsumo atmosferą, kurioje daug kas patiems veikėjams atrodo tiesiog nesuprantama, netikslinga, beprasmiška. Tikrovė rašytojui atrodo kažkoks blogybių liūnas, kuriame murkdosi žmonės, nematydami tikslo, prasmės. Tai ryškėja iš daugelio vaizdų. Romano pabaigoje tai išreiškiama neišsakytomis Edvardo Gerulavičiaus mintimis: „Ir nesuprantama buvo Edvardui, kam šiame pasaulyje taip ėda žmogus žmogų ir neduoda vienas kitam ramiai gyventi ir džiaugtis gyvenimu. Kam visi taip vargsta, skursta, vienas kitam pavydi ir, nieko šviesesnio nesulaukę, dingsta kaip nebuve... Ir nė valandėlės ramaus gyvenimo.“

Vaizduodamas gobšumą, piešdamas blogio apraiškas, A. Vienuolis, kaip ir daugelis XIX a. realistų, rodo, kaip visa tai tolina tikrajam žmoniškumui. Žmoniškumo kriterijus keliamas kaip

atsvara blogiui. Jis jau skambėjo „Vėžio“ apysakos epilogė. Žmogaus sąvoka ten apibendrintai išreiškė platų visuomeninį turinį — santykius su liaudimi, darbą jos naudai ir t. t. Romane žmogaus įvaizdis vartojamas daugiausia ironiškai: Gerulavičiams ir jų kaimynams Alfonsas tampa **žmogumi** tik tada, kai ima šeimininkauti valsčiuje, kai garsas apie jo galią ir kyšius pasklinda po plačią apylinkę. Už ironijos, pabrėžiančios iškreiptą **žmogaus** supratimą, nesunku susekti humanistinį blogio smerkimo patosą. Žmogiškumo vardan A. Vienuolis smerkia moralinės menkystės pasaulį, pavaizduotą romane.

Ką A. Vienuolis stato prieš įsišaknijusį blogį? Kur išeitis iš blogybių liūno? Atsakymai romane bandyta pateikti ne piešiant šalia neigiamų veikėjų teigiamus, ne kontrastuojant skirtingų veikėjų ypatybes, o ieškant pačioje tamsioje tikrovėje pradų, kurie atsvertų blogį. Tai gana sunkūs kelias estetiniam idealui reikšti, ir rašytojui nelengvai juo sekėsi eiti. Visas blogybes rašytojas apibendrino kaip tam tikro laikotarpio negandas, kurios turi išnykti, kai valstybė susitvarkys, kai gyvenimas pradės eiti normalesne vaga. Tai rodo pats romano pavadinimas („Prieš dieną“, t. y. apyaušriu, nakčiai baigiantis) ir baigiamieji romano vaizdai. Šitai matyti ir iš kitų kūrinių vietų. Romanas sudarytas ne tik kaip Alfonso Gerulavičiaus kilimo, bet ir kaip jo žlugimo istorija. Jis ne tik baigiamas suėmimo scena, bet ir visa antroji romano dalis vaizduoja kyšininko žlugimą. Apsukrus valsčiaus raštininkas kūrinio pabaigoje parodytas kaip pusiau išprotėjęs žmogus, iš kurio nieko

neliko, kas primintų ankstesnę jo klestėjimą. Jis taip keistai sudavatkėja, kad iš jo visi šaiposi, net didžiausioms davatkoms jis atrodo per daug pamaldus. Nors A. Vienuolis, leisdamas romaną raštų septyntomyje (1954), kai ką papildė Gerulavičiaus smukimo istorijoje, vis dėlto žlugimo linija atrodo neįtikima; susidaro įspūdis, kad rašytojo per daug skubėta žlugdyti savo veikėją. Iš viso antroji dalis silpnesnė už pirmąją. „Vėžyje“, „Intelligentų palatoje“ A. Vienuolis labai įtikinamai piešė vidinio žlugimo procesus, o šiame romane toks siužetinis sprendimas jam nepavyko. Ištiesos siužetinės linijos nesėkmė rodytų, kad rašytojui sunkiai sekėsi įsivaizduoti, kaip gyvenime galėtų išnykti visi tie tamsūs reiškiniai, kurie apibendrinti Alfonso Gerulavičiaus istorijoje.

Moralinės, estetinės atsvaros blogiui A. Vienuolio ieškota pačių neigiamų veikėjų viduje. Rašytojas čia pasinaudojo ankstesne savo literatūrine patirtimi, t. y. patirtimi vaizduoti savo veikėjų susimąstymą, moralinio atgimimo pastangas. Ir Alfonsas Gerulavičius viename ryškiausių epizodų (grįžimas į tėviškę) vaizduojamas kaip žmogus, kuris suvokia aplinkos blogį, mato pats gyvenąs purve. Jo noras pradėti naują gyvenimą čia atrodo įtikinamas. Apskritai epizodas įneša nemažą reljefingumą į šiaip niūrią blogybių monotonią. Tačiau toliau rašytojui nepavyko išlikti įtikimam. Alfonsas neįstengia pasukti moralinio atgimimo keliu, o autorius nepagrįstai bando jį statyti prieš kitus veikėjus, pakylėti virš aplinkos. Tai akcentuodamas, autorius laužo kitų paveikslų logiką. Turima galvoje Marytės Gliaudelytės, būsimosios

Alfonso žmonos, charakteris. Pradžioje Marytė — šviesi, dora mergaitė, o po kelių epizodų ji jau miesčioniškumui pasidavusi egoistė, net koketė. Pradžioje Alfonsas ja žavisi, bet greitai ima bodėtis. Tokiais atvejais autorius kelia Alfonsą ant aukštesnės moralinės pakopos, nors romane tai atrodo nepagrįstas žingsnis. Panašiai kitoje vietoje (vestuvių epizode) autorius kelia Alfonsą, gretindamas su broliu Edvardu.

Tokie traktavimo nelygumai rodo, kad A. Vienuolis perdėtai daug reikšmės teikė veikėjų atgimimo galimybėms. Visą romaną rašytojas iš dalies organizuoja apie moralinio veikėjų praregėjimo liniją. Žmonės nustos kivirčijęsi, skriaudę vieni kitus, pavydėję vienas kitam, kai susipras gyvenimą beprasmiškai, kai panorės kitaip savo gyvenimą tvarkyti — tokia vis labiau į romano pabaigą ryškėjanti idėja telkia A. Vienuolio romano vaizdus. Iš čia bendro žmonių tamsumo koncepcija, iš čia tokie stiprūs akcentai tiems veikėjų bruožams, kurie reiškia nors ir nedideles pastangas bristi iš blogybių purvo. Tie akcentai, kaip buvo matyti, ryškiausi Alfonso paveiksle, t. y. paveiksle, kuriame sutelkta ir daugiausia ydų. Kad jie neatitiktiniai, rodo tai, kad moralinio praregėjimo žymių yra ir Edvarde, nors, kaip pastebėjo pirmieji romano vertintojai (V. Mykolaitis-Putinas), tos žymės menkai temotyvuotos. Edvardui, šiaip bukam bernui, neturinčiam jokių moralinių principų, romano pabaigoje, kaip jau buvo cituota, darosi nesuprantama, dėl ko žmonės taip vienas kitą ėda ir t. t. Tai tik blykstelėjusi mintis, tačiau autoriaus ji irgi žymima kaip pirmasis žingsnis į mora-

linio atgimimo dieną. Nors Edvardo charakteryje tokia mintis iš tiesų nėra įtikima, tačiau, išsižiūrėjus į romaną, ji neatrodo visiškai negalima. Ją remia nuovargio motyvas, iškeltas ankstesniuose vaizduose. Gerulavičiai tiesiog patys ima pavargti nuo to blogio, kurį jie daro kitiems; gobšaudami jie patys išipainioja į neišsprendžiamas painiavas ir jiems kartais blyksteli mintis: kam visa tai? Nuovargio motyvas paremia moralinio praregėjimo idėją, tačiau nedaug ką tepataiso bendroje romano koncepcijoje, pabrėžiančioje blogio reiškinių laikinumą, daug reikšmės teikiančioje vidiniam atgimimui. Kaip parodė vėlesnė buržuazinės Lietuvos tikrovė, A. Vienuolio romane buvo apibendrinta reiškinių, kurie pasirodė tipiškai ne vien anam laikotarpiui, kurie neišnyko, žmonėms juos suvokus ar morališkai praregėjus.

Taigi romanas silpnas ten, kur vaizduojamas pagrindinio veikėjo žlugimas, kur prognozuojamas blogio išnykimas. Tačiau kūrinys nėra tobulas ir kitais požiūriais. „Prieš dieną“— pirmas A. Vienuolio romanas, ir tai, matyt, turėjo įtakos jo sandarai. Romano medžiagos rašytojui nepavyko sutvarkyti į darnią visumą. Ne vienas epizodas taip išėstas, jog niekaip negalima pateisinti jo medžiagos viso kūrinio mastu. Stašenių sužlugdymas, Skrebūnų—Sadukevičių byla dėl dvaro yra per daug platūs epizodai, kad darniai tilptų į romano rėmus. Atskirai tai labai meniškai parašyti A. Vienuolio prozos gabalai, tačiau kaip tik jie daro įspūdį, jog rašytojui sunkiai sekėsi kompo-

nuoti tokio platumo epinį kūrinį. Apskritai „Prieš dieną“ rodo, kad rašytojas silpnai juto romano dalių ir visumos santykius, daugiau rūpinosi epizodų pilnumu negu kūrinio visuma (plg. dar iš-
tęstą vestuvių aprašymą ir t. t.).

Romanas „Prieš dieną“ yra ir vienas pirmųjų romanų naujajame lietuvių literatūros periode (po 1917 m.). Be to, vienas stambesniųjų. Būdingas jo bruožas, kad jame pradėta liesti naujoji socialinė Lietuvos tikrovė, kritiškai vaizduoti buržuazinės valdininkijos ydas. Šiuo požiūriu romanas iš tiesų padarė pradžia tai kriticizmo srovei, kuri vėlesniais metais perėjo per lietuvių literatūrą, keliančią socialines problemas (P. Cvirka, A. Venclova, J. Grušas ir kt.).¹ Su romanu A. Vienuolio kūryboje ėmė formuotis rašytojui būdingų kaimo temų ratas. Bendresnės problematikos požiūriu „Prieš dieną“ įdomus tuo, kad čia autorius pirmą kartą taip plačiai palietė gobšumo, pinigų, turto troškimo psichologiją. Stipriausi romano epizodai yra tie, kur vaizduojami gobšumo iškreipti intymūs žmonių santykiai, kur konfliktai kyla gobšumo atmosferoje. Šiuo atžvilgiu romane galima atsekti pradžia tų socialinių problemų, kuriomis rašytojas domėjosi iki pat „Išduktėrės“, „Puodžiūnkiemio“. Kaip tik pirmajame romane rašytojas atrado ir kai kuriuos vėliau plačiai naudotus siužetinius motyvus, pavyzdžiui, vaizduoti tėvų ir

---

¹ Korsakas K. A. Vienuolio kūrybos kelias. — Kn. Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje, V., 1980, p. 13.

vaikų santykius, nagrinėti gobšumo ir maldos samplaiką ir pan. Nors rašytojui ne viskas vienodai pavyko, romanas „Prieš dieną“ vertintinas kaip svarbus kūrinys A. Vienuolio prozoje.

Kryžkelės (1932). Tai istorinis romanas, vaizduojantis XIV a. pabaigos kunigaikščio Vytauto kovų dėl valdžios epochą. Po nykaus moralinės menkystės pasaulio romane „Prieš dieną“, A. Vienuolis atkreipė dėmesį į didelių istorinių perverimų, herojiškų kovų prieš kryžiuočius laikotarpį. „Kryžkelės“ savo nuotaika kontrastingos pirmajam rašytojo romanui: knygoje „Prieš dieną“ vyrauja buka buities beprasmybė, o „Kryžkelėse“ į pirmą vietą iškyla senosios Lietuvos žmonių pastangos apginti krašto laisvę, kova dėl valstybinio savarankiškumo. Tolimos praeities laikai ištisai vaizduojami kaip prasmingų pastangų laikotarpis, išugdęs tvirtų asmenybių, nors kartu nešęs ir nemažą blogio, ypač žiaurumo.

Istorinis romanas nėra atsitiktinis dalykas A. Vienuolio kūryboje. Rašytojas nuo pat jaunystės domėjosi savo krašto istorija. Jis apskritai išaugo stiprioje lietuvių nacionalinio judėjimo prieš carizmą atmosferoje, kai ir Lietuvos senovėje ieškota atspirties tautiniams, kultūriniais savarankiškumo siekiams paremti. Yra žinoma, kad būsimasis rašytojas, dirbdamas vaistinės mokiniu, atidžiai skaitė žemaitišką S. Daukanto „Lietuvos istoriją“, o tai vien kalbiniu požiūriu turėjo būti nelengvas dalykas jaunuoliui anykštėnui. Ir vėlesniais metais jį traukė istorinės beletristikos knygos, ypač tokios, kurios lietė Lietuvos senovę

(rusų, lenkų istoriniai romanai). Taigi „Kryžkelės“ atsirado iš pastovaus A. Vienuolio domėjimosi praeitimi, tačiau pretekstas istoriniam romanui atsirasti buvo literatūrinis konkursas romanui, kurio centre būtų vaizduojama kunigaikščio Vytauto asmenybė. 1930 m. sukako 500 metų nuo Vytauto mirties, ir buržuazinė Lietuvos valdžia, turėdama savų politinių tikslų, planavo tos datos minėjimą paversti dideliu propagandiniu masiniu renginiu. Romano konkursas buvo Vytauto minėjimo programos dalis. Istorinio romano sumanymą A. Vienuolis brandino jau keliaudamas po Vakarų Europą (1929—1930). Konkursas ne tik galutinai apibrėžė vaizduojamos epochos ribas, bet ir paskatino tuoj pat sėsti prie naujo kūrinio. Konkrečios kūrinio rašymo aplinkybės neabejotinai paveikė romano struktūrą, jo idėjinius akcentus. Kartu „Kryžkelės“ parodė A. Vienuolio platų Lietuvos praeities supratimą.

Romanas vaizduoja sudėtingą Lietuvos istorijos tarpą, kai kunigaikščiui Vytautui antrą kartą teko bėgti pas kryžiuočius, prašyti jų pagalbos, norint apginti savo teises į Lietuvos sostą. Romano politinių įvykių pagrindą sudaro Vytauto kiviščas su pusbroliu Jogaila, kuris po Krėvos unijos (1385) tapo Lenkijos karaliumi. „Kryžkelės“ baigiamos Vytauto ir Jogailas susitaikymu — pripažinimu Vytautui teisės valdyti Lietuvą. Tačiau patį romaną sudaro žiaurių kovų dėl sosto epizodai, kuriuose dalyvauja įvairios ano meto jėgos. Romanas sumanytas kaip plati socialinė, politinė, buitinė panorama. Sprendžiant iš „Kryžkelių“ vi-

sumos, autorius, rašydamas šį romaną, nebus kėlęs kokių specialių psichologinių, etinių-moralinių problemų, o tiesiog siekęs kuo plačiau apibūdinti epochą. Šiuo požiūriu „Kryžkelės“ yra klasikinio tipo istorinis romanas, kurį suformavo XIX a. realizmas, tačiau kuris pasinaudojo ir XX a. literatūros patirtimi. Toks romanas siekė kuo tiksliau rekonstruoti istorinius laikus, atkurti tų laikų psichologinę, buitinę tikrovę, stengiantis užčiuopti joje tai, kas buvo nepakartojamai istoriškai savita.

Kaip A. Vienuoliui pavyko meniniais vaizdais rekonstruoti senosios Lietuvos tikrovę? Į ką rašytojas daugiausia kreipė dėmesio kurdamas praeities gyvenimo iliuziją?

Nors „Kryžkelių“ siužetinį karkasą sudaro politiniai Vytauto siekiai, A. Vienuolio romanas nėra toks kūrinys, kur veiktų vien politiniai veikėjai, būtų vaizduojami tik istorijoje užfiksuoti įvykiai. Rašytojo pasidaryta daug vietos fantazijai. Pradėjęs romaną kunigaikščio Vytauto žygiu į Žemaičius rinkti savo šalininkų, A. Vienuolis į romaną įveda kryžiuočio Griežės (kilme lietuvio) ir Laimos Knystautaitės meilės liniją, pereinančią per visą kūrinį ir labai jį pagyvinančią. Vytauto karo žygiai daug kur pateikiami, vaizduojant riterį Griežę, besilgintį savo mylimosios, dedantį daug pastangų išvaduoti ją iš nelaisvės. Nepasižymėdama didesniais meniniais atradimais, rašytojo fantazijos sukurta Griežės—Laimos istorija ne vienoje vietoje padėjo autoriui išvengti „metraštinio“ istorinių įvykių atpasakojimo. (Reikia,

pasakyti, kad be „metraštinio“ stiliaus, t. y. istorijos perpasakojimo, rašytojui ne visur pavyko išsiversti.) Daug fantazijos rašytojo parodyta, kuriant bajoro Knystauto pilaitės vaizdą, sudarant toje pilaitėje vykusią įvykių seką (riterių kivirčas ir dvikova), piešiant Vytauto kovotojų paveikslus, portretuojant kryžiuočius ir t. t. Tačiau šiaip autorius **stropiai** laikosi istorijos paliudytų faktų. Įtikinamas autentiškumo ir fantazijos derinys daro „Kryžkelės“ kūriniumi, atskleidžiančiu daug istorinės tiesos, teikiančiu įvairialypį praeities vaizdą.

Nemaža vietos „Kryžkelėse“ skirta gamtai, pirmiausia, žinoma, miškui. Senovės giria rašytojui — fonas, kuriame vyksta dramatiški ano meto įvykiai. Tačiau gamta ir konkrečiai miškas čia turi ir platesnę reikšmę negu šiaip daugelyje A. Vienuolio kūrinių. Neįžengiami miškai romane sudaro būdingą senosios Lietuvos bruožą, uždedantį visai istorinei epochai savitą antspaudą. Kaip ir A. Baranausko „Anykščių šilelyje“, „Kryžkelėse“ miškas ne tik maitina lietuvį, bet ir gina jį nuo kryžiuočių. Daugelyje epizodų miškas piešiamas kaip jėga, kuri padeda jame gyvenantiems žmonėms ir kenkia priešui.

Senųjų Lietuvos miškų koncepcija, A. Vienuolio kūrybiškai perimta iš XIX a. romantikų, teikė progą naudoti gamtos vaizdus įvairiais atvejais. Neaprépiami miškų masyvai su pelkėmis, žvėrimis, nepraeinamomis tankmėmis kelia prietaringą baimę kryžiuočiams, siekiantiems užkariauti kraštą. Rašytojas su humoru vaizduoja kryžiuočių

siaubą, atsidūrus girioje arba net apie ją pagalvojus. Romane sukurta išpūdingų vaizdų, kur kryžiuočiai braunasi per tankmes, liūnus, baimindamiesi miško dvasių ir t. t. Reljefingi yra miško, kaip galingos stichijos, aprašymai „Kryžkelių“ pradžioje, kur piešiama Vytauto būrio kelionė per girias, skiriančias ordiną nuo Žemaičių. Kai kur tie aprašymai tarsi atgaivina senąją didžiųjų girių vaizdavimo tradiciją, paliktą mūsų literatūroje S. Daukanto. Šiaip jie rodo lakią rašytojo fantaziją detalizuojant senosios Lietuvos gamtos vaizdą.

Kuriamas girių neaprépiamumo, galybės, paslaptingumo išpūdis teikia romanui savito kolorito, spalvinės įvairovės. Tačiau gamta romane vaizduojama ne tik taip. „Kryžkelėse“, kaip ir kituose savo kūriniuose, A. Vienuolis daug poezijos atskleidžia kasdieniniuose („amžiniuose“) gamtos reiškiniuose, jų kaitoje įvairiais metų laikais ir pan. Visą kunigaikščio Vytauto kelionės epizodą nuspalvina poetiškai pavasario gamtos eskizai. Į rudens spalvų grožį atkreipiamas dėmesys vaizduojant Vytauto žygį su kryžiuočiais į Vilnių. Pagrindinė grožio apraiška čia — gamtos gyvybė, judėjimas: „Ne tik savotišku nakties gyvenimu gyveneno giria, bet pilnas gyvybės, įvairių garsų ir balsų buvo viršum girios ir pavasario dangus. Be paliovos skrisdavo viršum miško laukinių ančių pulkai, pralėkdamos šnekučiavosi laukinės žąsys, padangėse tūtavo gulgės, ir girdėdavos, kaip, nusileisdamos į miško ežerėlius, jos pateškėdavo vandenin, prašliauždavo jo paviršiumi ir apsidžiaugusios nutildavo.“

Gamtos grožis priartina tolimą epochą, daro suprantamesnius ir tai epochai būdingus bruožus, t. y. stiprina charakterizuojančią gamtos vaizdų prasmę.

Nors ir kokią didelę reikšmę turėtų gamta, epochos charakteristika „Kryžkelėse“ sukuriama žmonių paveikslais. Kokius bruožus ryškina A. Vienuolis, vaizduodamas žmonių pastangas, karo žygius?

Romanas atkuria politinės suirutės, kunigaikščių tarpusavio kovų laikotarpį. Ne vienas „Kryžkelių“ veikėjas nežino, kurio kunigaikščio jam laikytis, ne vienas jų nesupranta, kokių tikslų siekia vienas ar kitas valdovas. Kai kuriems veikėjams neaišku, net ko siekia pats kunigaikštis Vytautas, keistai susidėjęs su Lietuvos priešais kryžiuočiais. Nors daugelis romano veikėjų lietuvių remia Vytautą ir suvokia tikrąją jo politinę kryptį, visą laikotarpį A. Vienuolis traktuoja kaip politines Lietuvos kryžkeles, atnešusias kraštui daug skausmo, nelaimių. Tai laikotarpis, kai buvo pralieta upeliai kraujo, sunaikinta daug turto. Ne vienu vaizdu, atskleidžiančiu karo žygių žiaurumą, A. Vienuolis grindžia tokį laikotarpio supratimą.

Politinės suirutės vaizdą romane papildo pasaulėžiūros kryžkelių analizė. Romane plačiai vaizduojamas pagonybės ir krikščionybės susidūrimas. Religijų konfliktas apskritai vienas svarbiausių romano aspektų, kuriant apibendrintą Lietuvos, atsidūrusios didelėje istorinėje kryžkelėje, vaizdą. Lygiai kaip politiniame gyvenime žmonės nežino,

kokio valdovo laikytis, taip ir religijos srityje daug kas abejoja, kuriais dievais tikėti. Krikščionybė Lietuvoje oficialiai jau įvesta, daug knygos veikėjų jau pakrikštyti (be to, ne vieną kartą), tačiau jie linkę laikytis ir tradicinės pagonybės, kartais ja labiau pasitiki negu naująja tikyba. Vaizduodamas ano meto žmones, dažnai bevardžius Vytauto šalininkus, A. Vienuolis parodo painią jų įsitikinimų samplaiką. „Negrynos sąžinės“ įvaizdžiu kartais pasinaudojama, atksleidžiant pagonybės ir krikščionybės susidūrimą: „Ne visi ir žemaičiai miegojo budriai, ne vieno ir jų buvo negryna sąžinė, nes retas kuris nebuvo kartą ar du krikštijęsis pas lenkus, rusus ar kryžiuočius. Dabar darė jie savo dievams apžadus daugiau nebesikrikštyti ir laikytis savo tikėjimo.“

Religinių įvaizdžių painiava atspindėta dažname epizode, kur nedideliais psichologiniais bruoželiais rekonstruojama ano laiko žmogaus savi-jauta. Platų pagonybės ir krikščionybės konflikto vaizdą A. Vienuolis nupiešė kryžių deginimo epizode. Tai vienas kruopščiausiai parašytų romano skyrių, kuriame stengtasi išvelgti, kiek ano meto liaudies gyvenime buvo įsiskverbusi krikščionybė, kaip kartu reišėsi stipri senosios tikybos tradicija. Konkretūs žmonės su savo pažiūromis ir motyvais čia stoja į vienos ar kitos religijos pusę, reikšdami drauge ir savo politinius įsitikinimus. Neseniai įvestoje krikščionybėje žmonės mato kryžiuočių nešamą politinę priespaudą ir todėl su pagonybe sieja savo priešinimąsi kryžiuočiams. Įdomus rašytojo nutapytas krivio Talundos paveikslas,

šupinant jame priešinimosi kryžiuočiams ir kartu naujajai religijai motyvus. Talunda — atkaklus pagonybės gynėjas, jame įkūnyta ir rūsčios žemaičių kovos su politine vergove idėja. Epizode gerai išreikštas žmonių sutrikimas, toji psichologinė kryžkelių atmosfera, kuri galėjo susidaryti matant nesuprantamus politinius žygius, kunigaikščių kivirčius, senosios tikybos niekinimą, naujo tikėjimo skverbimąsi į kasdieninę buitį.

Senosios Lietuvos politinių ir pasaulėžiūrinių kryžkelių temą iki A. Vienuolio buvo kėlęs V. Krėvė „Šarūno“ ir ypač „Skirgailos“ dramose. A. Vienuolis ją irgi padėjo į savo istorinio romano pagrindą, rasdamas naujų tos temos nušvietimo aspektų. Daugelyje romano vietų ji tapusi išeities tašku brėžti tolimos praeities kontūrams. Pats kunigaikštis Vytautas viename epizode vaizduojamas kaip būdingas kryžkelių atstovas.

Kita didelė romano tema — lietuvių kova su kryžiuočiais. Istoriniame romane A. Vienuolis siekė atkurti beveik 200 metų trukusios kovos su ordino veržimusi į Lietuvą atmosferą. „Kryžkelės“ — antikryžiuotiškas romanas, nors pagal medžiagą jis galėjo tapti ir kovos su Lenkijos feodalų užmačiomis Lietuvos atžvilgiu apibendrinimu. Iš tiesų kunigaikščio Vytauto teisių į sostą paneigimas istoriškai gali būti vertinamas ir kaip feodalinės Lenkijos siekimas stiprinti savo įtaką Lietuvoje. Taigi Vytautas galėjo būti vaizduojamas ir kaip kovotojas su Lenkijos agresyvumu. Vis dėlto „Kryžkelėse“ didžiausias dėmesys atkreiptas į tą pavojų, kuris grėsė ano meto Lietuvos savaranki-

kumui iš vakarų — kryžiuočių ordino. „Kryžkelės“ buvo sumanytos kaip pirmoji dalis kūrinio, kuris turėjo užsibaigti Žalgirio mūšio, t. y. visiško kryžiuočių sutriuškinimo, vaizdais.

Nuo seno lietuvių literatūroje buvo susidariusi tradicija vaizduoti kryžiuočius kaip grobikus, kurie, prisidengę krikščionybės platinimu, veržėsi į Lietuvą, norėdami čia vien pasiplėsti turto, užsikariauti žemių. Kryžiuočių veržimasis paprastai buvo vertinamas kaip politinė ir karinė agresija, kurioje daugiausia lėmė ne idėjiniai, o materialiniai, egoistiniai sumetimai. Tokia koncepcija iš esmės pagrįstos ir „Kryžkelės“. Rašytojo sukurta idomių vaizdų, iš kurių prieš skaitytojo akis iškyla kryžiuočių figūros su savo išore, siekimais, psichologija. Kryžiuočių charakteriuose rašytojo stengtasi išreikšti skirtingus didžiausių ano meto Lietuvos priešų bruožus.

Iš visų kryžiuočių daugiausia vietos romane teko Hansui Zvibakui — riteriui, kurio paveikslas įkūnija Ordino agresijai būdingą nuožmumą, žiaurumą ir klastą. Apie šį veikėją A. Vienuolio sufelkta ištisos siužetinės linijos vaizdai: Zvibakas su sėbrais sunaikina Paraisčių kaimą, sudegina gyvus to kaimo žmones, vėliau klastingai užgrobia Užubalių pilaitę, ilgai laiko nelaisvėje tos pilaitės gynėjus, tarp jų riterio Griežės širdies damą Laimą Knystautaitę, ir t. t. Hanso Zvibako ir riterio Dranko dvikova sudaro spalvingą romano epizodą. Dvikovoje kryžiuočio suktumas ir klasta išryškinta ne vien su lietuviais, bet ir su kitais riteriais, kryžiuočių talkininkais. Anglų riteris

Drankas čia paaukštintas, kad geriau būtų matyti moralinis kryžiuočio menkumas.

Oskaro Fukso paveikslu daugiausia atskleidžiamas kryžiuočių naivumas, juokingumas. Todėl šis personažas — beveik visų komišku situacijų dalyvis, ypač tų, kur kryžiuočiai prietaringai bijosi dvasių keršto, kai patenka į begalinių girių glūdumas. „Kryžkelės“ — pirmasis stambesnis kūrinys, kur stipriau pasirodo A. Vienuolio polinkis į komiškas scenas. Rašytojas, kaip žinia, yra palikęs nemažą pluoštą humoreskų, kurios rodo jį bandžius ir humoristo plunksną. Oskaras Fokas yra pirmas rašytojo mėginimas pajvairinti didesnę savo kūrinį komišku veikėju, plačiau naudoti humoristinės situacijas. Komiškumas „Kryžkelėse“ — paprastai viena priemonių kryžiuočiams nuvertinti.

Komtūras Hermanas vaizduojamas lakoniškai, tačiau visai kitokių bruožų personažas. Tai bandymas pažvelgti į kryžiuočių siekimus iš vidaus, atmetant klastingumą ir žiaurumą, kaip svarbiausias užpuolikų ypatybes. Komtūras nuoširdžiai tiki, kad Ordinui rūpi krikščionybės platinimas, jis stengiasi būti teisingas net savo priešams. Tuo jis artimas riteriui Drankui, suklaidintam kryžiuočių žygio talkininkui, beprasmiškai žuvusiam nuo Hanso Zvibako rankos. Tiek komtūro Hermano, tiek riterio Dranko paveikslais A. Vienuolis įnešė įvairesnių psichologinių bruožų į bendrą kryžiuočių agresijos vaizdą.

Atskiri kryžiuočių ir kovotojų prieš agresiją charakteriai iškyla iš žygių panoraminių vaizdų.

Tokių vaizdų „Kryžkelėse“ ne vienas: A. Vienuolis plačiai piešia pasirengimus žygiams, seka žygių eigą ir t. t. Istorinis romanas A. Vienuoliui davė daug progų plėtoti panoraminių vaizdų piešimo įgūdžiams, derinti panoramiškumui su atskiro žmogaus paveikslu. Kryžiuočių puolimai ir kovos su jais vaizduojami kaip platus istorinis reiškinys, kur dalyvauja didelės žmonių masės. Tų masių nuotaikoms, psichologijai sukonkretinti kartkartėmis pasirodo atskiri veikėjai, suteikdami panoraminiam vaizdui individualumo. Tai klasikinio istorinio romano principai, A. Vienuolio pirmą kartą taip plačiai pavartoti lietuvių prozoje.

Kaip A. Vienuoliui pavyko sukurti kunigaikščio Vytauto paveikslą, kuris pagal sumanymą turėjo būti kūrinio centre? Vytautas iš tiesų yra „Kryžkelių“ idėjinis centras, nors šiaip jis nėra dažnai vaizduojamas. Tik retkarčiais A. Vienuolis parodo jį kokioje scenoje, tačiau visada daro taip, kad jis atsidurtų visų dėmesio centre, kad iš jo išplauktų kokio nors tolesnė veiksmo atšaka. Jis piešiamas kaip didelis politikas, kuriam rūpi Lietuvos valstybės savarankiškumas, visi krašto reikalai. Nors vaizduojamas tokiu savo veiklos laikotarpiu, kai buvo priverstas susidėti su kryžiuočiais, Vytautas apibūdinamas kaip toliaregis politikas, kuriam svarbu atgauti ne tik Lietuvos sostą, bet ir galutinai susidoroti su Ordinu. A. Vienuolis Vytauto paveikslui surado įtikinamų bruožų, kurie stiprina gyvo žmogaus išpūdį. Nors ir nepriklausydamas prie ryškiausių rašytojo meninių atradimų, šis paveikslas yra įdomus žmogaus

realistinio portretavimo atvejis. Reikšmingas dalykas yra ir tai, kad A. Vienuolis savo pagrindinio herojaus neidealizuoja, nors ir iškelia jame didelio valstybės veikėjo bruožų. Viename savo interviu dėl „Kryžkelių“ A. Vienuolis yra pareiškęs, jog istorinius veikėjus reikia vaizduoti tokius, kokius juos rodo faktai, įvykiai. Tai svarbus istorinės tikrovės meninio rekonstravimo principas, užkertąs kelią nekritiškam praeities vertinimui. Kunigaikštis Vytautas kai kuriose scenose iškyla ir kaip griežtas, žiaurus valdovas, kuris gali griebtis kraštutinių priemonių prieš tuos, kas nors ir nesąmoningai stoja jam skersai kelio, ardo jo planus. Tai pabrėžta Kernavės apgulimo epizode, tačiau užuominų yra ir kitose romano vietose. Tokie bruožai papildo Vytauto charakteristiką, saugo šį paveikslą nuo vienpusiškumo, tuščios idealizacijos, daro jį tikroviškesnį. Šiuo požiūriu „Kryžkelės“ nešė nemaža blaivumo į feodalinės senovės vertinimą ano meto Lietuvoje. Tada būta apskritai daug nekritiškumo, kai kurie buržuazijos sluoksniai bandė kurti kažką panašaus į feodaliųjų kunigaikščių kultą. Ieškodamas istorinės tiesos tolimoje praeityje, A. Vienuolis savo romanu lietuvių istorinėje beletristikoje paliko vertingų meninių tendencijų.

„Kryžkelės“ įtikinamai atkuria tolimą praeities epochą, vaizduoja svarbius ano meto socialinius konfliktus. Tai platus kryžiuočių agresijos, pasaulėžiūrinių ir politinių Lietuvos kryžkelių vaizdas, nutapytas talentingo menininko. Kaip kruopšti senovės buities rekonstrukcija, romanas turi nema-

žą pažintinę reikšmę, tačiau jis vertingas ir kaip bandymas atspėti tos senovės psichologiją, elgesio motyvus. Gamtos vaizdai „Kryžkelėse“ dar sykių rodo A. Vienuolį mokėjus subtiliai piešti panoraminį peizažą.

„Kryžkelės“ buvo geriausias istorinis romanas ano meto lietuvių prozoje, gavęs ir minėtojo konkurso premiją. Sekant lietuvių istorinio romano raidą, jam visada bus skiriama reikšminga vieta, nors jis ir nestovi pačių ryškiausių A. Vienuolio kūrinų gretoje.

„Puodžiūnkiemis“ (1949—1952). Tai paskutinis stambus A. Vienuolio kūrinys. Po šio romano A. Vienuolis dar parašė pluoštą smulkesnių kūrinių (atsiminimų, legendų), tačiau didesnių sumanymų nespėjo realizuoti, nors ketino rašyti antrąjį „Puodžiūnkiemio“ tomą, rinko medžiagą „Kryžkelių“ tęsiniai. „Puodžiūnkiemyje“ atsispindėjo ilgametis rašytojo patyrimas, sukauptas vaizduojant socialinę Lietuvos tikrovę, piešiant charakterius. Romane panaudota nemaža meninių atradimų, rašytojo padarytų ankstesnėje prozoje, ypač apibūdinant besaikio buožiško gobšumo psichologiją, smerkiant socialinį blogį, komponuojant bendrą tikrovės paveikslą. Tačiau čia yra ir visai naujų momentų, nematytų ankstesniuose kūrinuose. Tai ypač liečia idėjinį tikrovės vertinimą, nepaprastai ryškų smerkimo patosą. Iš tiesų socialinio demaskavimo tendencija „Puodžiūnkiemyje“ labai stipri. Ji ne vienu atveju romane sustiprėja, kai rašytojas panaudoja nemaža tarybinės literatūros tradicijų. Kiek anksčiau

parašytoje „Išduktėrėje“ smerkimas irgi buvo stiprus, tačiau „Puodžiunkiemyje“ jis, be abejo, pasiekė savo viršūnę.

Daugeliu atžvilgių „Puodžiūnkiemis“ siejasi su visa ankstesne A. Vienuolio kūryba. Jame ne tik galima aptikti vaizdų, stilistiškai primenančių čia vieną, čia kitą ankstesnės rašytojo prozos epizodą. Ir problemų požiūriu jis stovi pagrindinėje A. Vienuolio prozos tėkmėje. Tai kūrinys apie Lietuvos buržuazinių laikų kaimą, apie tame kaimė vyravusias socialines tendencijas. Iš rašytojo praeities kūrinių jam artimiausias romanas „Prieš dieną“. Pinigų, turto pasigviešimas, neturtingesniųjų išnaudojimas, skriaudos yra tie reiškiniai, kuriuos A. Vienuolis jau buvo nagrinėjęs pirmajame romane ir kurie po daugelio metų vėl iškilo platesniame „Puodžiūnkiemio“ vaizdų kontekste. Visi tokie reiškiniai rašytojo traktuojami kaip didelis socialinis blogis, smerkiamas jų moralinis menkumas, antihumaniška jų prasmė. Kaip ir pirmajame romane, „Puodžiūunkiemyje“ A. Vienuolis stengiasi duoti kondensuotą tikrovės vaizdą, sutelkti jame labai ryškias, net iki išskirtinumo, socialinių ydų apraiškas, kartais esančias prie pat gyvenimiško įtikimumo ribos. „Puodžiūnkiemis“ dar kartą rodo A. Vienuolį mokėjus vartoti didelio intensyvumo spalvas, kartu nebijant paversti charakterių bekraujėmis socialinėmis ar psichologinėmis schemomis.

„Puodžiūnkiemis“ vaizduoja naujosios dvarininkijos iškilimą Lietuvoje po 1922 m. buržuazinės žemės reformos. Apimdamas apie 20 metų tarpą,

jis baigiasi 1940 m. politiniais įvykiais — revoliucinio judėjimo pakilimu, Raudonosios Armijos atėjimu į Lietuvą. Romane rašytojo siekta atskleisti tipiškus ano meto gyvenimo bruožus, ypač kreipiant dėmesį į socialinę nelygybę, išnaudojimą. Visa tai iškyla brolių Puodžiūnų paveiksluose, pasakojant Puodžiūnų pralobimo ir žlugimo istoriją. Broliai Puodžiūnai nuperka iš nusigyvenusio šlėktos dvaro centrą, pasidalija pusiau ir ilgainiui tampa ne mažesni išnaudotojai, kaip ir buvęs dvaro ponas. Kokiais būdais Puodžiūnai iškyla, kaip jie tampa turtingais ir galingais dvarininkais — visa tai A. Vienuolis nuosekliai aprašo, pasakodamas apie šeimos praeitį, brolių santykius, jų santykius su vaikais, kaimynais. Romane daug veikėjų, tačiau daugiausia dėmesio čia sutelkta į Joną Puodžiūną. Iš šio charakterio išeina svarbiausios kūrinio veiksmo gijos, jo charakteristikai rašytojas suranda vis naujos medžiagos toms pačioms ypatybėms ryškinti. Jonas Puodžiūnas — ne tik žiaurus išnaudotojas, kuris stengiasi iš savo samdinių išspausti paskutines jėgas, bet ir sukčius, apgavikas, kuris begėdiškai naudojasi kaimyno ar šiaip kliento neapdairumu, pasitikėjimu, kad tik pasipelnytų. Jis turi vienintelį tikslą ir troškimą — praturtėti ir galiausiai tapti viso dvaro savininku, taigi prijungti ir brolio Antano dalį prie savosios. Tas siekimas — romano veiksmo ašis, pagrindinis Jono Puodžiūno poelgių motyvas. Jam įgyvendinti visos priemonės Puodžiūnui geros, pateisinos. Sukčiavimas, apgaudinėjimas, kaip moralinės ydos, svarbiausio veikėjo charakteryje išplėtos

iki kriminalinių nusikaltimų lygio. Romane sukurti du ryškūs epizodai, kuriuose Jono Puodžiūno gobšumas ir savanaudiškumas pasirodo įgavę pavidalą nusikaltimų, už kuriuos baustų bet kokie įstatymai. Viename epizode vaizduojama, kaip Jonas suleidžia galvijus į brolio javus, kad padarytų broliui kuo daugiau nuostolio, kad tas greičiau nusialintų ir perleistų savo dvaro dalį. Kito epizodo prasmė baisesnė — Jonas padega savo svirną, kad gaisro išgąsdinta brolienė pagimdytų negyvą kūdikį ir brolis Antanas neturėtų įpėdinio savo turtui palikti. Tai svarbus Jono Puodžiūno charakterio motyvas, ryškinant besaikį egoizmą ir nežmoniškumą. Tai žmogžudystės motyvas. Jis jungia vaizdus ne vien gaisro epizode, bet skaitytojo sąmonėje palaikomas ir vėliau. Pamatęs, kad gaisru nepavyko pasiekti tikslo, Jonas Puodžiūnas atkakliai siūlo vežti Antaniene į ligoninę smarkiai kratančiais ratais, kad gal tuo dar bus galima pakenkti būsimam naujagimiui ar gimdyvei. „Puodžiūnkiemyje“ po daugelio metų pasikartoja motyvų derinys, kurį rašytojas buvo suradęs „Užkeiktųjų vienuolių“ legendoje: ten vienuoliai iš gobšumo nužudo pasiuntinį, čia tokiais pat sumetimais irgi kėsinamasi į žmonių gyvybę. „Puodžiūnkiemis“ ir legenda — skirtingo žanro ir poetikos kūriniai, tačiau motyvų derinio tikslas tas pats — gobšumui smerkti.

Nusikaltimo, žmogžudystės motyvas Jono Puodžiūno paveiksle rodo A. Vienuolį komponavus šį charakterį iš be galo ryškių spalvų, kažkada būdingų romantizmui ar ankstyvajam XIX a.

realizmui (nenuostabu, kad Jono Puodžiūno charakteris kai kuriems kritikams kėlė asociacijų su O. Balzako Gobseku, N. Gogolio Pliuškinu ir pan.). Tai neatsitiktinis paveikslo bruožas; pagal jį A. Vienuolis toliau plėtoja šį charakterį. Turima galvoje tolesnė „Puodžiūnkiesnio“ siužetinė tėkmė. Kai nepavyksta pasiekti savo tikslų, padegus svirną, kai Antanienė pagimdo dukterį, Jonui Puodžiūnui kyla mintis ateityje sutuokti Antano dukterį su savo jaunyliu Antaniuku. Abu brolvaičiai vos iš vystyklų išsiritę, o Jonas Puodžiūnas su žmona jau rimčiausiai planuoja abu apvedinti ir taip sujungti dvaro žemes į vieną, padaryti priklausomas vien jam. Pats brolvaičių apvedinimo sumanymas ne tik keistas, bet ir dvelkia patologija. Toks faktas, imant jį paprastu kasdienišku požiūriu, visai pagrįstai galėtų būti traktuojamas ir kaip nesveikos galvos, kvoštelėjimo požymis. Vadinas, jį galima būtų vertinti ir kaip begalinio gobšumo, savanaudiškumo patologinę išraišką. Tačiau A. Vienuolis traktuoja jį kaip nematytą negirdėtą, tačiau protiškai visai normalų dalyką. Rašytojui tas sumanymas reiškia vien didžiulį gobšumą, tačiau neperžengia normalaus proto ribų.

Kraštutiniais bruožais apibūdinta ir Jono Puodžiūno religinė praktika. Melsdamasis sekmadienio vidurdienį, jis suleidžia gyvulius trypti brolio javų. Kai pabėga Antaniukas su buvusio kumečio dukra Laima, Puodžiūnas, patyręs savo puoselėtų svajonių žlugimą, daužo lazda kryželį, tuo manydamas atsikeršijęs dievui. Tai plačiau nedetalizuoti epizodai, tačiau jie ryškina bendrą

romano poetiką, naudojančią išskirtines kraštutinio intensyvumo spalvas. Tokių spalvų derinių galima aptikti ir daugiau; kai kurie jų atrasti ankstesniuose buitinio plano kūrinuose (plg. maldos ir gobšumo derinį romane „Prieš dieną“, „Išduktėrėje“), tačiau šiaip išskirtinės spalvos A. Vienuolio kūryboje eina nuo pirmųjų legendų. Didžiausio intensyvumo spalvos — rizikingas dalykas realistiniuose buitinio plano kūrinuose. Jas vartojant, nesunku peržengti gyvenimiško įtikinamumo ribą, pereiti į melodramatizmą arba, paprasčiausiai sakant, persūdyti. „Puodžiūnkiemyje“ A. Vienuolis išlieka įtikinamumo ribose. Puodžiūnas, kaip nusikaltėlis, parodytas įtikinamai, maldos ir gobšumo derinys irgi įmanomas, nors kryželio mušimo scena (perteikta bendriausiais bruožais tą sceną mačiusiųjų žodžiais) vargu ar tiksliai pasirinkta Puodžiūno desperacijai apibūdinti. Tik didelis talentas, ilgametis prozininko patyrimas leidžia jam remtis didžiausio intensyvumo spalvų poetika. Tačiau kartais ir tai nepadeda, kai leidžiamasi į per daug rizikingą spalvų tirštinimą. Tokios rizikos rašytojas nepateisino, plėtodamas Jono Puodžiūno sumanymą apvedinti savo sūnų su brolio dukterimi. Kai kurie šios linijos vaizdai, ypač tokie, kur Puodžiūnas nuo mažens pratina savo sūnų prie dukterėčios, vėliau moko būti tai dukterėčiai kavalieriumi, dvelkteli patologija, iškrypimu, turi šleikštoką meninio nesusipratimo prieškoni¹. Gal, traktuojant tokias scenas Puodžiūno

---

¹ Korsakas K. A. Vienuolio romanas „Puodžiūnkiemis“. — V., 1953, p. 144.

psichinio nenormalumo požiūriu, būtų buvę lengviau tokio nesusipratimo išvengti? Dabar, kai autorius visa tai rodo kaip normalios psichikos reiškinius, kai kurie šios siužetinės linijos vaizdai atrodo pertempti.

A. Vienuolio nesėkmės „Puodžiūnkiemyje“ naudojant intensyviausių spalvų poetiką, nėra vien autoriaus neapdairumo rezultatas. Jos atsirado ir bendrai to meto literatūrinei atmosferai veikiant, kai pokario metų literatūrinėje kritikoje ir meninėje praktikoje buvo laikomasi klaidingo požiūrio, jog atskiras personažas turi kuo ryškiau ir plačiau reikšti savo socialinę, klasinę esmę. Jono Puodžiūno paveikslas ir buvo kuriamas kaip tipiško buožiško gobšumo ikūnijimas, tam renkant kuo ryškesnes spalvas. Kritikos reikalavimai iš dalies galėjo kiek tikti prie tos išskirtinumo poetikos, kuri jau anksčiau buvo paties A. Vienuolio kultivuojama. Tačiau kai kur, veikiant tam tikrų reikalavimų atmosferai, neatsilaikyta pagundai vartoti per daug ryškias spalvas veikėjo klasiinei esmei ryškinti.

Kad ir esama abejotinių atvejų, šiaip Jono Puodžiūno paveikslas sudarytas iš sodrios, tikroviškos medžiagos, jame gerai atskleistas besaikis grobuoniškumas, ne vien vaizduojant poelgius, bet ir kalbėseną, mąstymą, net piešiant portretą. Ir išskirtiniai, gyvenimišku požiūriu reti bruožai ne vienu atveju atrodo psichologiškai nuoseklūs, įtikinami, kai jie autoriaus talentingai įkomponuojami į bendrą tikrovės vaizdą.

„Puodžiūnkiemis“— šeimos romanas. Didžiojoje (ir pačioje ryškiojoje) romano dalyje vaizduojami Puodžiūnų šeimos nariai, jų siekimai, tarpusavio santykiai, individuali kiekvieno psichologija, likimas. Didelė charakterių įvairovė sukurta priešiant su Jonu Puodžiūnu susijusius žmones. Nors kūrinys prasideda buvusio dvaro centro pirkimu, romane yra medžiagos apie Puodžiūnų praeitį, jų iškilimą iki dvarininkų, vienu kitu bruoželiu apibrėžti ankstesnieji Puodžiūnai, sunkiu darbu ir sugargažėjusiomis nuo darbo rankomis atkakliai siekę prasimušti iš eilinių valstiečių į pasiturinčius, vėliau tapę negailestingais išnaudotojais. Įdomiai įkomponuotas jaunesnysis Jono brolis Antanas, kitos dvaro pusės savininkas ir svarbiausia kliūtis Jonui užvaldyti visą dvarą. Greta pagrindinio veikėjo su jo begaliniu suktumu Antanas atrodo ramus, santūrus. Palyginus su Jonu, jis „normalus“ dvarininkas, turįs tų pačių praturtėjimo tikslų, išnaudojæs jam dirbančius žmones, tačiau viską daræs be drastiškumo, kuriuo pasižymi vyresnysis brolis. Spalvų išdëstymo požiūriu jis gerai atšviečia Jono šiurkštumą. Intensyvi spalva šalia tos pačios, tačiau kur kas silpnesnës, daro intensyviają dar ryškesnę. Antanas Puodžiūnas nėra detalizuotos psichologijos paveikslas, tačiau jis pakankamai nupieštas, kad atliktų tą vaidmenį, kuris jam skirtas romane. Visa iniciatyva romane priklauso Jonui; Antanas tėra vien vyresniojo brolio machinacijų tikslas. Į Antano dvaro pusę nuolat nukreiptos Jono akys, svarbiausi jo sumanymai irgi liečia Antaną. Santykiai su Antanu yra

pagrindinė sritis, kur Jonas parodo savo beato-dairišką gobšumą, vos netapdamas žmogžudžiu, nekaltant apie šiaip kriminalinius nusikaltimus. Brolių santykiuose A. Vienuoliui rūpi moralinė pusė, t. y. rūpi rodyti, kad broliai svetimi vienas kitam, kad tarp jų nėra likę nieko broliška.

Tokių santykių psichologiją A. Vienuolis pirmą kartą plačiau bandė rodyti romane „Prieš dieną“, piešdamas brolius Gerulavičius. „Puodžiūnkiemyje“ tokie santykiai ypač detalai vaizduojami, rašytojas nuo pirmojo savo romano laikų pasirodė sukaupęs daug naujos medžiagos panašiems santykiams apibūdinti. Jų analizė, paremta prielaida, kad brolystę sudaro ne vien kraujo ryšys, bet ir meilė, sutarimas, tarpusavio pagalba ir šiaip taurūs jausmai, yra vienas būdingų A. Vienuolio kūrybos bruožų. Liesdamas brolių santykius, A. Vienuolis nenukrypsta į moralizavimą, problemų kėlimo pobūdis rodo stiprius rašytojo ryšius su XIX a. pabaigos — XX a. pradžios realizmu.

Jonienė, Antanienė — brolių žmonos — nepriklauso prie ryškiausių „Puodžiūnkiemio“ paveikslų, tačiau įtikinamai atskleidžia A. Vienuolio meną didelėje portretų galerijoje sudaryti išraiškingą charakterių įvairovę, rasti individualių bruožų kiekvienam veikėjui. Abi turi skirtingų ypatybių, daug ką kitaip supranta ir vertina. Žmonos piešiamos lygiaverčiai su savo vyrų paveikslais, juos papildo. Tokio paralelizmo kontūrus A. Vienuolis atrado seniai — kurdamas pirmąjį romaną. Juos po daugelio metų gerokai praplėtė „Išdukterėje“. Dar su didesniais užmojais rašytojas prie tokio

paralelizmo grįžo „Puodžiūnkiemyje“. Žmona ir vyras šeimyniškai tariasi, žmona pradžioje bailsi ar bent nesutinka su vyro planais, bet paskui, įsitikinusi jų nauda, pritaria jiems — A. Vienuolio pamėgta situacija, įgavusi „Puodžiūnkiemyje“, galima sakyti, klasikinę išraišką. Dialogas tokiais atvejais yra pagrindinė priemonė atskleisti tiek abiejų sutuoktinių požiūrio bendrumui, tiek ir individualioms reakcijos savybėms. „Puodžiūnkiemyje“ tokių dialogų daugiausia tarp Jono ir žmonos; Antanų šeimos gyvenimo romane mažiau matyti. Jonienei suteikta išskirtinių savybių, kaip ir jos vyrui. Iš jų bene labiausiai krinta į akis tai, kad gobšumas joje irgi pinasi su religine praktika. Tai individualus atspalvis tų savybių, kurios stambiu planu rodomos Jono charakteryje. Jonienės paveikslu romane išpūdingai pabrėžiamas vidinis Puodžiūnų žlugimas, gobšumo beprasmybė. Turimas galvoje ryškus romano epizodas, kur Jonienė vaizduojama sunkiai serganti — jai liguistai vaidenasi ankstesnis gyvenimas, kai vaikai dar buvo maži, kai jie su vyru kūrė planus dvarui užvaldyti. Dabar dvaras jau priklauso jiems, tačiau vienintelė jų viltis Antaniukas pabėgo iš namų su kumečio dukra, sūnus Povilas mirė, duktė Aldona irgi nepasiekiamą. Aplink visur nyku, betikslis atrodo visas ankstesnis gyvenimas, siekiai. Epizode gerai perteikta gūdumo, beprasmybės nuotaika, kurią junta Jonienė senatvėje, prieš mirtį, pasilikusi viena, niekam nereikalinga. Išpūdingai A. Vienuolis čia kuria kontrastą — gretina išorinius veikėjo laimėjimus su visiška vidine tuštuma.

Antaniukas priklauso prie šviesesnių romano paveikslų. Nors tai Jono Puodžiūno sūnus, tačiau jam atgrasus besaikis gobšumas, sukčiavimas, kuriuo pasižymi tėvas. Jis pabėga iš dvaro ne dėl kokio moralinio nusistatymo, o norėdamas vesti savo mylimą Laimą. Tai grynai dėl jausmo kilęs konfliktas su Puodžiūno dvaru, ir jis rašytojui pavykęs. Epizodai, kuriuose vaizduojami Antaniuko susitikimai su Laima, yra iš tų spalvingų romano vaizdų, kur A. Vienuolis atrodo labai natūralus ir poetiškas, kur jam sklandžiai sekasi jungti žmogų su gamta, apgaubti juos bendra intymia nuotaika. Vasaros nakties vaizdai, sekmadienio popietės paėžerėje peizažas gali būti skiriami prie klasikinių A. Vienuolio prozos puslapių.

Unikalūs „Puodžiūnkiemyje“ yra Antosės ir Agnieškos — Puodžiūnų tarnaičių — paveikslai. Tai ne pagrindiniai veikėjai, tačiau romane šios dvi mėgstančios pasmalsauti ir liežuviais pamalti bobelės gana dažnai pasirodo, kad skaitytojas būtų painformuotas apie daugelį jam dar nežinomų dalykų, liečiančių Puodžiūnų pinkles. Būdamos labai ištikimos savo ponams, bet kartu trokšdamos žinoti kiekvieną jų žingsnį, jos keičiasi pačiomis naujaušiomis ir slapčiausiomis žiniomis apie Puodžiūnų ketinimus, čia pat prisiekinėdamos viena kitai, niekam daugiau to nesakysiančios. Tai koloritinga veikėjų pora, gerai įkomponuota į romaną pagyvinanti jo vaizdus humoristiniais atspalviais. Ilgi Agnieškos ir Antosės dialogai, paslapčiomis komentuojantys vieną ar kitą Puodžiūnų žingsnį, turi nemažą pramoginio elemento.

Tokie yra ryškiausi „Puodžiūnkiemio“ veikėjai, pasirodę jau pirmajame romano variante ir daugmaž pilnu savo pavidalu perėję į galutinę jo redakciją. Kaip sakytą, „Puodžiūnkiemis“ pirmą kartą buvo išspausdintas 1949 m. „Pergalės“ žurnale. Po kritikos, išklaustytos per svarstymus, taip pat pareikštos spaudoje recenzijomis, A. Vienuolis sėdo taisyti romano. Pirmojoje, žurnalinėje, redakcijoje Puodžiūno vaikų (Povilo ir Aldonos) pavertimas revoliucionieriais iš tiesų atrodė kiek skubotas, kategoriškas, nelabai motyvuotas sprendimas. Šią siužetinę liniją reikėjo taisyti, kad ji prilygtų bendram kūrinio lygiui. Buvo ir kitų meninių nelygumų. Tačiau kaip atspindėti revoliucines jėgas, stojusias prieš santvarką, kuriai Puodžiūnkiemio šeimnininkai turėjo atstovauti kaip tipiškai veikėjai? Literatūrinė kritika reikalavo plėsti revoliucinio pasipriešinimo temą, kad ji ne vien idėjiškai atsvertų niūrų Puodžiūnų pasaulį, bet ir parodytų konkrečius kovotojus su socialiniu blogiu, įkūnijuamu Puodžiūnų. Taigi A. Vienuoliui iškilo sudėtinga romano pertvarkymo, papildymo problema. Antroji romano redakcija, išėjusi atskira knyga 1952 m., buvo daug platesnė už pirmąją. (Naujų dalykų yra ir paskutiniajame, 1954 m., leidime.) Didžiausią papildymų dalį sudaro revoliucinės kovos vaizdai, taip pat su ja siejami darbininkų buitės aprašymai, A. Vienuolis įdėjo rinkimų į seimą epizodą, naujai perrašė ir išplėtė laidotuvių demonstracijos Kaune, susidūrimo su policija epizodus, įvedė naujų personažų ir kt. Žodžiu, iš romano apie kaimą „Puodžiūnkiemis“ virto ir romanu apie miestą. Iš kūrinio apie

buožijos gobšumą jis pasidarė ir kūrinium apie revoliucinį ano meto judėjimą. Iš šeimos romano „Puodžiūnkiemis“ virto socialiniu-istoriniu romanu. Šitaip romanas įgavo didesnio politinio svorio, prasiplėtė jo istorinis apibendrinimo akiratis, tačiau ne visi pakeitimai ir papildymai padarė A. Vienuolio kūrinį stipresnį, įtikimesnį, suteikė jam raiškesnių spalvų. Ne visos naujovės čia padėjo ryškinti pagrindinę kūrinio temą, ne viena jų tik iliustravo socialinius, istorinius procesus. Kas dar naujo pasirodė 1952 ir 1954 metų „Puodžiūnkiemio“ redakcijose?

Visiškai naujų personažų čia atsirado nedaug, ir jie neužėmė svarbesnės vietos romano siužetinėse linijose. Tai kapitalistas Lebedys, pažangus darbininkas Poderis, jo duktė Agutė ir kt. Plėsdamas romaną, A. Vienuolis rėmėsi tuo, kas čia jau buvo, kas vaidino čia kokį nors vaidmenį, bent buvo vardu pavarde paminėtas. Taip susiformavo du svarbūs naujosios „Puodžiūnkiemio“ redakcijos veikėjai — Mykolas Jonaitis ir Arvydas Gailiūnas, abu atstovaujantys proletariatui.

Mykolas Jonaitis — kaimo proletariato atstovas, jis daugiausia ir veikia kaime kaip komunistų partijos narys. Jau pirmajame romano variante jis po streiko atleidžiamas iš Puodžiūnų dvaro ir su senute motina apsigyvena varganoje trobelėje. Plečiant romaną, Mykolas Jonaitis pereina per keletą darbo vietų, visur agituodamas darbininkus priešintis išnaudojimui. Už pagrindinę veiklą jis patenka ilgiems metams į kalėjimą, tačiau, grįžęs iš jo, vėl imasi pagrindžio veiklos, stengdamasis ugdyti revoliucinį valstiečių sąmoningumą. Jis yra

tarp tų, kurie organizuoja pirmąjį revoliucinį mitingą Puodžiūnų dvare, kai krašte nuverčiama buržuazinė valdžia (tai baigiamasis naujosios „Puodžiūnkiemio“ redakcijos epizodas).

Arvydas Gailiūnas atstovauja kitai proletariato daliai — miesto darbininkijai, revoliuciniam jos sparnui. Tai irgi komunistų partijos veikėjas, išėjęs iš kaimo, iš Puodžiūnų kumečių ir tapęs kovotoju prieš išnaudojimą. Ir pirmajame, ir paskutiniajame romano variante jis su Puodžiūno vaikais Povilu ir Aldona kartu mokosi mokykloje, kad pagal Puodžiūno planus taptų dvaro buhalteriu. Tačiau, Povilui susikirtus su kapelionu, jaunuolis pašalinamas iš gimnazijos ir pradeda savarankišką gyvenimą. Visuose romano variantuose jis — partinis pagrindžio veikėjas, tačiau pirmajame jis išvyksta į Ispaniją padėti respublikonams pilietiniame kare ir į Puodžiūnų dvarą atjoja kaip Raudonosios Armijos dalinio vadas (tuo epizodu baigiasi žurnalinė redakcija). Naujojoje romano redakcijoje jis aktyvus Kauno pagrindininkas, palaikantis ryšius su kaimu, tačiau dirbąs revoliucinį darbą daugiausia gamyklose. Jo idėjiniam formavimuisi motyvuoti romane įvesta darbininko Poderio šeima, plačiai piešiamas paties Poderio paveikslas, be to, Arvydas supažindinamas ir apvesdinamas su to darbininko dukteria Agute. Jis yra vienas organizatorių didelės darbininkų demonstracijos, kuria virto darbininko laidotuvės Kaune.

Taigi su naujai traktuojamais Arvydo Gailiūno ir Mykolo Jonaičio paveikslais į „Puodžiūnkiemį“ įplaukia daug naujos socialinės medžiagos, skirtos atsverti Puodžiūnų pasauliui. Atitinkamai kinta ir

kai kurių Puodžiūnų paveikslai. Povilas ir Aldona paverčiami liberaliniais inteligentais, kurie kiek paturkštavę pagaliau pripažįsta tėvą esant bent iš dalies teisų. Nors Povilo liga ir mirtis panašiai vaizduojama visuose variantuose, žurnaliniame tekste Povilo laidotuvės buvo paverstos pažangios darbininkijos demonstracija, susidūrimu su policija, per kurį pačiam Puodžiūnui, atvykusiam į laidotuves, teko patirti policininko lazdos smūgių. Po redagavimo Povilo laidotuvės — nežymus epizodas; Aldona jame vaizduojama ištekanti už vieno užsieniečio ir išvykstanti iš Lietuvos. Puodžiūno sūnus Kazys tvirčiau susiejamas su buržuazinės valdžios aparatu, ilgainiui taip pat sutaikomas su tėvu.

Šis tas pakeista ir pačių tėvų Puodžiūnų paveiksluose. Iš Jono Puodžiūno pašalintos paskutinės tėviško jautrumo apraiškos: jis nebevaizduojamas susijaudinęs, kai mato merdintį sūnų Povilą. Pirmajame romano variante kur ne kur dar minimos nuo darbo sugargažėjusios Jono ir jo žmonos rankos, o naujosiose redakcijose Puodžiūnai rodomi vien kaip negailestingi išnaudotojai. Antanas Puodžiūnas įrašydintas (paskutinėje redakcijoje) į tautininkų partiją, Jonas — į krikščionių demokratų; abu parodyti artimiau bendradarbiaują su buržuazine valdžia. Panašių redakcinių pakeitimų yra ir daugiau, jie pabrėžia klasinį šių personažų pobūdį, stiprina šių išnaudotojų nuožmumo išpūdį.

Naujasis „Puodžiūnkiemio“ variantas (1952) buvo literatūros kritikos palankiai sutiktas ir įvertintas kaip didelis lietuvių tarybinės literatūros laimėjimas. Iš tiesų romanas išpūdingai atrodė dar negausioje lietuvių tarybinėje pokario metų

prozoje. Ir naujos siužetinės linijos, nauji personažai, daugelis pataisų buvo apskritai pripažinta kaip vertinga medžiaga, praturtinusi romaną, pagilinusi jo turinį. Tačiau vėliau, atidžiau išsižiūrint į romaną, ne vien džiaugiantis jo bendru išpūdžiu, pradėta kalbėti, jog atskiros „Puodžiūnkiemio“ temos nėra vienodai meniškai vertingos. Suabejota dėl meninės prasmės ir reikalingumo tų pataisymų, papildymų, kurie labai išplėtė antrąją romano redakciją. Glausčiausiai tokias kritikos abejones 1954 m. per romano aptarimą išreiškė žymus rusų rašytojas K. Fedinas. Vertindamas „Puodžiūnkiemį“, kaip reikšmingą kūrinį, jis atkreipė dėmesį į romano dalių nelygiavertiškumą: „Vienuolis norėjo aprėpti viską, įpynė į valstietišką romaną miesto temą, ir dėl to jo laivas pakrypo. Uostuose yra tokia pareigybė — stividoras. Stividoro uždavinys — teisingai paskirstyti krovinį laive. Laivas gali būti idealiai pastatytas, bet jeigu jį negerai pakraus — būtinai pakryps. Vienuolio brėžinys geras, bet jo laivas plaukia pasviręs. Gausios, svarios, įtikinamai pateiktos valstietiško gyvenimo medžiagos neatsveria universiteto ir miesto temas, kurios per menkai apdorotos. (...) Vienuolis padarė klaidą, romano skyrius užpildydamas nelygiaverčiu turiniu: valstietiškoji, kaimo tema — turtinga, miesto motyvai — skurdūs. Tačiau išoriškai romano architektonika darni ir tuo jis žavi.“¹

Taigi didelė dalis „Puodžiūnkiemio“ taisymu vyko ne ta kryptimi, kuria galėjo vykti. Romano

¹ Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje. — V., 1980, p. 169—170.

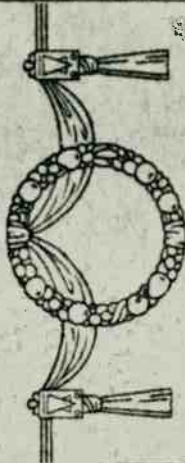

"Ausrines" Ispaidimas JW 3

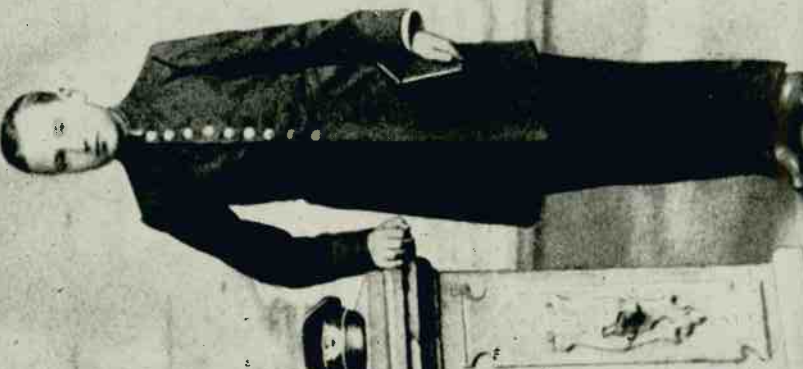
A. VIENUOLIS

PASKENDUOLĖ

Kaina 15 kap.

Vilnius 1913
Martyno Kuktos spaustuėje

plétimas nepakėlė jo estetinės vertės. Proletariato gyvenimo ir kovos vaizdai tik pastorino romaną, tačiau meninio svorio ne pridėjo; buožiškam gėšumui ir išnaudojimui smerkti, tie vaizdai, daugeliu atvejų konspektyvūs, schematiški, mažai ką tedavė, nes ir be jų smerkimo patosas čia buvo pakankamai raiškus.

Nors darbininkijos buities ir proletariato kovos vaizdų negalima laikyti vykusiu A. Vienuolio bandymu plėsti savo kūrybos temų akiratį, „Puodžiūnkiemis“ vien tuo, kas čia išraiškinga, stipru ir tikra, yra įžymus kūrinys, praturtinęs lietuvių tarybinę literatūrą. Daugelyje jo vaizdų galima justti tą pačią didelio talento jėgą, kuri spinduliuoja iš geriausių rašytojo kūrinių. Rašytojas pavartojo didelį diapazoną priemonių, realizmo at-rastų jau seniai, lietuvių literatūroje kultivuotų dar pirmųjų mūsų prozininkų. Puodžiūnams apibūdinti čia aktualizuotas net toks ankstyvųjų realistų mėgstamas, tačiau ilgainiui primirštas ir paties A. Vienuolio retai kada vartotas aprašymo būdas, kaip išorinis portretas (plg. Jono ir Antano Puodžiūnų išorės aprašymus). Visi veikėjai siejami su aplinka, konkrečiomis veiksmo aplinkybėmis; vienokios ar kitokios buities detalės dalyvauja atskiroje scenoje, žmonių pokalbyje kaip reikšmingi vaizdo komponentai. Daug kur tai matyti, tačiau bene akivaizdžiausiai — Jono Puodžiūno lankymosi pas naujakurį Papievi, derybų dėl ūkelio pardavimo epizode. Dauguma geriausių scenų, kuriomis apibūdinami veikėjai, paprastai turi kokį ūkio darbą, namų apyvokos aprašymo metmenis, kuriais pradedant apibrėžiama toji scena,

toliau ji plėtojama per kokias kitas darbų detales ir užbaigiama vėl nedideliu buities bruoželiu. Būna ir taip, kad detalė išstumiami į priekį, apie ją koncentruojant veiksmo ar veikėjo aprašymą (pavyzdžiui, Antaniukas, slėpdamas nuo tėvų savo sumanymus, volioja pirštu ant stalo duonos trupinį ir kt.).

Nuo ankstyvosios savo kūrybos laikų A. Vienuolis tobulino veikėjų apibūdinimo meną, naudodamas išorės, kasdieninės buities detales, scenas. Reikia pasakyti, kad buities problemų A. Vienuolio kūryboje tolydžio daugėjo, todėl ir tas menas turtėjo, plėtėsi. „Puodžiūnkiemyje“ atsispindi įvairialypė rašytojo patirtis, kaip vaizduoti buitį, kaip remtis jos elementais. Išorinė buities pusė čia daug kur puikiai įtraukta į bendrą tikrovės paveikslą. Panašiai ir su gamta. Ji romane, kaip ir daugelyje klasikinio realizmo kūrinių, paprastai iškyla savo tapybiniais išoriniais kontūrais, teikiančiais scenai nepakartojamo žavesio. Perskaičius „Puodžiūnkiemį“, į atmintį įsirėžia ne vien aplinkos, žmonių portretų detalės, gamtos vaizdai, bet ir ištisi jo epizodai. Puodžiūnas dera Papievio ūki, jis suleidžia galvijus į brolio vasarą, Puodžiūnas kalbasi su Gailiūnu, kviesdamas jį kumečiu ir daugelis kitų epizodų yra tokio meninio lygio, jog atskleidžia geriausias A. Vienuolio epinio braižo ypatybes. Psichologinis veikėjų savitumas, jų individuali reakcija į tuos pačius dalykus čia neretai matyti ir iš nežymių detalių, dialogo posūkių. Įtaigus yra gaisro epizodas. Jei iš viso reikėtų nurodyti romano puslapius, kurie atskleistų ne vien bendrą A. Vienuolio talento

lygi, bet ir tai, ką rašytojas galėjo sukurti didelio įkvėpimo valandą, iš tokių pirmiausiai reikėtų pažymėti gaisro scenas. Čia parodyta tiek išradingumo, pastabumo ir lankstumo, jog jie neabejotinai gali būti laikomi chrestomatiniiais mūsų prozos puslapiais. Antanienės ir Jono Puodžiūno sapnuose nepakartojamai supinti aplinkos ir sapno elementai. Šie sapno vaizdai dar kartą rodo A. Vienuolį mokėjus (nuo pat apybraižos „Kalėjime“ laikų) išradingai ir sklandžiai perteikti aplinką fantastiniu sapno piešiniu ir pasiekti didelio meninio išraiškingumo. Antanienės sapnas šiuo atžvilgiu klasiškas A. Vienuolio kūrybos pavyzdys: įsigaunanti gaisro ugnis, savo tvyščiojančiais liežuviais kuria keistai vingrius vaizdus sapne, pradedančiame visą epizodą.

Išraiškinga „Puodžiūnkiemio“ kalba. Joje atsispindi dideli lietuvių kalbos turtai, rašytojo mokėjimas tiksliai juos vartoti apibūdinti žmonėms, daiktams, reiškiniams.

DRAMOS

Dramomis A. Vienuolis pradėjo domėtis maždaug apie XX a. ketvirtojo dešimtmečio vidurį, po nesėkmių su „Viešnia iš šiaurės“, „Ministeriu“. Kaip žinoma, šie romanai rašytojui nepavyko ir beveik visų recenzentų buvo supeikti. Posūkis į dramą gali būti aiškinamas ir kaip rašytojo bandymai ieškoti naujų kūrybos formų, įveikti kūrybinę krizę, išgyventą ketvirtajame dešimtmetyje. Pirmasis draminis A. Vienuolio kūrinys buvo išspausdintas 1937 m. Tai istorinė

kronika „1831 metai“. Po jos rašytojas dirbo prie romano „Prieš dieną“ medžiagos, norėdamas ją pateikti scenai. Iš tų pastangų pradžioje atsirado pjesė, pavadinta „Dauboje“ ir pastatyta tarybiniais metais Kauno dramos teatre. Vėliau ji buvo perdirbta ir pateikta pavadinimu „Prieblandoje“. Tai geriausias A. Vienuolio dramos veikalas.

Visi rašytojo dramos kūriniai nemažai taisyti, kol įgijo pavidalą, kurį randame A. Vienuolio „Raštų“ septyntomyje (1953—1955). Nemažą kūrybinę istoriją turi ir trečiasis draminis A. Vienuolio kūrinys „Tvirtovė“, pastatytas 1946 m. Kaune, rašytojo biografijoje figūruojantis ir pavadinimu „Garbės stalas“. Rašytojo archyve rankraščiu guli dramos bandymas, pavadintas „Senimas ir jaunimas“, keliantis vyresniosios ir jaunesniosios kartos santykių problemas.

Dramos kūriniais A. Vienuolis nepasiekė tokių meninių rezultatų, kaip rašydamas apsakymus, romanus. Tik pjesė „Prieblandoje“ priartėja prie geriausių rašytojo kūrinių, atsistodama lietuvių dramaturgijoje tarp būdingesniųjų to žanro pavyzdžių. Tačiau ir kiti spausdinti A. Vienuolio dramos veikalai vienaip ar kitaip įdomūs, jeigu ne visos mūsų dramaturgijos mastu, tai bent tam tikrų rašytojo kūrybos tendencijų požiūriu.

„1831 metai“ (1937). Tai A. Vienuolio domėjimosi gimtojo krašto istorija rezultatas, tęsiantis istorinės tematikos liniją, pradėtą „Kryžkelių“ romanu. Tik istoriniai įvykiai čia ne tokie tolimi, kaip romane, jie tik šimtmečio senumo, tačiau ne mažiau Lietuvos istorijoje svarbūs, kaip ir anie, susiję su kryžiuočių agresijos laikais. Kaip

ir „Kryžkeles“ kuriant, dramai medžiagą teikė lietuvių liaudies kova už politinę laisvę. 1831 m. sukilimas dramoje pavaizduotas kaip vienas tokių kovų epizodas. Dramos centre — kovotojai už baudžiauninkų lietuvių socialinę ir politinę laisvę: Emilija Pliateraitė ir Antanas Stauskas. Didikų duktė Pliateraitė ir baudžiauninkų sūnus, Vilniaus universiteto studentas Stauskas myli vienas kitą, tačiau tai meilė, pagrįsta idėjų bendrumu — abu svajoja matyti gimtąjį kraštą ne tik išvaduoatą iš carizmo priespaudos, bet ir jos gyventojus laisvus, lygiateisius krašto piliečius. Abu įsijungia į sukilimą, tikėdamiesi pasiekti dviejų tikslų — nusprendę kovoti dviem frontais, turėdami vilčių ne tik sutriuškinti carizmo jėgas, bet ir iliuzijų įtikinti feodalinę dvarininkiją paleisti baudžiauninkus iš baudžiovos. Pastangos siekti šių tikslų, iliuzijų žlugimas ir sudaro pirmosios A. Vienuolio dramos turinį.

„1831 metai“ — socialinė, politinė drama, paremta sukilimo, kaip visuomeninio sąjūdžio, analize. Svarbiausi jos herojai atstovauja tokiems siekiams, kuriuos A. Vienuolis nuo pat savo pirmųjų kūrinių laikė didžiausiomis etinėmis vertybėmis — artumas liaudžiai, pastangos lengvinti paprastų žmonių gyvenimą, bendras visuomeninis aktyvumas. Dramoje šie herojai pastatyti ne tik prieš carizmo atstovus, bet ir prieš reakcingos dvarininkijos veikėjus. Tai išreikšta vaizduojama meilės „trikampyje“, kurį sudaro Stauskas, Pliateraitė, ponas Otonas. Pastarasis — ponas Otonas — įkūnija tai, kas priešinga pagrindiniams veikėjams — neapykantą baudžiauninkams,

egoizmą, net išdavikiškumą, gelbstint savo interesus. Vienoje scenoje jis vaizduojamas kaip išdavikas — atskleidžia caro generolams sukilėlių planus. Ponas Otonas siekia Pliateraitės rankos, jos palankumo, nekenčia Stausko ne tik kaip savo varžovo, bet ir kaip buvusio baudžiauninko. Stausko ir Otono susidūrimuose akcentuojama dvarininko neapykanta baudžiauninkams. Tiek šio, tiek kitų dvarininkų paveikslais rašytojas pabrėžia, jog klasinis dvarininkijos egoizmas, nenoras išleisti baudžiauninkų iš savo rankų buvo svarbiausia socialinė priežastis, dėl ko sukilimas pralaimėjo. Pagrindiniai herojai palengva netenka savo iliuzijų — įtikinti dvarininkus elgtis su baudžiauninkais kaip su lygiateisiais piliečiais. Iš čia jų tragedija. Rašytojas dramoje atspindi sukilėlių vadų prieštaravimus, Lietuvos—Lenkijos unijos šalininkų nepagrįstas pretenzijas, tačiau klasinis egoizmas daugiausia iškyla kaip visos sukilimo tragedijos motyvas.

„1831 metai“ sudaryti kaip istorinių įvykių kronika (1937 metų leidime kūrinys taip ir pavadintas — „istorinė kronika“). Autorius vaizduoja legendinę sukilimo dalyvę Pliateraitę ten, kur ji per sukilimą buvo ar galėjo būti — Zarasuose, Veliuonoje, Kapčiamiestyje... Vienas paveikslų vaizduoja Vilniaus generalgubernatoriaus karo tarybos posėdį, kur visai nėra svarbiausių veikėjų, tik ponas Otonas epizodiškai pasirodo, kad išduotų sukilėlių planus. Paveikslas teikia nemažą žinių apie sukilimo eigą, tačiau mažai teduoda charakteriams plėtoti. Kūrinys pradedamas Pliateraitės įsijungimu į sukilimą, baigiamas sukilė-

lių pagrindinių jėgų perėjimu per Vokietijos sieną. Taigi „1831 metai“ duoda istorinį sukilimo karkasą, politinių, socialinių priešasčių analizę, tačiau tikslioje įvykių kronikoje autoriui nepavyko plačiau parodyti charakterių, išryškinti sukilimo eigos ir jo pralaimėjimo kaip individualios veikėjų dramos. Veikėjai labiau yra kokios idėjos ar visuomeninės pozicijos atstovai negu žmonės su savo nepakartojamu vidaus pasauliu, individualiais psichologiniais motyvais. Psichologizmo, tokio būdingo A. Vienuolio prozai, pirmajame rašytojo dramos bandyme beveik visai nematyti, daug kur jį nustelbęs pažiūrų referavimas.

„Prieblandoje“ (1944—1955). Geriausias A. Vienuolio dramos kūrinys išaugo iš romano „Prieš dieną“ medžiagos, perėjusios nemažų keitimų tarpsnį. Jam paimtas Gerulavičių kivirčo su Stašeniais epizodas, vaizduojantis dar caro laikus, pabrėžiantis kaimo turtuolio galią, beturčio bejėgiškumą, tam beturčiui padarytą skriaudą. Gerulavičiai virto Gaškomis, Stašeniai — Nakučiais, tačiau Ievutė, Edvardas, viso epizodo romane kaltininkas, liko tais pačiais vardais ir dramoje. Atskiri dialogai ištiesai persikėlė iš romano į dramą: Stašenio pirmasis pokalbis su Gerulavičiais pakartotas pjesėje Nakučio ir Gaškų dialogu dėl būsimųjų krikštynų. Įvesta naujų veikėjų — turtingųjų Gaškų liudininkai Virvalas ir Samodukas, liudijantys taip, kaip naudinga tiems, kas moka jiems pinigus, girdo degtine. Davatka Apolonija, piršlys — irgi nauji personažai, gerai panaudoti komiškos scenoms kurti. Dramoje veikia kaimo

klebonas, bandas išspręsti Gaškų ir Nakučių bylą; romane jo irgi nėra, bylą ten sprendžia carinistai taikos teisėjai. Nauju veikėju galima laikyti Antaną, Gaškų sūnų,ėjusį į kunigus, bet metusį kunigų seminariją Gaškoms ypač nepalankiu momentu. Kai kuriais duomenimis jis primena Alfonso Gerulavičių, bandžiusį stoti į kunigų seminariją, tėvo išvarytą iš namų, vėliau tapusį didžiausiu kyšininku. Dramoje Antanas — teigiamas veikėjas, statomas prieš Gaškų pasaulio egoizmą.

Daugeliui romano veikėjų dramoje pridėta naujų bruožų. Edvardas dramos pradžioje toks pat kaip romane — bukas bernas, kuriam mažai kas rūpi, nebent pinigai. Jis lengvai atsisako savo suvedžiotos Ievutės. Tačiau vėliau dramoje jis ima suprasti savo kaltę, blaškosi, kenčia ir galų gale grįžta pas suvedžiotąją. Smarkiai pakeistas Stašenių šeimos traktavimas. Romane šie kaimo varguoliai padaryti daugiau aukomis, kurių tegalima tik gailėtis, o „Prieblandoje“ juose ryškinamas paprastas žmogiškas orumas, teisumas, savigarba, tuo natūraliai stiprinant savanaudžių Gaškų ir teisybės ieškančių Nakučių susidūrimą.

Visi medžiagos pakeitimai „Prieblandoje“ daro, stengiantis pabrėžti dramatinį konfliktą, siekiant sceniškumo. Kur romane vien pasyviai verkiama ir sielvartaujama, ten dramoje keliamas savas požiūris, skirtinga pozicija, ne vien ašaros. Kur romane ištiesai paraleliškai gretinami veikėjai (tėvai Gerulavičiai — Edvardas), dramoje jie neretai išskiriami, net statomi vieni prieš kitus. Apskritai drama „Prieblandoje“ teikia įdomios medžiagos, kaip epinis kūrinys gali būti sėkmin-

gai pertvarkomas į sceninį. Tačiau tam pertvarkymui būdinga, kad atsirado visiškai naujas kūrinys, ne senos medžiagos inscenizacija. Iš tiesų „Prieblandoje“ — savarankiškas A. Vienuolio kūrybos vienetas, nors ir turįs bendrumą su ankstesne proza.

Tai buitinė drama, savo problemomis artima daugeliui A. Vienuolio kūrinių. Vedybos turтинiais sumetimais, kaimynų nesantaika, bylinėjimasis, skriaudos pjesėje vėl vaizduojamos, kaip ir ne viename mūsų klasikinio realizmo kūrinyje, pradedant Žemaite. Rašytojui čia rūpi kurti bendrą gobšumo, turtinių interesų atmosferą buržuaziniame kaime, atskleisti jos moralinį atgrasumą, vaizduoti ją kaip veikėjų buvimą prieblandoje, ne šviesoje. Daugiausia toji atmosfera atskleidžiama Gaškų charakteriais: Gaškos neleidžia Edvardui vesti Ievutės todėl, kad toji bekraitė; tėvas išvaro sūnų iš namų, kai tas išstoja iš seminarijos, nes nesitiki jo pamatyti turtingo, tuo pasmerkdamas ne vieną pjesės veikėją išgyventi nemaža sielvartų. Tačiau pjesės patosas — ne vien apibūdinti tokią atmosferą, atskleisti jos visuotinumą (romane „Prieš dieną“ tai pagrindinis uždavinys), kiek rodyti vadavimąsi iš jos. Iš tiesų daugumas veikėjų pjesėje pereina nemažą išbandymų periodą, kad įsitikintų, jog šitaip negalima gyventi, kad reikia laikytis kitokių gyvenimo normų negu gobšuliai senieji Gaškos. Sūnus Antanas pjesėje iš karto pasirodo kaip visai kitų pažiūrų žmogus. Jis pasitraukia iš seminarijos, nes nenori veidmainiauti, ir, tėvo išvarytas iš namų dėl savo sąžiningumo, darbu pelnosi duoną.

Jis priglaudžia nelaimingą Ievutę, rūpinasi ja ir jos kūdikiu. Galiausiai savo pavyzdžiu jis ištraukia iš prieblandos pasaulio ir brolių Edvardą. Antano paveikslu A. Vienuolio bandyta apibendrinti sąžiningo, pažangaus kaimo inteligento bruožus, pastatyti juos prieš gobšumą, susvetimėjimą. Neturtingųjų Nakučių paveikslais šviesesnių kaimo perspektyvų linija dar toliau plečiama. Nakutis — neturtingas kaimo žmogus, tačiau doras, sąžiningas, be to, kiek apsišvietęs. Jam irgi visiškai svetimas gobšumas. Jis nori apvedinti Edvardą su Ievute ne todėl, kad viliasi susigiminiuoti su turtuoliais, gauti savo dukteriai turtingą jaunikį, bet kad Ievutės ir Edvardo vedybas laiko pačia žmoniškiausia išeitimi iš keblios padėties. Nakučio teigiamiems bruožams ryškinti svarbi scena klebonijoje, kur bandoma spręsti ginčą, sutaikinti kaimynus. Nakutis reikalauja kleboną spręsti ginčą bešališkai, atsižvelgiant į situaciją, o ne į turta. Kai Nakutis pamato kleboną laikant turtingojo Gaškos pusę, jis nepraranda orumo ir nebijo klebonui pasakyti, kad tikėjęsis teisingesnės ištarinės. Nakučio elgesys — teisingo žmogaus laikysena, be sukčiavimo, gobšumo, kontrastu, iškelta Gaškoms, kurie su papirktais liudininkais nori pakreipti bylą savo naudai.

Panašiai nupiešta ir Nakučio duktė Ievutė. Nors ji myli Edvardą, tačiau nesikaria jam per prievartą ant kaklo. Kai Edvardas klebonijoje visų akivaizdoje išsižada jos ir savo kūdikio, ji pasijunta ižeista, tačiau nesistengia jo paveikti, bet kokiais būdais susigražinti. Edvardas jai reikalingas, tačiau iš jo ji reikalauja nesavanaudiš-

kumo, gerumo, šilumos. Ievutės paveiksle A. Vienuolis atskleidė moters švelnumą, natūralų meilės jausmą, tai irgi statydamas prieš gobšumo pasaulį. Ievutė — neplačiai nupieštas charakteris, tačiau jis įtikimas ir priklauso prie tų šiltomis spalvomis piešiamų portretų, kurie leidžia stipriai justai vaizduojamos tikrovės žiaurumą.

Nakučių paveiksłai dar kartą atskleidžia pastovią A. Vienuolio kūrybos tendenciją — remti savo vertinimus teigiamomis paprastų, skriaudžiamų liaudies žmonių ypatybėmis. Jie reiškia natūralią atsvarą socialiniam blogiui, praskaidrindami kaimo gyvenimo paveikslą.

„Prieblandoje“ — sklandžiai sceniškai sukomponuotas kūrinys, su įdomiais veiksmo posūkiiais, sodriomis buitės mizanscenomis. Ypač išraiškingi pirmasis, trečiasis, penktasis veiksmai, nors ir kituose yra vaizdų, atitinkančių rašytojo talentą. Pirmajame veiksmo sukurta klasikinė piršlybų scena — turtingas jaunikis peršasi Nastutei Gaškaitei. Piršlybos paremtos įsitikinimu, kad Nastutė jei ne iš karto, tai bent vėliau atneš jaunikui kraičio didelius pinigus, kai tik brolis Antanas taps kunigu. Piršlybos eina į pabaigą, tačiau duryse pasirodo pats Antanas, metęs seminariją, ir visas sandėris žlunga — piršlys su jaunikiu, suradę dingstį, sprunka iš trobos, kad daugiau negrižtų. Veiksmo posūkis sukomponuotas ir motyvuotas labai vykusiai, jis gerai atskleidžia vyraujantią materialinių sumetimų atmosferą.

Antrasis veiksmas kai kur tiksliai kartuoja atitinkamus romano „Prieš dieną“ dialogus. Užtat trečiasis yra naujas rašytojo literatūrinės kūrybos

puslapis. Tai minėtoji scena klebonijoje, kur bandoma taikinti Nakučius su Gaškomis. Čia įdomi kaimo klebono figūra — klebonui ne mažiau rūpi ūkio reikalai negu parapijiečių skriaudos. Kauštelėję Gaškų liudininkai Samodukas su Virvalu verčia taikymo sceną linksmu reginiu, nors autorius veiksmą organizuoja taip, kad kartu išryškintų Gaškų neteisybę, Nakučių teisumą.

Penktasis veiksmas apibūdina Gaškų namų suirutę, kai nepavyko sutvarkyti reikalo pas kleboną su gerai pavaišintais liudininkais. Edvardas siautėja, susidėjęs su girtuokliais, keršydamas tėvams, kad atstūmė jį nuo Ievutės, be to, įtarindamas brolių Antaną gyvenant su Ievute, pavydėdamas jam, rengiasi net keršyti. Veiksmas motyvuoja Edvardo grįžimą pas Ievutę tolesniame, šeštajame, veiksmė, glaustai apibūdindamas vidinę Edvardo būseną. Veiksmas gana spalvingas įsiveržusių į Gaškų namus girtuoklių išdaigomis, tiesiog malimu liežuviais. Sunkūs Edvardo išgyvenimai gerai atspindimi komiškais besišlaistančių girtuoklių paveikslais.

Pjesės dialogas gyvas, paremtas natūraliomis šnekamosios kalbos intonacijomis ir leksika, atspindintis vaizdingą kaimo žmonių šneką. Ypač tai ryšku, lyginant šią pjesę su istorinėmis A. Vienuolio dramomis, kur natūrali kalbinė veikėjų charakteristika rašytojui sunkiai sekėsi. Autorius išradingai kaitalioja dramatiškas scenas su humoristinėmis, pastarosiomis praturtindamas savo komiško traktavimo diapazoną. Apskritai retai kur A. Vienuolio kūryboje komizmas toks natūralus ir spontaniškas, kaip „Prieblandoje“. Reikia ma-

nyti, kad prie pjesės sceninės išvaizdos tobulinimo, gal ir prie komiškų scenų kompanavimo, yra prisidėjęs ir pirmasis veikalo statytojas B. Dauguvietis.

Pjesė „Prieblandoje“ ne sykį su pasisekimu buvo statyta profesionalaus teatro scenoje. Dar daugiau kartų ji rodėsi mėgėjų scenoje, kur tapo, galima sakyti, klasikiniu repertuaro veikalu.

„Tvirtovė“ (1946). Paskutinioji A. Vienuolio drama dar kartą rodo rašytoją pastoviai domėjusis gimtojo krašto istorija. Tokia savo problematika ji įsijungia į A. Vienuolio istorinių veikalų eilę, atsistodama šalia „Kryžkelių“, legendų Lietuvos praeities temomis, dramos „1831 metai“. „Tvirtovė“ toliausiai už visus kitus rašytojo kūrinčius siekteli į Lietuvos senovę — ji vaizduoja Mindaugo laikus, Lietuvos valstybės kūrimąsi. Vieningos valstybės pjesėje dar nėra, Mindaugas — tik vienas kunigaikščių, nors ir labai galingas, tačiau greta nemažiau įtakingas ir Tautvilas bei kiti kunigaikščiai. Dramos konfliktas panašus į „Kryžkelių“ — lietuvių susidūrimas su kryžiuočių agresija, pastangos išlaikyti savo nepriklausomybę, apginti laisvę. Kūrinyje pastoviai akcentuojama politinė anų laikų tendencija — vienytis į kovą su užpuolikais. Prūsų pavergimas dramoje visą laiką primenamas kaip grėsminga Lietuvos gyvenimo perspektyva, jei nebus suprasta vieningumo būtinybė. Dramoje yra keletas veikėjų, kurie suvokia kryžiuočių pavojų ir karštai agituoja vienytis bei priešintis. Plačiausiai iš jų vaizduojama vieno prūsų didiko duktė Vinga, ilgai išbuvusi kryžiuočių nelaisvėje, tragiškai

žūvanti, kovodama su kryžiuočiais. Dramoje veikia daug ne tik lietuvių, bet ir kryžiuočių. Pastarųjų charakteristikose maža naujo, ko nerastume kituose A. Vienuolio kūrinuose, vaizduojančiuose tuos lietuvių priešus — jie klastingi, žiaurūs, prisidengę kilniais tikslais, tačiau daugiausia jiems rūpi lietuvių žemės ir turtai.

„Tvirtovė“ savo kompozicija artima „1831 metais“. Tai įvykių kronika, kuriai daugiau rūpi politinės situacijos, istorinių tendencijų apibūdinimas, įvykių išdėstymas, o ne charakterių analizė, jų vidaus ir išorės konfliktų įvairovė. Per mažai joje kreipta dėmesio į charakterius, kad drama galėtų šlietis prie geriausių rašytojo kūrinių.

APIE A. VIENUOLIO KŪRYBOS SAVITUMĄ

Apžvelgus žymiausius rašytojo kūrinius žanrinėmis grupėmis, reikia stabtelėti prie tokių bruožų, kurie būdingi daugumai rašytojo vaizdų, ne vien kokiam atskiram kūriniiui. Kitaip sakant, reikia sustoti prie to, kas skiria A. Vienuolį iš kitų bendraamžių ar pirmtakų, kas daro jį nepakartojama kūrybine individualybe.

Apibūdinti kūrybinį meninko savitumą nepaprastai sunku, jei iš viso įmanoma tai įtikinamai padaryti. Ee to, į patį savitumą galima žiūrėti įvairiausiais požiūriais. Jį galima stengtis perprasti nagrinėjant kūrybos pasaulėvaizdį, temas, problemas, žmogaus paveikslą koncepciją. Galima taip pat savitumą aiškintis aprašant vaizdų komponavimo, žanrines kūrinių ypatybes, kalbinės išraiš-

kos įvairovę, dažniau pasitaikančius vaizdų sandaros požymius ir t. t. Kiekvienu atveju gausime tam tikrą supratimą apie rašytojo kūrybos ypatybes, nors tai duos tik apytikrį vaizdą, kas iš tiesų sudaro rašytojo individualybę, kurios nesusipainios su jo bendraamžio savitumu. Apibūdinant A. Vienuolio kūrybinę individualybę, čia bus liečiama tik kai kas iš problematikos ir psichologizmo.

Tarp būdingiausių A. Vienuolio kūrybos idėjų svarbią vietą užima pareiga. Ją rašytojas kelia ir svarsto dažname kūrinyje ar kūrinio epizode. Pareigą rašytojas kartais taip stipriai akcentuoja, jog net juntamas veikėjų moralizavimas. Ne vienas jo herojus statomas prieš būtinybę atlikti pareigą; jis neretai ir kankinasi dėl to, kad kokios pareigos neatliks. Tokia probleminė pakraipa ėmė ryškėti su pirmaisiais A. Vienuolio kūriniais ir variantų variantais perėjo per visą kūrybą, teikdama jai būdingo etinio patoso. Įdomu, kad ji, kaip matėme, pasirodė su tokiu ryškiu kūrinium, kaip legenda „Užkeiktieji vienuoliai“, t. y. pačioje kūrybos pradžioje. Buitiškai konkrečiais vaizdais ji išreiškta apsakymuose „Pati“, „Kūčių naktį“. Pastarajame — „Kūčių naktį“ — ji statoma į patį problematikos centrą. Gudelio atsitokėjimas, padarius moralinį nusikaltimą, ypač stipriai pabrėžia kaip tik pareigą: „Bet tuo metu dingtelėjo jam į širdį mintis, kad žmogus leistas grožiui ir pareigai, ir tas neišaiškinamas prigimties instinktas pervėrė jam širdį: jis suprato negerai padaręs; suprato ne teisę apėjęs, o šventvagiškai sulaužęs didžiausią žmogaus pareigą“.

Taigi pareiga apsakyme keliama iki didžiausių gyvenimo vertybių lygio, neatsitiktinai ji gretinama čia su grožio sąvoka („žmogus leistas grožiui ir pareigai“). Tais pačiais kriterijais vadovaudamasis, rašytojas kuria apsakyme „Auka“ daktaro paveikslą. Daktaras čia įkūnija rašytojo idealą apie žmogų, atsidavusį kitų reikalams, nuolat jaučiantį būtinybę rūpintis kitų gerove, gyventi kitų rūpesčiais. Daktaras miršta kaip savo pareigingumo, atsakomybės auka — miršta, užsikrėtęs nuo savo ligonių, juos nesavanaudiškai gydydamas. Apsakymas rodo, kaip labai rašytojas savo kūryboje vertino nesavanaudiškumą, atsakomybę ir kitas panašias moralines savybes, išreiškiančias teigiamą žmogaus santykį su kitais žmonėmis. Dėl to egoizmas A. Vienuoliui visada atrodė tamsiausia žmogaus vidinio pasaulio apraška. Rašytojo veikėjai jei ko gailisi, tai dažniausiai gailisi buvę egoistai, užmiršę savo prievoles kitiems. Tai ryšku ne tik ankstesniuose kūriniuose, bet ir vėlesniuose, kur rašytojas vaizdavo ne vien inteligentus, sprendžiančius savo buvimo prasmės klausimus. Grafienės Kristinos paveikslas „Vėžyje“ šviesiomis spalvomis piešiamas todėl, jog jaunoji grafienė neturi būdingo dvarininkijai egoizmo, jog ji suvokia (nors labai savitai) savo pareigas lietuviams baudžiauninkams. Visa feodalinė dvarininkija apysakoje nuosekliai smerkiama kaip egoistiška visuomeninė grupė, gyvenusi tik savo malonumui. Ir istorinis, laipsniškas jos žlugimas čia siejamas su egoizmu — nejausdama pareigų ir atsakomybės, gyvendama parazitiškai, dvarininkija

išsigimė. Visai panašiai rašytojas kelia moralinio žlugimo problemas daugelyje ankstyvųjų apsakymų.

Pareigos ir egoizmo konfliktus ankstesnėje lietuvių literatūroje yra lietusi Žemaitė, G. Petkevičaitė-Bitė, Šatrijos Ragana, tačiau A. Vienuoliui jie yra kone būdingiausi iš visų vaizduojamų konfliktų. Rašytojo kūryboje jie patyrė geroką evoliuciją. Pareigos idėja, ypač tiesiogiai reiškusis anksatyvojoje kūryboje, gyva išlieka ir vėliau, tačiau neretai ji tarsi slepiasi už tikrovės vaizdų, kurie atspindi visai priešingus pareigai, atsakomybei reiškinius. Rašytojas tolydžio vis plačiau ima domėtis savanaudiškumo psichologija, kaip priešingybe visuomeniškumo idealams. Ir savanaudiškumas paprasti rodosi vienu savo pavidalu — kaip pinigų troškimas, gobšumas. Turtas, pinigai ir greta pareigų kitiems akcentavimas dažname kūrinyje klostosi į tokį meninį kompleksą, iš kurio nesunkiai atpažinsi A. Vienuolio kūrybos pasaulį. Galbūt neatsitiktinai toks kompleksas iškyla vos ne su pirmuoju rašytojo kūrinium — legenda „Užkeiktieji vienuoliai“. Legendos pabaigoje jis apibendrintai išreikštas rūsčiais prakeikimo žodžiais, gretinant čia aukso, pareigos artimui įvaizdžius: „Per amžius prakeikti būkite, pralieję savo brolių kraują ir pamilę auksą labiau už savo artimą“. Tai savotiška legendos konflikto reziumė — čia ir auksas, ir pralietas dėl jo kraujas, čia ir nusikaltimas pareigai, žmoniškumui.

Aukso tema vienu ar kitu pavidalu šmėsteli daugelyje A. Vienuolio pirmojo laikotarpio apsakymų apie inteligentus, tačiau ypač plačiai ji

nagrinėjama romane „Prieš dieną“. Gerulavičių šeimos paveiksluose čia atskleista įvairiausių gobšumo psichologijos apraiškų. Tai iš viso pirmasis lietuvių romanas apie gobšumą. Alfonso Gerulavičiaus iškilimas vaizduojamas kaip tamsių gobšumo instinktų tenkinimo istorija. Tačiau pagrindinis romano charakteris kuriamas, turint galvoje pareigos, visuomeninio nesavanaudiškumo idėjas. Jis autorius kai kur romane tiesiog ir išsako: retomis susimąstymo valandėlėmis Gerulavičius, matėme, galvoja apie būtinybę pradėti dorą gyvenimą, atlyginti skriaudas, jam kyla mintis sąžiningai dirbti savo darbą. Tokios mintys, kartais nelabai įtikinamos, tačiau jos rodo, kad pareigos ir gobšumo priešprieša yra pastovi A. Vienuolio kūrybos struktūrinė ypatybė. Ji savitai reiškiasi istoriniuose kūrinuose — „Kryžkelėse“, dramose „1831 metai“, „Tvirtovė“. „1831 metuose“ ji tiesiog schematiškai aiški — vieni veikėjai (Pliateraitė, Stauskas) reiškia nesavanaudiškus baudžiauninkų laisvės siekimus, kiti (ponas Otonas) — dvarininkijos egoizmą. Kryžiuočius A. Vienuolis piešia irgi remdamasis savo pamėgtąja priešprieša — pabrėždamas jų plėšrumą, rūpinimąsi grobimais, ne oficialiai skelbiamu krikščionybės platinimu. Kryžiuočiai tiesiogine žodžio prasme demaskuojami — rodomas prieštaravimas tarp jų darbų ir žodžių. Nesunku suvokti, kad už tokio demaskavimo galiausiai slypi nesavanaudiškumo statymas prieš egoizmą.

Sekant A. Vienuolio kūrybą, darosi aišku, kad gobšumo tema atėjo čia kartu su pareigos, nesavanaudiškumo idėjomis, jas nuolat naudojant buržuazinei tikrovei analizuoti. Viena rašytojo kūry-

bos krypčių yra ta, kad joje vis plačiau analizuojami gobšumo reiškiniai. Tai aiškiai rodo antrasis kūrybos laikotarpis (1917 — 1940). O paskutiniuoju kūrybos laikotarpiu — pokario metų kūriniuose — jis beveik ištiesai prie jų susitelkė — „Išduktė“, „Puodžiūnkiemis“ lietuvių literatūroje išliks kaip plati buožiško gobšumo analizė.

Apskritai egoizmo, gobšumo vaizdavimas A. Vienuolio kūrybai teikia nemaža savitumo. Niekas lietuvių literatūroje nėra taip įdėmiai ir plačiai vaizdavęs šių socialinės psichologijos reiškinių, kaip „Puodžiūnkiemio“ autorius. Turto troškimas beveik visada jam atrodė smerktinas dalykas, iš kurio nieko gera negalima laukti. Rašytojo vertybių sistemoje gobšumas — atvirkščioji visuomeninių idealų, pareigingumo pusė. Tai iš viso tamsusis socialinio gyvenimo pradas, nuo kurio prasideda blogis.

Turto godulį A. Vienuolis pastoviai sieja su žmonių susvetimėjimu. Kur daugiau godumo, materialinės naudos troškulio, ten žmonės priešiškesni vienas kitam, svetimesni. Plačiausiai tokį suvokimą A. Vienuolis reiškia, be abejo, romanuose apie Gerulavičius ir Puodžiūnus. Turto siekimai šiose šeimose sudaro tarsi židinį, kuris kraupia šviesa nušviečia tiek šeimos narių santykius, tiek ir santykius su kaimynais. Žmonių susvetimėjimas abiejuose romanuose parodytas kaip visuotinis reiškiny, apėmęs buržuazinės visuomenės atstovus, siekiančius prasimušti, išitvirtinti gyvenime. Jis rodomas kaip žmonių santykių demoralizacijos požymis, neatsitiktinai jis kai kur reiškiasi

tiesiog nusikaltimais, ne tik moraliniais, bet ir kriminaliniais.

Kritikuodamas susvetimėjimą, A. Vienuolis turi galvoje tam tikrą natūralių santykių normą, kur nebūtų prisiplakę turtinių sumetimų, pinigų troškimo ir jie nedidintų atstumo tarp žmonių. Tokiu požiūriu keliama ir turtinės nelygybės tema („Prieš dieną“, „Samdinė Alena“). Žmogui turi būti teikiamas lygiai toks pat dėmesys ir pagarba, nepaisant, ar jis turtingas ar beturtis — tokia prielaida vadovaujasi A. Vienuolis, piešdamas atvejus, kai žmonės skirtingai traktuojami dėl to, kad jie nevienodai turtingi. A. Vienuolis savo kūryboje ir šiuo atveju sekė didžiąja humanistine XIX—XX a. realizmo tradicija. Lietuvių prozoje jis vienas tų rašytojų, kurie labiausiai sielojosi dėl turtinės nelygybės, kaip socialinio blogio.

Ne vien gobšumas, turtinė nelygybė daro žmones svetimus, priešiškus vienas kitam. A. Vienuolis lieté ir kitokio pobūdžio žmonių svetimumą. „Paskenduolė“, „Užžėlusiu taku“, „Paskutinė vieta“, apysaka „Vėžys“ ir kiti kūriniai ar jų epizodai analizuoja atvejus, kai svetimumas atsiranda dėl dorovinių normų, luominių reikalavimų prievartos. „Paskenduolėje“ išraiškingai parodyta, kaip Veronika, apsilenkusi su tam tikrais dorovės nuostatais, staiga imama uiti, niekinti, turi iškęsti didžiausias kančias. Panaši situacija piešiama ir „Paskutinėje vieta“, nors pagrindinis veikėjas čia dvasininkas. Kunigui Urbonui irgi tenka patirti didelį sielvartą, pažeminimą, kai tik paaaiškėja, jog jis apsilenkė su luomo gyvenimo normomis.

Įdomiai psichologiškai svetimėjimas atskleidžiamas apsakyme „Užžėlusiu taku“. Maldutis, neseniai tapęs kunigu, vis dažniau ima justis, kaip jis darosi svetimas net artimiausiems žmonėms, kaip savo ruožtu jam svetimi tampa anksčiau brangūs žmonės — tokia kūrinio psichologinė situacija. Luominiai kunigystės reikalavimai apsakyme traktuojami kaip žmonių svetimėjimo šaltinis, kaip natūralių santykių traukymas, darantis žalą žmogaus asmenybei. Būdinga A. Vienuoliui, jog į kunigystės problemą pasižiūrėta ir žmonių svetimėjimo požiūriu.

Žmonių priešiškumas dėl luominių elgesio normų išraiškingai parodytas „Vėžyje“, grafiene Kristina statant prieš dvarą. Išnaudotojiška visuomeninė pozicija, klasinės pažiūros čia žmogaus svetimumo ir priešiškumo šaltinis — dvaras sunaikina Kristiną kaip visiškai jam svetimą žmogų.

Pareiga, gobšumas, svetimėjimas A. Vienuolio kūrybos problematikoje — esminiai dalykai, ir rašytojas surado įdomių aspektų jiems iškelti. Tačiau visi jie neatrodo vien asmeninis pačių vaizduojamųjų veikėjų reikalas. A. Vienuolis — rašytojas visuomenininkas, ir minėtąsias problemas jis visada kelia visuomenės, lietuvių liaudies ar net visos tautos požiūriu. Bendriausia prasme imant, tai būdinga ne tik A. Vienuoliui. Jas panašiai kėlė ir J. Biliūnas, V. Krėvė, Vaižgantas, P. Cvirka bei kiti rašytojai. Tuo didele dalimi paremtas kūrybos visuomeninis reikšmingumas. Tačiau kiekvienas originalus rašytojas jas kelia savitai, dėdamas kitus akcentus negu jo pirmtakas

ar bendraamžis. A. Vienuolis nuo pat kūrybos pradžios pabrėžė inteligentijos pareigą liaudžiai, dažniausiai kaimo atžvilgiu. Kaimas jo prozoje (ypač ankstyvojoje) paprastai iškyla kaip tokia socialinė sritis, kur inteligento veikla galėtų būti ne tik reikalinga, bet ir jam pačiam didžiai prasminga. Visuomeninis aktyvumas (kaip priešprieša egoistiniam gyvenimo būdui) rašytojo irgi, kaip buvo matyti, labai vertinamas, jis taip pat paprastai reiškia darbą kaime, stengiantis palengvinti sunkią kaimo buitį. Tuo daugiausia paremtas A. Vienuolio demokratizmas. Apskritai kaimas visada liko rašytojui svarbiausias socialinių vertybių šaltinis.

Vėlesnėje kūryboje A. Vienuolio visuomeninis akiratis plėtėja — joje vis akivaizdesnis darosi vertinimas bendru nacionaliniu požiūriu. Rašytojas renkasi tokią medžiagą ir taip ją traktuoja, kad vaizduojamųjų reiškinių socialinė vertė iškyla ne tik kaimui, bet ir visai lietuvių tautai. Apysakos „Inteligentų palata“, „Vėžys“, romanas „Prieš dieną“ — ryškiausi A. Vienuolio kūriniai, kur besiplečiantis vertinimų diapazonas pirmą kartą taip aiškiai pasirodo. Carizmas, feodalinė dvarininkija, buržuazinės valdininkijos korupcija vaizduojama taip, kad atsiskleistų šių reiškinių bendra, nacionalinė prasmė. Platėjantį rašytojo požiūrį šiuose kūriniuose rodo istorizmas — A. Vienuolis juose iš esmės kelia klausimus, kas istoriniu, socialiniu požiūriu lietuvių tautai buvo carizmas, dvarininkija, iš kur atėjo valdininkijos korupcija. Istoriniai aspektai stiprūs „Inteligentų palatoje“ ir minėtame romane, o „Vėžį“ galima iš-

tisai laikyti istoriniu kūrinium. Istorizmas, kaip problematikos ir vaizdų sistemos ypatybė, čia ypač ryškus. Su šia apysaka jis pirmą kartą taip stipriai pasirodo A. Vienuolio kūryboje. Reikia pasakyti, kad A. Vienuolio posūkis į Lietuvos istoriją, prasidėjęs „Kryžkelių“ romanu, yra aiškus rašytojo platėjančio akiračio požymis. Gimtojo krašto praeitis rašytoją traukia tokiais savo epizodais, kurie ypač reikšmingi visai lietuvių tautai. Kryžiuočių agresijos laikai, vaizduojami net keliuose kūrinuose, traktuojami kaip gyvybiškai svarbi lietuvių tautos kovų už savo nepriklausomybę epocha. 1831 m. sukilimas irgi piešiamas tokiu pat istoriniu požiūriu. Istorinio mąstymo ir vaizdavimo įgūdžiai atsispindėjo ir tarybinių metų kūryboje — „Puodžiūnkiemyje“, atsiminimų ciklo apsakymuose.

Rėmimasis lietuvių liaudies interesais teikė A. Vienuolio kūrybai pilietinio prasmingumo, be to, socialinio blogio kritikai sudarė tvirtą idėjinį pagrindą.

Į A. Vienuolio prozą daug savitumo įneša gamtos vaizdai. Savitai rašytojas atsirenka iš gamtos vaizduoti tai, ką labiausiai mėgsta, savitai vartoja peizažą ar jo elementus žmogaus paveikslui kurti, savo idėjoms reikšti. Bendra A. Vienuolio gamtos koncepcija artima neoromantikams; gamta paprastai siejama (ypač ankstyvojoje kūryboje) su tuo, kas natūralu, kilnu, gera. Todėl rašytojui gamtoje daugiausia rūpi gražumas, ne jos reiškinių savitumas ar įvairovė. Mėgsta A. Vienuolis nakties peizažą, ryto grožį, pavasario gamtą. Tačiau ankstyvojoje kūryboje retai šie poetiški

gamtos reiškiniai eina vien fonu veiksmui, kaip paprastai būdavo mūsų realizmo pradininkų kūryboje. Nors A. Vienuolis yra sukūręs epizodų, kur gamta eina ir veiksmo aplinkybėmis („Kryžkelės“, „Puodžiūnkiemis“), tačiau šiaip jis ieško ryšio tarp peizažo ir veikėjo nuotaikų. Liūdnu veikėjo apmąstymus dažniausiai lydi tokio pat melancholiško grožio peizažas („Grįžo“, „Samdinė Alena“). Veikėjui išgyvenant dvasios pakilimą, pereinant į šviesesnio gyvenimo perspektyvą, gamtos vaizdas, jeigu jis randa vietos kur įsiterpti, irgi atitinkamai atsiliepia veikėjo vidaus kaitai. Labai būdingas A. Vienuoliui mėnesienos vaizdas, įvairiai įpintas į veikėjo išgyvenimus, įvairiai jiems atliepiantis, tačiau dažniausiai jis tiesiog jungiamas su vaizduojamais liūdnamis gyvenimo faktais. Išraiškingai jis įpintas į „Paskenduolės“ tragediją („Miegojo ir žmonės, ir gamta, tik vienas vienužis mėnuo, liūdnas ir susimąstęs, budėjo ties ta nelaiminga šalimi, kur taip daug meldžiamasi ir taip daug ašarų liejama“). „Saminėje Alenoje“ ryšys tarp peizažo elementų ir tragedijos irgi pabrėžtas: „O mėnulis vis žaidė obelių šakučių šešėliais asloje, prie šaukščiaus, lytėjo durų staktas ir vis žadino žadino ant lentos amžinai užmigusią mergele, lyg ir jam būtų gaila taip anksti užgesusios jaunos gyvybės...“

A. Vienuolis neretai peizažą ir jo elementus sugyvina. Rašytojas atėjo į lietuvių literatūrą, kai gamta (ir šiaip aplinka) dažnai būdavo meniniais sumetimais personifikuojama, ir pats daug prisidėjo, plėtodamas šią kryptį mūsų prozoje. Rašy-

tojas yra sukūres įspūdingų sugyventos gamtos vaizdų. Viena jų rūšis — prozopopėjos nepakartojamu išraiškingumu iškilo pirmosiose legendose, ir į jas kritika atkreipė dėmesį kaip į savičiausią A. Vienuolio stiliaus ypatybę. Iš tiesų jos gali eiti chrestomatiniiais pavyzdžiais, iliustruojant personifikavimo reiškinius literatūroje.

Gamta A. Vienuolio kūryboje dažnai turi moralinio, estetinio vertinimo paskirtį. Todėl rašytojo vaizdų sistemoje ji paprastai pasirodo tik ten, kur veikėjų išgyvenimai, veiksmai yra teigiami. Ten, kur vyrauja egoizmas, gobšumas, kur žmonės svetimi vienas kitam, tokiuose epizoduose gamtos paprastai nėra, nebent norint gamtos grožį, jos natūralumą pastatyti prieš iškreiptus žmonių santykius. Pareiga, moralinis atgimimas, veikėjų susimąstymas dėl savo poelgių — visi šie A. Vienuolio prozos motyvai eina su vienokiais ar kitokiais peizažo elementais, kurie ir pabrėžia šių motyvų vertę. Nelaimingo, skriaudžiamo žmogaus dalia irgi kartais paryškina gamtos vaizdu, jame reiškiant liūdesį ar širdgėlą dėl socialinės neteisybės.

Nepakartojamų bruožų A. Vienuolio kūrybai teikia ir psichologinė analizė (psichologizmas). Bendriausia prasme tai — gilinimasis į veikėjų mintis, jausmus, nuotaikas. Rašytojo prozoje domėjimasis žmogaus vidaus pasauliu pasirodė beveik nuo pirmųjų kūrinių. A. Vienuolis atėjo į lietuvių prozą tokiu laiku, kai psichologinė analizė čia jau turėjo savo tradicijų ir rodė tendencijų plėstis. Rašytojas į psichologizmo raidą mūsų literatūroje įnešė nemažą indėlį. Jau

ankstyvuosiuose kūrinuose atsiskleidė A. Vienuolio, kaip didelio psichologinės analizės meistro, savitumas. Ne vienas rašytojo apsakymas apie inteligentus, „Paskenduolė“ gali būti imami kaip ryškiausi ano meto mūsų psichologinės prozos pavyzdžiai, kurie rodo mėgstamus rašytojo būdus atskleisti žmogaus paveikslą per vidinį konfliktą, stiprių išgyvenimų raidą. Kaip buvo minėta apžvelgiant ankstyvuosius apsakymus, A. Vienuolis mėgo vaizduoti sielvartavimo, graužaties situaciją, kai veikėjas persvarsto savo poelgius, savo ankstesnį gyvenimą, dažniausiai apgailėdamas savo praeityje tai, kas neatitiko pareigos, ankstesnių idealų supratimo. Ją galima laikyti vienu būdingiausių psichologinės analizės atvejų A. Vienuolio kūryboje, nes ją galima atsekti iki pat memuarinių apsakymų. Ji rodo rašytojo jautrumą moraliniams konfliktams; per ją paprastai keliama ir pareigos, atsakomybės problema.

A. Vienuolis ne tik moralinius konfliktus ryškina per vidaus pasaulį. Ir žlugdomasis socialinės aplinkos poveikis iškyla per skaudžių išgyvenimų vaizdus. Tuo iš esmės pagrįsta „Paskenduolė“. Nėra abejonės, jog visa Veronikos tragedija neatsiskleistų tokia skausminga socialinė prasme, jei nematytume nelaimingos merginos vidinių kančių, jos nuotaikų ir vilčių bangavimo. Psichologinė analizė yra svarbiausia priemone išjudinti skaitytojo užuojautai, leisti jam pajusti autoriaus kriticismą fanatiškai, žiauriai kaimo bendruomenei.

Panašią prasmę psichologinė analizė turi ir „Intelligentų palatoje“, vaizduojant dvaro kambarinės Verutės likimą. Verutė — irgi socialinės aplinkos auka, nors žlugdomasis poveikis čia kitoks. Po ankstyvųjų apsakymų Verutės tragedijos vaizdai — naujas psichologinės analizės etapas A. Vienuolio kūryboje. Pati personažo struktūra rodo didelį vidaus analizės užmojį. Verutė — žmogus su iš mažens sužalota psichika, turinti didžiulį nepilnavertiškumo kompleksą. Verutės išprotėjimas pavaizduotas nepaprastai giliai įsijaučiant į dvaro kambarinės būklę, užčiuopiant individualią reakciją į įvairius buitines įvykius. Dvaro kambarinės drama psichologinės analizės požiūriu prilygsta stipriausiems A. Vienuolio vaidams.

Gilias įsijautimo į veikėjų vidaus pasaulį galima rasti ir kituose vėlesniuose rašytojo kūriniuose. Memuariniai apsakymai šiuo atžvilgiu yra tarp pačių svarbiųjų. Vaiko ar paauglio — būsimojo rašytojo — paveikslas juose teikia subtilių vienuoliško psichologizmo pavyzdžių. Vaiko požiūrį į aplinką rašytojas specialiai išskiria, įsijausdamas į jo, psichologinį savitumą. Aplinka, matoma vaiko akimis, atrodo kitokia negu šiaip pasakotojo pateikta. „Samdinėje Alenoje“ vaikas jautriau junta socialinę neteisybę, turtinę nelygybę negu suaugusieji, įpratę prie tam tikros padėties. Mažasis berniukas savotiškai įsimylėjęs samdinę už jos meilumą, gerumą ir su Alenos mirtimi pirmą kartą skausmingai išgyvena mielo žmogaus netekimą. Vaiko jausmų analizė šiame apsakyme

prilygsta ryškiausiems A. Vienuolio prozos epizodams. Paauglio akimis atsiminimuose iš dalies matomas ir krikšto tėvo likimas — kita beprasmė mirtis dėl sunkios kaimo žmogaus buities. Vaikas ne mažiau sielojasi dėl sudraskyto kumeliuko kaip krikštatėvis. Jo jausmai krikštatėviui stipriai kūrinyje natūralią užuojautą, teikia sodžiaus gyvenimo istorijai visuotinės žmogiškos prasmės. Paauglio akimis nemaža dalimi pateikiami ir A. Baranausko, jo artimųjų paveikslai atsiminimuose. Įdomių vaiko psichologijos bruožų (kartais traktuojamų linksmai, humoristiškai) išskyla pasakojime apie arkliavagio dukterį Onutę ir kt.

A. Vienuolio bandyta kiek pažvelgti ir į Šmukštaro vidaus pasaulį — naktigonės scenoje beraštis kaimo astronomas suka galvą, stengdamasis suprasti gamtos reiškinius.

A. Vienuolio psychologizme vyrauja nuotaikos, jausmo, ne minties, protavimo analizė. Rašytojo žmonės kokią būseną daugiau išgyvena negu svarsto, nagrinėja savo mintyse išėitį iš jos ir pan. A. Vienuolis — stiprus žmogaus vidinio pasaulio vaizduotojas, kai nuotaika ar jausmas nežymiai banguoja („Grižo“, „Užžėlusiu taku“, „Inteligentų palata“). Tačiau jis moka sekti ir staigią nuotaikų kaitą, statyti greta dvi skirtingas jausmines būsenas („Paskenduolė“, „Kūčių naktį“, „Aleliuja“). Iš specialesnių psichologinės analizės atvejų A. Vienuolio prozoje reikėtų pažymėti sapną. Sapnas iš tiesų rašytojo vartojamas kaip priemonė veikėjo vidui apibūdinti. Tokia savo prasme jis pasirodo viename pirmųjų rašytojo kūrinų — apybraižoje „Kalėjime“. Sukurtas čia išpūdingas

sapnas slogutis, leidžiantis justi kalinio baisėjimąsi kalėjimu, atskleidžiantis prislėgtą jo dvasios būklę. Drauge jis perteikia ir bendrą carinio kalėjimo įspūdį, ne mažiau informuodamas apie žiaurumo atmosferą negu tiesioginiai aprašymai. Įspūdingas ir Veronikos sapnas „Paskenduolėje“. Jis irgi plečia skaitytojo žinias apie Veronikos vidaus būklę. Tiek viename, tiek kitame sapne rašytojas įtraukia į kūrinio vaizdus veikėjo praėjusių momentus, siedamas juos su išgyvenama vidaus depresija. Savita sapno logika leidžia dėstyti vaizdus tokia tvarka, kuri kartais visai neįmanoma gyvenime. Jungdamas vaizdus į nematytus, net fantastinius derinius, rašytojas sapne gali atskleisti žmogaus ar reiškinių ypatybes, kurias buitiniame vaizde būtų sunku, o gal ir visai negalima parodyti. Tokiomis sapno, kaip psichologinės analizės priemonės, galimybėmis pasinaudota ne tik minėtuose kūrinuose, bet ir apsakyme „Kūčių naktį“. Sapne Gudelis pasirodo kita savo puse — jis vaizduojamas čia toks, koks dažnai būdavo, suvokdamas savo pareigą. Nėra abejonės, kad Gudelis iš tiesų būtų pasirodęs labai pareigingas ir švelnus, jei būtų pasisekę rasti vargšą vaikina. Bendriausia prasme čia sapnas atskleidžia greta žmoguje glūdinčias blogio ir gėrio galimybes.

Spalvingas sapnas nupieštas „Puodžiūnkiemyje“. Tai minėtasis Antanienės sapnas, kuriame meistriškai perteiktas prasidedančio gaisro atspindys negalinčio pabusti žmogaus sąmonėje. Fantastiškas įvaizdžių raizginys, kaleidoskopiškai keičiantis savo pavidalus, puikiai išreiškia moters

nerimą, siaubą ir sutrikimą, artėjančius prie sąmonės slenksčio, tačiau neįstengiančius kurį laiką to slenksčio peržengti. Beveik tokio pat ryškumo ir Jono Puodžiūno sapnas.

Sapnas — netiesioginis psichologinės analizės atvejis, tačiau jis ne mažiau svarbus negu tiesioginis gilinimasis į veikėjo vidaus pasaulį, kai veikėjas tiesiai reaguoja į aplinką.

Kitas specialesnis psichologinis analizės atvejis A. Vienuolio prozoje yra prisiminimas. Tai veikėjo grįžimas mintimis į savo praeitį, siejant ją su dabartimi. A. Vienuolio kūryboje, ypač ankstyvojoje, jis gana dažnas. Po J. Biliūno apsakymų A. Vienuolio proza prisiminimui suteikė plačiausių galimybių. Dažname A. Vienuolio prozos epizode veikėjo mintis ar jausmas susiduria su aplinka ir iš praeities grąžina ne tik įvykius ir žmones, bet ir jausmus, nuotaikas tam, kad pastatytų greta dabarties, išryškintų jų skirtumą ar panašumą, sudarytų naujas išgyvenimų atšakas. Ištiesi apsakymai pagrįsti tokiais analizės principais. Veikėjai gyvena ne vien dabartimi, bet ir praeitimi. Tiesą sakant, jų vidaus pasaulis taip sudarytas, kad be prisiminimų jis iš viso negalėtų reikštis. Prisiminimo svarbą žmogaus vidiniame pasaulyje rašytojas yra taip stipriai suvokęs, jog išgyventų jausmų prisiminimu yra grindęs ne vien atskirą epizodą, bet ir ištisą kūrinį. Turima galvoje vienas klasikinių A. Vienuolio apsakymų — „Aleliuja“ („Jurginės“), kur veikėjas naujai išgyvena tai, ką buvo pajutęs tolimoje vaikystėje.

Prisiminimo vaidmuo psichologinėje analizėje atspindi savitą A. Vienuolio charakterių struktūrą — dažną veikėjų dabarties ir praeities gretinimą. Lietuvių literatūroje tokių charakterių daugiau pasirodė su J. Biliūno novelėmis. Plėsdamas savo pirmtako tradiciją, A. Vienuolis dar daugiau dėmesio skiria praeities ir dabarties konfliktams žmogaus viduje. Prisiminimas, kaip psichologinės analizės atvejis, reiškia rašytojo pastangas įtraukti veikėjo praeitį jo dabarties būsenoms aprašyti.

NUOTRAUKŲ SĄRAŠAS

1. Ažuožerių apylinkės
2. A. Vienuolis gimnazijos mokinys
3. „Paskenduolės“ pirmojo leidimo viršelis
4. Ilgio ežeras
5. A. Vienuolis. Kaukaze (stovi pirmas iš dešinės)
6. „Užkeiktųjų vienuolių“ uolos Kaukaze
7. A. Vienuolis jaunystėje.
8. A. Vienuolis 1936 m.
9. A. Vienuolio laidotuvių gedulo mitingas
10. A. Vienuolio kapas Anykščiuose

TURINYS

Ižanga	5
Biografijos metmenys	6
Legendos	12
Apsakymai	33
Apysakos	78
Romanai	93
Dramos	139
Apie A. Vienuolio kūrybos savitumą	150

Juozas Stonys

ANTANAS VIENUOLIS

Redaktorius *V. Bartusevičius*,

Viršelis *G. Pempės*. Men. redaktorė *R. Penkauskienė*

Techn. redaktorė *I. Kondreckienė*. Korektorė *M. Rotšildienė*

Жизнь и творчество

Юозас Юозович Стонис

АНТАНАС ВЕНУОЛИС

На литовском языке

Литовская ССР, 233000, Каунас, пр. Ленина, 25, издательство
«Швиеса»

ИБ № 1475

Duota rinkti 82.01.12. Pasirašyta spausdinti 82.04.14. LV 06247. Formatas 70×100¹/₃₂, popierius spaudos Nr. 1, baltikos garnitūra, iškilioji spauda, 1 spalva. 6,825+0,325 (inkl.) sąl. sp. ink., 6,38+0,54 leid. ink.

Tiražas 30 000 egz. Užsakymo Nr. 61. Leid. Nr. 9248.

Kaina 50 kap.

Leidykla „Šviesa“, 233000 Kaunas, Lenino pr. 25.

V. Kapsuko-Mickevičiaus spaustuvė, 233000 Kaunas, Lenino pr. 23.